

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

NATALIJA ABRAMOVIČ

**TEISINIO UGDYMO ORGANIZAVIMO PAGAL
ATNAUJINTAS BENDROJO LAVINIMO
BENDRAŠIAS PROGRAMAS YPATUMAI**

Magistro baigiamasis darbas

**Vadovas:
dr. S. Neifachas**

Vilnius, 2011

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

NATALIJA ABRAMOVIČ

**TEISINIO UGDYMO ORGANIZAVIMO PAGAL
ATNAUJINTAS BENDROJO LAVINIMO
BENDRAŠIAS PROGRAMAS YPATUMAI**

**Teisės edukologijos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62407S101**

Vadovas

2011-04-16 dr. S. Neifachas

Recenzentas

2011-04-16

Atliko

TE gr. studentė

Natalija Abramovič

2011-04-14

Vilnius, 2011

PRIEDAI

1 priedas. Ekspertinio vertinimo forma	82
2 priedas. Ekspertinio vertinimo rodikliai	83

This document was created using
Smart PDF Creator

To remove this message purchase the
product at www.SmartPDFCreator.com

LENTELĖS

1 lentelė. Teisinio ugdymo idėjų sklaida Bendrosiose programose	37
2 lentelė. Vertybinės nuostatos	52
3 lentelė. Bendrieji asmens gebėjimai	53
4 lentelė. Teisinio ugdymo turinio analizės kontekstai	55
5 lentelė. Vadovų asmeniniai socialiniai-demografiniai duomenys	60
6 lentelė. Vadovų kvalifikacinės vadybinės kategorijos rodikliai	61
7 lentelė. Teisinio ugdymo kaip inovacinio bendrųjų programų modulio ir jo valdymo projekto ekspertinio vertinimo rodikliai	63
8 lentelė. Teisinio ugdymo kaip inovacinio bendrųjų programų modulio vertingumo ekspertinio vertinimo rodikliai	64

PAVEIKSLAI

1 pav. Teisinio ugdymo turinys Europos švietimo dimensijų kontekste.....	51
2 pav. Ugdymo turinio didaktinės funkcijos ir jų apibūdinimas.....	58
3 pav. Tiriamųjų amžiaus rodikliai.....	60
4 pav. Respondentų darbo stažo rodikliai.....	60
5 pav. Teisinio ugdymo modulio vertinimo struktūra.....	62
6 pav. Ekspertų požiūrių suminiai rodikliai.....	63
7 pav. Ekspertinio vertinimo modelio struktūra.....	65

This document was created using
Smart PDF Creator
To remove this message purchase the
product at www.SmartPDFCreator.com

TURINYS

IVADAS	6
1. TEISINIO UGDYMO SAMPRATA BEI TEORINIŲ KONTEKSTŲ TURINYS	10
1.1. Teisinio ugdymo sąvokos apibūdinimo analizė	10
1.1.1. Teisinio ugdymo apibrėžimo problemos	10
1.1.2. Teisinio ugdymo koncepcijos interpretavimas skirtingose mokslo šakose	12
1.2. Teisinio ugdymo dimensijų išsiskyrimas	15
1.2.1. Teisinio ugdymo pagrindinės dimensijos	15
1.2.2. Teisinio ugdymo analizės lygmenys	18
1.2.3. Teisinio ugdymo strategijos prielaidos	22
2. TEISINIO UGDYMO ORGANIZAVIMO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE YPATUMAI	24
2.1. Teisinių ugdymą lemiantys veiksniai bendrojo lavinimo mokykloje	24
2.2. Nauja ugdymo paradigma ir teisinio ugdymo koncentras atnaujintose bendrojo lavinimo programose	27
2.3. Teisinio ugdymo proceso modeliavimo ypatumai	33
2.3.1. Teisinio ugdymo didaktiniai principai	38
2.3.2. Teisinio ugdymo proceso optimizavimo dalyvių funkcijos	41
3. TEISINIO UGDYMO ORGANIZAVIMO PAGAL ATNAUJINTAS BENDRĄSIAS PROGRAMAS TYRIMAS	47
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	47
3.2. Teisinio ugdymo turinio analizė modeliavimo ir didaktinių funkcijų aspektu	49
3.3. Teisinis ugdymas kaip inovacinis bendrųjų programų modelis ir jo valdymo ekspertizė	59
IŠVADOS	67
LITERATŪRA	69
ANOTACIJA	76
ANNOTATION	76
SANTRAUKA	77
SUMMARY	79
PRIEDAI	81

IVADAS

1990 metais, atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, greta svarbiausių visuomeninio gyvenimo uždavinių, anot S. Jankevičiaus (2008), iškilo būtinybė naujais, demokratiniais pagrindais pertvarkyti jaunosios kartos rengimo gyvenimui sistemą, t.y. parengti teorinius pagrindus naujai švietimo sistemai formuotis. Nacionaliniame švietimo plėtotos raporte, kurį parengė R. Bruzgelevičienė, kalbama, kad švietimo pertvarką sąlygojo ir kiti svarbūs to meto veiksniai, tokie kaip būtinybė keisti sovietiniam švietimui būdingą vertybinę orientaciją, tikslus ir uždavinius, ugdymo turinį, būtinybė kurti lankščią, gebančią atsinaujinti, šalies visuomenės ir pasaulio raidos poreikius atliepančią švietimo sistemą. Suprantama, kad visą šį procesą teko įgyvendinti palaipsniui, nes švietimo procesas ir ugdymo įstaigų veikla negalėjo staiga būti visiškai sustabdytos. Tuo metu sukurti švietimo reformos dokumentai buvo nuolatos tobulinami, pertvarkomi, atnaujinami, o reikalui esant kurti ir nauji. Lietuvos švietimo koncepcija (1992) švietimo sistemoje įtvirtino atsinaujinimo principą. Atsinaujinimas - tai atvirumas kaitai ir kritiškas naujovių priėmimas. Pasak M. Lukšienės (2000), atvirumą reikia suprasti kaip pasiruošimą ir gebėjimą pastebėti artimos, o juolab tolimesnės aplinkos vertybes, jas suvokti, vertinti, pasirinkti, įsisąvinti ir, žinoma, pačiam atitinkamai keistis ir tobulėti. Šis principas yra taikomas mokymo turiniui, t.y. pateikiamai medžiagai ir jos struktūrai bei auklėjimo kryptims ir būdams. Kitaip sakant, visam asmens formavimo ir švietimo procesui. Tokiu atveju svarbu išlaikyti universalias dorovės normas ir nacionalinį identitetą. Permainos vyksta nuolatos ir jos neaplenkia švietimo sistemos: tobulinamas ugdymo turinys, atsiranda naujų disciplinų ir t.t.

Bendrosios programos yra vienas iš svarbiausių ir pagrindinių dokumentų, skirtų šalies švietimui valdyti. Tai pagrindinis šaltinis, kuriuo turi būti grindžiamas ugdymo planavimas ir organizavimas visose švietimo bei ugdymo pakopose. Analizuodamos Bendrąsias programas L. Duoblienė ir T. Bulajeva (2008) pabrėžia, kad nuo 1994 metų, t.y. nuo pirmojo bendrųjų programų projekto kaip pagrindinį ugdymą reglamentuojančio dokumento Bendrosios programos buvo tobulinamos 1997, 2002, 2003, 2007 metais. Norint neatsilikti nuo progreso, ugdymo turinį reikia periodiškai atnaujinti. Šis procesas yra grindžiamas atliktais švietimo tyrimo duomenimis: „Nesėkmingo mokymosi mastai ir priežastys“ (2003), „Mokymosi krūviai bendrojo lavinimo mokykloje“ (2004), „Mokytojų didaktinės kompetencijos atitiktis šiuolaikiniams švietimo reikalavimams“ (2005) ir kt. Išsamių pačias programas ir jų įgyvendinimo mokykloje problematiką

analizuojančių tyrimų, pasak šių autorių, nebuvo. Todėl vienas iš naujausių tyrimų, kurį užsakė Švietimo ir mokslo ministerija, buvo „Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų naudojimo/naudingumo planuojant ir organizuojant ugdymą mokykloje“ tyrimas (2008). Jam vadovavusi L. Duoblienė ir Vilniaus universiteto tikslinė tyrėjų grupė 2008 metais atliko tyrimą, kurio tikslas buvo ištirti Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų naudojimą/naudingumą planuojant ir organizuojant ugdymą mokykloje bei suteikti tam tikras gaires naujųjų programų rengėjams, švietimo politikams, mokytojams ir kitiems ugdymo procese dalyvaujantiems asmenims. Šiuo tyrimu buvo siekiama nustatyti, ar mokytojai yra susipažinę su ugdymo turinį reglamentuojančiais dokumentais, kiek mokytojui yra prieinamas Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų turinys, kiek mokytojai gali koreguoti ugdymo procesą orientuodamiesi į naujas programas ir standartus ir kiek jie vadovaujasi naujomis ugdymo programomis ir standartais planuodami ir organizuodami mokymo procesą. Žinoma, vertėtų dažniau vykdyti Bendrųjų programų panaudojimo tyrimus, aiškiau apibrėžti standarto sampratą ir paskirtį bei kitus esminius dalykus. Toks tyrimas yra tikslingas, nes suteikia galimybę išvelgti aktualias šių dienų problemas, susijusias su jaunosios kartos ugdymu. Tokių tyrimų turėtų būti atliekama daugiau, nes tai leistų stebėti ugdymo proceso dėsningumus.

Švietimo plėtotės gairėse (2002) nurodoma, kad švietimas turi padėti asmeniui ir visuomenei įgyti demokratinei gyvenimui būtinų savybių ir šitaip padėti įprasmiti jų asmens ir visuomenės gyvenimą. Kitaip sakant, švietimas turi įtvirtinti moralinius demokratijos pamatus ir suteikti tvirtą vertybinį pamatą. R. Vasiliausko (2005) teigimu, vertybės yra giliai išsisknijusios žmogaus gyvenime. A. Petrauskaitė (2008) pabrėžia, kad vertybės yra nepaprastai reikšmingos tiek paskiro žmogaus, tiek visos visuomenės gyvenime. Vertybės bei vertybinės orientacijos atskleidžia ir asmenines žmogaus nuostatas, ir visuomenės vertybių sistemą. Vertybių sistemos centre visada yra žmogus, nes vertybės egzistuoja kiekvieno individo sąmonėje. Taigi vertybes galima traktuoti kaip idėjas, turinčias įtakos žmonių gyvenimui, skatinančias ir kreipiančias jų veiklą, padedančias skirti gerus ir blogus dalykus, palaikančias moralę bei tokius svarbius demokratinius principus, kaip tiesa, teisingumas, teisė, laisvė ir pareiga. Jos nuolat turėtų būti valstybės, visuomenės ir žmogaus dėmesio centre. Taip pat, autorės nuomone, vertybės negali būti atsiejamos nuo dorovės, nes būtent ji yra tiek individų, tiek visos visuomenės gyvenimo reguliatorius bei veiklos orientyras. Pasak A. Pekauskos (2010), dorovė, kuri yra išreikšta moralės nuostatomis, principais, normomis ar kitomis formomis, yra apibendrinta ir susisteminta visuomenės patirtis, kurios paskirtis - reguliuoti jos narių tarpusavio santykius ir elgesį. Todėl teisinis ugdymas gali būti traktuojamas kaip viena iš pagrindinių priemonių teisiškai išprususių ir dorų piliečių ugdymo priemonių. Žmogus gali

visapusiškai išreikšti save kaip pilietis tik tada, kai žino ne tik savo teises ir pareigas, bet kartu supranta ir gerbia kitų žmonių teises ir laisves, o tam reikia susistemintų teisinių žinių. A. Pekauskas ir G. Grigaliūnaitė (2008) nurodo, kad bendrojo lavinimo mokykloje mokoma matematikos, fizikos, gimtosios kalbos ir kitų dalykų, tačiau tinkamai individo socializacijai vien šių mokslų žinių nepakanka. Žinių, gebėjimų ir nuostatų formavimas turi apimti ir teisinio ugdymo turinį, turi reikštis teisinių idėjų kontekste. Atnaujintose Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008) teisinis ugdymas labiausiai jaučiamas dorinėje, pasaulio pažinimo ir pilietinio ugdymo disciplinose, o atnaujintose Vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011) teisinis ugdymas ir toliau perteikiamas per dorinį ugdymą ar integruojamas į kitas disciplinas, bet labiausiai plėtojamas per atskirą pasirenkamą teisės pagrindų discipliną. Reikia pripažinti, kad ne visos bendrojo lavinimo mokyklos gali pasiūlyti teisės pagrindų pasirenkamąjį dalyką. Nors reglamentuojama, kad teisinis ugdymas integruojamas į kitas disciplinas, bet išsiaiškinti ir sukontroliuoti, kiek realiai jis vykdomas, yra sunku. Todėl teisinis ugdymas turėtų būti viena iš prioritetinių sričių bendrojo lavinimo mokyklose ir, remiantis atnaujintomis bendrosiomis programomis, sudaryti sąlygas individui formuoti teisinę sąmonę. Šiandieninės visuomenės poreikiai kelia vis didesnius reikalavimus visai švietimo sistemai, ugdymo įstaigoms, pedagogams, verčia permąstyti ir pertvarkyti tam tikrus su ugdymu susijusius reiškinius. Šiuo atveju tai Bendrųjų programų koregavimas.

Siekiant visapusiškai atskleisti teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrojo lavinimo bendrąsias programas ypatumus reikėtų remtis R. Prakapo ir R. Žilinskienės (2008), R. Prakapo ir I. Motiejūnaitės (2009), A. Petkausko ir G. Grigaliūnaitės (2008), A. Petkausko (2010), L. Duoblienės ir T. Bulajevos (2008) ir kitų autorių darbais bei išanalizuoti kitą mokslinę literatūrą.

Tyrimo objektas - teisinio ugdymo organizavimo ypatumai.

Tyrimo prielaida. Vykstant švietimo reformos pokyčiams atnaujinamas ugdymo turinys, kuriami nauji vidurinio ugdymo dalykiniai koncentrai. Todėl labai svarbu nagrinėti jų turinio kokybę bei įgyvendinimo ypatumus. Tai galima atlikti pasitelkiant praktinių ugdymo situacijų analizę, padedančią įtraukti į šį procesą mokytojus.

Tikslas - atskleisti teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrojo lavinimo bendrąsias programas ypatumus.

Uždaviniai :

1. remiantis literatūros šaltiniais aptarti teisinio ugdymo sampratą bei teorinių kontekstų turinį;

2. išanalizuoti teisinio ugdymo organizavimo bendrojo lavinimo mokykloje ypatumus;
3. atlikti teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrąsias programas tyrimą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, atnaujintų vidurinio ugdymo bendrųjų programų analizė, kokybinė, kiekybinė duomenų analizė.

Tyrimo imtis. Empirinis tyrimas buvo atliktas Klaipėdos ir Kauno miestų ugdymo institucijose. Tyrimo metu iš viso buvo apklausti 68 ugdymo institucijų vadovai ir 32 pavaduotojai. Respondentai turėjo užpildyti ekspertinio vertinimo formą.

Darbo struktūra: įvadas, 3 skyriai, išvados, anotacija, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, naudotas literatūros sąrašas (98 šaltiniai), priedai. Darbo apimtis 84 puslapiai. Darbe pateiktos 8 lentelės, 7 paveikslai.

Pagrindinės sąvokos:

Teisinis ugdymas – informacijos visuomenei rūšis, viena iš pagrindinių priemonių, ugdančių teisiškai išprususius bei dorus piliečius (A. Pekauskas (2010)).

Ugdymas – mokymas, lavinimas, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų formavimas (Lietuvos Švietimo įstatymas. Žin., 2003, Nr. 63-2853).

Bendrosios programos – pagrindinis valstybės lygmens dokumentas, reglamentuojantis ugdymo planavimą ir organizavimą bendrojo lavinimo mokykloje (L. Duoblinė ir T. Bulajeva (2008)).

Bendrojo lavinimo mokykla – mokykla, kurios pagrindinė veikla yra ugdymas pagal formaliojo pradinio, pagrindinio ir vidurinio ar atitinkamas specialiojo ugdymo programas (Lietuvos Švietimo įstatymas. Žin., 2003, Nr. 63-2853).

Ugdymo programa – įvairiai formalizuota švietimo programa (modulis), kurios turiniu, perteikimo būdais ir metodais siekiama numatyto rezultato (Lietuvos Švietimo įstatymas. Žin., 2003, Nr. 63-2853).

Ugdymo turinio koncentras – ugdymo tikslų bei uždavinių, didaktinių nuostatų, ugdymo programos turinio bei siektinų rezultatų reglamentuotas ugdymo tarpsnis (Lietuvos Švietimo įstatymas. Žin., 2003, Nr. 63-2853).

1. TEISINIO UGDYMO SAMPRATA BEI TEORINIŲ KONTEKSTŲ TURINYS

1.1. Teisinio ugdymo sąvokos apibūdinimo analizė

1.1.1. Teisinio ugdymo apibrėžimo problemos

Aiškaus teisinio ugdymo apibrėžimo mokslinėje literatūroje pasigendama. Nagrinėti teisinį ugdymą kaip vientisą reiškinį, pasak R. Prakapo ir I. Motiejūnaitės (2009), neįmanoma, nes mokslinėje literatūroje nėra nusistovėjusios šio reiškinio sampratos. Todėl apibrėžiant teisinio ugdymo sampratą tenka remtis atskiromis ugdymo ir teisės sąvokomis.

Pagal Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą (2003) ugdymas – tai mokymas, lavinimas, įgūdžių, gebėjimų, o taip pat ir vertybinių nuostatų formavimas. L. Jovaiša (2007) nurodo, kad auklėjimas, mokymas, lavinimas ir švietimas yra pagrindinės ugdymo funkcijos, kurios vienaip ar kitaip yra tarpusavyje susijusios ir sąveikauja. Pasak V. Rajecko (2004), ugdymas dažniausiai suprantamas kaip svarbiausios visuomenės patirties perdavimas jaunajai kartai. Visuomenės patirties perdavimas svarbus ir reikšmingas tuo, kad tokiu būdu stengiamasi padėti jaunajai kartai geriau pasiruošti gyvenimui. Todėl anot, V. Jakavičiaus (1998), ugdymas turi būti kryptingas, apimantis visas ugdymo ir ugdymosi pakopas, o svarbiausia - trunkantis visą žmogaus gyvenimą. Tiek V. Jakavičius (1998), tiek V. Rajeckas (2004) ugdymą traktuoja kaip vieną svarbiausių veiksnių, kuris nulemia žmogaus tapsmą ir tobulos asmenybės ugdymą. Tobulos asmenybės siekis ir kūrimas priklauso nuo istorinių aplinkybių. Kitaip sakant, ugdant tobulą asmenybę būtina atsižvelgti į objektyvias gyvenimo sąlygas. Nuolat besikeičiantis politinis, kultūrinis, ekonominis ir socialinis gyvenimas, atitinkamos visuomenės reikalavimai, tos visuomenės pasiektas raidos lygis, taip pat vyraujantis požiūris į žmogų bei jo gyvenimo prasmę suponuoja žmogaus kaip tobulos asmenybės siekį. Kiekvienas atitinkamas gyvenimo laikotarpis reikalauja parengti tokius visuomenės narius, kurie kuo geriau laikytųsi nusistovėjusių gyvenimo būdo, elgsenos, tos visuomenės teisės normų. V. Rajeckas (2004) nurodo, kad pagrindinis jaunosios kartos ugdymo tikslas yra visapusiškos, demokratiškos ir humaniškos asmenybės ugdymas. Asmenybės visapusiškumo ugdymas, pasak L. Jovaišos (2001) – tai puikus būdas adekvačiam elgesiui ir darniems santykiams su aplinka ugdyti.

Žodis „teisė“ yra vienas dažniausiai vartojamų terminų šiandieninėje visuomenėje. Aiškiai suvokiama, kad negali būti visuomenės be tam tikrų taisyklių. G. Dambrauskienė (2004)

nurodo, kad visais laikais reikiama tvarka visuomenėje, jo narių susiklausymas ir drausmė yra palaikoma, reguliuojama ir užtikrinama daugybės įvairaus pobūdžio elgesio taisyklių, t.y. teisės ir moralės normų, visuomeninių susivienijimų taisyklių, papročių, tradicijų ir kt. A. Vaišvila (2009) pabrėžia, kad teisė padeda žmogui tapti socialine būtybe, kuri sugeba sugyventi su kitais. S. Vansevičiaus (2000) pagrindinė idėja yra ta, kad teisė yra grindžiama žmoniškumo pradais. Humaniškas jos pobūdis pasireiškia tuo, kad ji atveria žmonėms kelią į gėrybes ir yra veiksminga socialinės apsaugos priemonė. Teisė vertinga kaip priemonė, kuri tenkina socialiai teisingus ir besiplėtojančius paskirų piliečių ir visuomenės poreikius bei interesus. Teisės užtikrina visuomeninių santykių darną ir tvarką.

Lietuvos švietimo koncepcijos (1992) bei Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo (2003) pagrindiniai ugdymo ir švietimo tikslai orientuoti į tai, kad padėtų žmogui atskleisti bendražmogiškas vertybes, ugdyti žmogų demokratijai ir kt. Pasak S. Vansevičiaus (2000), būtent teisinės žinios sudaro teisinės sąmonės branduolį. Šios teisinės žinios reikalingos tam, kad asmuo gebėtų sąmoningai elgtis. Teisinė sąmonė, anot A. Vaišvilos (2009) – tai sistema vaizdinių, idėjų, teorijų, kurias apie galiojančią ir pageidautiną teisę susikuria tam tikrais interesais besivadovaujantys žmonės. K. L. Valančius (2008) pabrėžia teisės inkultūrizacijos svarbą, nes siekiant, kad teisės paliepimai taptų žinomi, svarbu užtikrinti ir tų žinių taikymą praktikoje. Kitaip sakant, siekiama, kad teisinė sąmonė virstų praktiniu kiekvieno žmogaus elgesiu, kad būtų ugdomas kiekvieno ryžtas elgtis teisėtai, taip pat ir vientisa, minties ir elgesio požiūriu darni ir socializuota asmenybė. Siekiant šių tikslų įgyvendinimo svarbų vaidmenį atlieka švietimo institucijos, kuriose mokomasi teisės pagrindų ir kuriose tokiu būdu yra skatinama teisinė savišvieta.

Taigi apibrėžiant šias ugdymo ir teisės sąvokas, teisiniu ugdymu įvardijamas procesas, kurio metu individui sudaromos galimybės įgyti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų teisinių žinių, susipažinti su pagrindinėmis žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis, formuoti teigiamas nuostatas ir įsitikinimus, parengti individą gyvenimui demokratinėje visuomenėje ir kt. Prie teisinio ugdymo, t.y. visapusiškos, demokratiškos ir humaniškos asmenybės ugdymo, intensyviai prisideda švietimo institucijos. Įvairių pakopų, nesvarbu ar tai būtų pradinio, pagrindinio ar vidurinio, ugdymo įstaigos, ruošdamos jaunąją kartą demokratiniam gyvenimui, turi atliepti dabartinės visuomenės lūkesčius. Visuomenės reikalavimai nuolat didėja, keičiantis politiniam, kultūriniam, ekonominiam ir socialiniam gyvenimui. Paruošti individą šioms permainingoms, būtina. Jis turi gebėti prisitaikyti prie nuolat kintančio gyvenimo. Teisinis ugdymas yra vienas iš būtinausių demokratinio gyvenimo rodiklių.

1.1.2. Teisinio ugdymo koncepcijos interpretavimas skirtingose mokslo šakose

Pasaulis yra veikiamas gėrio, grožio ir tiesos vertybių. Tiesa, gėris ir grožis – tai dorovės pamatas, kuris aprėpia visą žmogaus gyvenimą. Žmogaus gyvenime turi vyrauti meilė ir pagarba, orumas ir teisingumas, pilietiškumas ir atsakingumas, kūrybiškumas ir noras tobulėti.

V. Aramavičiūtės (2005) teigimu, dorovė sudaro ypatingą žmogaus gyvenimo dalį, nes prasiskverbia į visas žmogaus gyvenimo bei veiklos sritis. Gyvenimas ir jame besiklostantys santykiai suponuoja dorovinių vertybių egzistavimą: atsakomybę, pagarbą, toleranciją, sąžiningumą, orumą ir kt. Pasak J. Balčiaus (2008), ugdyti dorovingą asmenybę būtina, nes tik tokia asmenybė gali būti naudinga visuomenei. Tam, kad dorovingai išugdyta asmenybė teiktų naudą visuomenei, reikia remtis visuomeninėmis vertybėmis. Anot T. H. McLaughlin (1997), visuomeninės vertybės yra privalomos visiems žmonėms. Jos įtvirtinamos įstatymuose ir išreiškiamos žmonių teisėmis. V. Aramavičiūtė (2005) pažymi, kad vertėtų atkreipti dėmesį į L. Jovaišos pateiktą bendrą žmogiškųjų dorybių sistemą. Ši sistema apima keturis labai svarbius aspektus: žmogaus santykį su pačiu savimi, su kitais žmonėmis, su dvasine kultūra ir su socialinėmis priedermėmis. Žmogaus santykis su pačiu savimi – tai žmogaus savimonės aktyvumas, pasitikėjimas savimi, valingumas ir savitvarda. Toks santykis su pačiu savimi leidžia vystytis žmoniškumu, pagarba, atlaidumu ir kt. grindžiamais santykiams su kitais žmonėmis. Žmogaus dvasinę kultūrą apibrėžia žinojimas, minčių tyrumas, sąžiningumas, pakantumas, solidarumas, tiesumas ir atsakingumas. Kitas svarbus akcentas – tai žmogaus santykis su socialinėmis priedermėmis, t.y. drausmingumu, pareigingumu, saikingumu ir orumu. R. Vasiliauskas (2005) akcentuoja, kad socializuodamasis individas turi priimti vyraujančios aplinkos dorovines normas, jei nori pritapti toje aplinkoje.

Kalbant apie žmogaus orumą, reikia pabrėžti, kad tai viena svarbiausių asmens dorybių. Asmenybe vadiname žmogų, kuris turi savo vertybių sistemą, nes, anot V. J. Černiaus (2006), vertybių sistema individui gali padėti apsispręsti, kurią galimybę iš daugelio jam rinktis, gali leisti išsaugoti vidinę harmoniją, nulemti jo santykius su kitais žmonėmis ir aplinka. Taigi orumo pripažinimas demokratinėje visuomenėje reiškia pagarbą savo asmenybei bei toleranciją kitaip mąstančiam ir veikiančiam žmogui. Orumą taip pat galima laikyti doros pamatu. K. Mockus (2006) apžvelgia orumo interpretavimą filosofinėje literatūroje. Antikos filosofijoje orumas interpretuojamas kaip moralinė vertybė ir apibrėžiamas garbės, tiesos ir proto sąvokomis. Orumas buvo siejamamas su žmogaus laisve ir jo vertės pripažinimu. Viduramžiais taip pat buvo akcentuojama, kad žmogus turi neprilygstamą vertę ir turi būti gerbiamas. Atsidavimą ir pagarbą

kitam žmogui galima traktuoti kaip orumo apraiškas. Renesanso epochos filosofų darbuose žmogaus orumą lemia jo laisvė ir valia. Taip pat buvo manoma, kad žmogaus orumą lemia jo išmintis, kuri padeda suderinti priešybes. Kituose filosofų darbuose orumas apibrėžiamas kaip žmogaus dorybė. Žmogaus orumą atskleidžia asmenybės branda. Orumas – tai poreikis kurti garbingus santykius su kitais žmonėmis. Tai sukuria ne tik asmeninę, bet ir visuomeninę gerovę. Pabrėžiama orumo kaip dorovinio žmogaus gyvenimo pagrindo svarba. Žmogaus vieta visuomenėje, jo vertingumas, garbingi žmonių santykiai visada buvo, yra ir bus vieni svarbiausių ir diskutuotinių klausimų. Tokie santykiai sudaro demokratinės visuomenės pagrindą. Todėl žmogaus orumo ir kitų dorovinių vertybių ugdymas yra būtinas. Apskritai filosofinėje, psichologinėje ir, žinoma, pedagoginėje literatūroje humaniškumo ir vertybių ugdymui skiriama daug dėmesio. R. Bakutytė (2001) nurodo, kad filosofinėje literatūroje humaniškumas traktuojamas kaip viena svarbiausių žmonijos vertybių, galinti įveikti susvetimėjimą, destrukciją, konformizmą, prievartą, agresiją ir kitus negatyvius visuomenės reiškinius; psichologiniuose šaltiniuose ne tik išryškinamas, bet ir dar labiau pabrėžiamas žmoniškumo ugdymo būtinumas, o pedagoginėje literatūroje pabrėžiama, kad humaniškumo ugdymas svarbus tuo, kad humaniškumas yra visybiškos ir brandžios asmenybės šerdis, jo dvasingumo ir dorumo pagrindas. Vertybė įvairių autorių traktuojama skirtingai. R. Vasiliauskas (2005) pateikia kelių autorių vertybės apibrėžimus: J. Halsteado ir M. Taylor nuomone, vertybės – tai principai ar fundamentalūs įsitikinimai, kurie yra svarbūs elgesio orientyrai, standartai; A. Guseinovui ir R. Apresjanui vertybės yra tai, kas brangu žmogui ir turi kokią nors paskirtį, visuotinai reikšmingi žmogui objektai; S. Šalkauskis ir A. Maceina vertybes aiškina lygindami jas su gėrybėmis ir kt. Pasak R. M. Vabalaitės (2004), G. W. F. Hegelio filosofijoje pabrėžiama, kad tik dorovės stadijoje egzistuoja tikrasis teisingumas, gėris ir tikroji sąžinė. Kaip nurodo G. W. F. Hegelis, gėris yra visuotinė poelgio vertė, o gėrio turinį sudaro ir teisė, ir visuotinė gerovė. Siekti teisingumo ir visuotinės gerovės bei atlikti pareigas žmogus turi moralės pakopoje, o šių reikalavimų išpildymas yra realus tik dorovės pakopoje. Dorovė yra gerai žinomų pareigų atlikimas. Žmonės privalo jos siekti, nes tai yra teisingi įstatymai, elgesio normos ir individai. Moralė laikoma gero elgesio laidu. L. Duoblienė (2003) nurodo, kad moralė susideda iš begalės elementų tokių kaip atsakomybė, rūpestis, dosnumas, kaltė, pareiga ir kt. Kitaip sakant, jos suprantamos kaip vertybės, kurios yra perduodamos iš kartos į kartą. Jų raiška siejama su asmens poelgiais. R. Aiškinytė (2004) nurodo, jog žinoti esminius moralės principus privalu kiekvienam. Autorė pateikia žymių filosofų samprotavimus apie dorybę. Sokrato teigimu, dorybė yra žinojimas, o žinių galima įgyti. Todėl reikšminga būtų gilinti savo žinias, nes tik tikras ir išsamus žinojimas veda į dorą. Blogis atsiranda iš nežinojimo, nes sąmoningai niekas blogio nedaro. Platono teigimu,

šie veiksniai yra labai svarbūs, bet vien protas ir žinojimas žmogaus gyvenimo doru nepaverčia. Aristotelis teigia, kad elgesio normos kyla iš realios žmogaus prigimties. Dž. Lokas, pratęsdamas Aristotelio mintį, kalba apie prigimtine žmogaus būseną, kai žmonės gali laisvai veikti, disponuoti savo nuosavybe ir asmeniu. Esant visiems lygiems ir nepriklausomiems, niekas negali kėsintis į kito gyvybę, laisvę ir nuosavybę. Jis nurodo, kad tik protu galima suvokti pagrindinę moralės taisyklę, sakančią, jog reikia elgtis su žmogumi taip, kaip norėtum, kad elgtųsi su tavimi. Dorovinis gyvenimas, anot Dž. Loko, yra paremtas individo protu.

I. Kanto teigimu, kiekvieno individo savanoriškas universalių, generalizuotų visuomeninių moralės principų priėmimas priklauso nuo mąstymo.

Pasirinkti gyvenimo būdą, principus ir vertybes bei prisiimti atsakomybę jaunam žmogui nėra lengva. Todėl mokykla yra viena iš svarbiausių institucijų, kurios tikslas yra išugdyti dorą, moralų žmogų, atsakingą demokratiškos visuomenės pilietį, savo elgesį grindžiantį vertybėmis. K. Mockus (2006) pabrėžia, jog mokyklos kaip ugdymo institucijos tikslas - ateinančioms kartoms įdiegti altruizmo, atvirumo ir pagarbos kitiems jausmą, mokyti solidarumo ir bendradarbiavimo, besiremiančio saugumo jausmu. Turi būti skiepijama, kad kiekvienas žmogus yra vertas pagarbos. R. Petkuvienė (2009) nurodo, kad mokyklai tenka labai didelė atsakomybė ugdant individą, t.y. mokykla išipareigoja ugdyti atsakingą mokinį, rūpintis jo socializacija, išmokyti bendrauti ir bendradarbiauti, skatinti nuoširdumą ir užtikrinti mokinio saugumą. Tačiau mokykla nėra pajėgi veikti viena. J. Balčius (2008) taip pat pabrėžia, kad vien tik mokykla yra nepajėgi išugdyti dorovingą pilietį kaip būsimos ateities visuomenės narį. Aktyvios visokeriopos visuomenės pagalbos indėlis labai pasitarnautų ugdant dorovingą asmenybę. Autorius pabrėžia ir tai, kad vien tik dorovinės elgesio normos negali ir nepajėgia užtikrinti bet kurios visuomenės saugaus egzistavimo. Kitaip sakant, reikalinga teisė.

Apibendrinant galima teigti, kad teisinio ugdymo sąvoka yra pakankamai plati. Plati, nes teisinio ugdymo turinys susideda iš vertybių gausybės, t.y. labiausiai jaučiamas dorovinių vertybių pagrindas: orumas, pagarba, tiesa, gėris, teisingumas, atsakingumas, sąžiningumas ir t.t. Vertybių sistema leidžia žmogui kurti darnius santykius su pačiu savimi ir kitais žmonėmis. Vertybės, įtvirtintos įstatymuose ir išreiškiamos žmonių teisėmis, sudaro visuomeninių vertybių sistemą, kurios yra privalomos ir kuriomis turi remtis kiekvienas visuomenės narys. Teisinį ugdymą išipareigoja vykdyti ne tik švietimo institucijos. Visokeriopa visuomenės pagalba, taip pat yra reikšminga, ugdant dorovingą asmenybę. Kiekvienas turi įnešti savo indėlį, prisidėti prie teisinio ugdymo, taip būtino šiandieninėje visuomenėje.

1.2. Teisinio ugdymo dimensijų išskyrimas

1.2.1. Teisinio ugdymo pagrindinės dimensijos

Teisė – tai socialinio ugdymo dalis. Atnaujintose vidurinio ugdymo pakopos programose (2011) teisės kaip atskiros ugdymo disciplinos paskirtis – suteikti kasdieniame gyvenime reikalingų teisinių žinių, ugdyti gebėjimą tomis žiniomis pasinaudoti įgyvendinant ir ginant savo teises ir pozityvų požiūrį į demokratinės visuomenės vertybes. Dalyvaujant demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenime, savo veiklą žmogus privalo grįsti vyraujančiais įstatymais bei vadovautis teisės normomis. Šiandieninei visuomenei rūpi aktyvūs ir kritiškai mąstantys, dalyvaujantys demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenime, suvokiantys, kaip demokratija gali padėti įgyvendinti asmeninius ir visuomeninius tikslus, piliečiai. Žinoma, svarbu suprasti, kad teisinis ugdymas nėra apibendrintų žinių apie visą teisės sistemą perteikimas. Teisiniu ugdymu siekiama, kad individas suvoktų būtinus kiekvieno žmogaus gyvenime teisės pagrindus, elgtųsi pagal teisės reikalavimus, gebėtų naudotis pagrindinėmis teisėmis ir kreiptųsi pagalbos, kai šios yra pažeidžiamos. Įgytos teisinės kompetencijos padeda individui susirasti reikalingą teisinę informaciją, padeda ieškoti teisinės pagalbos ir realizuoti savo teises ir teisėtus interesus. Taip pat ugdoma nuostata, kad spręsti įvairias problemas reikia remiantis teisės normomis, t.y. naudoti teisėtus problemų sprendimo būdus bei gebėti argumentuotai ginti savo nuomonę teisiniu klausimu pasitelkiant derybas.

Kuriant teisinio ugdymo turinį, modeliuojant jo įgyvendinimo metodus ir būdus, pagrindinis vaidmuo tenka socialinei pilietiškumo, demokratiškumo ir dorovės dimensijai. Tokią tendenciją analizuojant teisinį ugdymą pagrindė R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008) nurodydami, kad teisinis ugdymas yra glaudžiai susijęs su doriniu, pilietiniu, demokratiniu ugdymu. Todėl teisinio ugdymo turinys turėtų būti konstruojamas remiantis esminėmis socialinių mokslų sąvokomis, t.y. apimant visuomenės, teisės, demokratijos, vertybės, normos ir kitas reikšmingas sąvokas. Žmogaus teisės, laisvės ir pareigos, demokratija, demokratinės vertybės ir principai, humanistinės vertybės, pilietiškumas sudaro teisinio ugdymo visumą. Idėja ugdyti atsakingą, įsipareigojusį demokratinei Lietuvos visuomenei ir valstybei pilietį brendo kartu su nepriklausomybės ir demokratijos idėjomis. Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) ir Respublikos švietimo įstatyme (2003) pilietinės sąmonės ir kultūros ugdymo idėja buvo ir yra viena iš prioritetinių švietimo sistemos tikslų. Pažinti ir suprasti demokratijos principus, puoselėti demokratinės valstybės idėjas, mokytis demokratiškos gyvensenos turėtų būti kiekvieno asmens rūpestis, atsakomybė ir pareiga. Visuotinis visuomeninis auklėjimas, pasak L. Jovaišos (2003), yra

paremtas būtent demokratijos idėjomis, t.y. santarvės, asmens ir visuomenės teisių bei priedermių harmonijos, pamatais. Ugdyti demokratinę sąmonę yra viena iš pagrindinių visuomeninio auklėjimo siekiamybių. Visuomeninio gyvenimo pamatas – tai dori piliečių tarpusavio santykiai. Pabrėžiama, kad doras visuomenės narių elgesys yra neatsiejamas nuo teisinio elgesio. Dorai gyventi reikia atsižvelgti į vyraujančias teisės normas visuomenėje. Pasak M. Lukšienės (2000), dora yra demokratiško buvimo pamatas, nes per ją palengva prieinama prie teisės normų pažinimo ir teisinės sąmonės formavimo ir formavimosi. V. Šveikauskas (1998), kalbėdamas apie demokratinį ugdymą, nurodo, kad jo pagrindas yra vertybės. Šiomis vertybėmis yra grindžiamas pagrindinis ugdymo tikslas – ugdyti demokratišką asmenybę. Demokratiška asmenybė – tai asmenybė, kuri dalyvauja visuomenės veikloje, derina savo, valstybės ir visuomenės interesus, atsižvelgia ir paiso įstatymų, priima vyraujančias vertybes ir normas, yra atsakinga už savo veiklą ir jos padarinius, savarankiškai priima sprendimus, yra tolerantiška, laisva, nepriklausoma ir kūrybinga. Siekiama išugdyti vienodai pagarbų požiūrį į visus visuomenės narius. Šis tikslas gali būti realizuojamas tik tada, kai yra saugomos suaugusiųjų ir vaikų teisės. Demokratinio ugdymo tikslai siejami su visuomeniniu žmogaus ugdymu, kuris trunka visą gyvenimą. Demokratija apskritai labiau akcentuoja visuomenines vertybes, kurios yra pripažintos privalomomis visiems visuomenės nariams, taip pat sudaro tam tikrą moralinio gyvenimo dalį. Demokratinio ugdymo pagrindinės vertybės yra pilietiškumas ir vaiko teisės, todėl ypatingą reikšmę įgyja vaikų teisių klausimas, nes jei nebus užtikrintos vaikų teisės, tada nebus ir demokratinio ugdymo. Demokratinis ugdymas – tai individo asmenybės formavimas, apimantis demokratinio apsisprendimo, sąmoningumo ir moralės ugdymą. Pasak L. Jovaišos (2002), demokratijos idealui tarnauja ugdymo įstaigos. Ugdymas, rengiantis žmogų sociumo gyvenimui, turi plėtoti santarvę ir demokratiją. Jis turi būti orientuotas į tautos sąmonės ir elgesio vertybes. M. Lukšienės (2000) teigimu, demokratiją galima traktuoti kaip dermės tarp visuomenės, valstybės ir asmens interesų ieškojimo, buvimą. Tai kelias, vedantis į demokratišką būtį, o tam reikia brandaus žmogaus ir brandžios visuomenės. Visuomenei reikia žmonių, kurie turi doros pamatus, yra įgiję pakankamai žinių apie demokratinę santvarką, demokratijos raidą, pagrindinius jos dokumentus, šiuolaikinės demokratijos institucijas, reikia žmonių, kurie geba ir rodo norą gyventi demokratijos sąlygomis, kurie nutuokia apie šiuolaikinės visuomenės ir valstybės padėtį. Iš tikrųjų telkiant žinias apie demokratiškumą, visų pirma reikėtų suprasti, kad ateities visuomenė – tai greitai kintanti visuomenė, kad ateities demokratiją pasaulis linkęs grįsti etinėmis normomis, kad kultūros procesas yra reikšmingas veiksnys kuriant demokratišką visuomenę ir begalę kitų svarbių dalykų. Grįžtant prie visuomeninio auklėjimo reikėtų paminėti, kad jo turinys susideda būtent iš socialinio ir teisinio auklėjimo. Anot L. Jovaišos (2003) ir B. Bitino (2004),

socialinio ugdymo tikslas yra doros pagrindų formuoti sąmonę, kuri remtųsi interesų bendrumu. Socialiniu auklėjimu siekiama, kad individas susiformuotų optimalios elgsenos modelius kaip prielaidą sėkmingai sąveikai su visuomene ir jos nariais. Taip pat socialiniu auklėjimu siekiama, kad asmeniniai santykiai, bendravimas ir bendradarbiavimas įvairiose gyvenimo srityse būtų pagrįsti savitarpio supratimu, ugdytų pagarbą asmens orumui, toleranciją kitiems ir kitokiems. Sąžiningumas, pareiškimas ir atsakingumas irgi neatsiejama socialinio ugdymo ir auklėjimo dalis. V. Aramavičiūtė (1998) teigia, kad socialinio ugdymo paskirtis – padėti ugdytiniui kuo geriau perimti socialines vertybes, kaip kuo geriau reguliuoti savo santykius su visuomene, kaip geriau socializuotis visuomenėje, o svarbiausia - padėti asmeniui geriau pažinti save. Kiekvienas žmogus gyvena ir veikia konkrečioje visuomenėje, vyrauja žmogaus ir visuomenės priklausomybė. Teisiniu ugdymui labai artimas yra teisinis auklėjimas, kuris taip pat yra demokratinio auklėjimo pamatas, nes teisinis auklėjimas siekia individą supažindinti su demokratinės visuomenės normomis, kurios palaiko visuomeninę tvarką. L. Jovaiša (1995, 2003) nurodo, kad teisinis auklėjimas turėtų būti pradamas jau tada kai vaikas pradeda skirti kas yra gera, o kas – bloga. Kalbėti apie žmogaus teises, laisves ir pareigas yra būtina, siekiant ugdyti sąžiningą demokratinės visuomenės žmogų.

Demokratinės valstybės kūrimuisi ir demokratinio gyvenimo būdai didelės reikšmės turi pilietiškumo ugdymas. Pasak R. Prakapo ir R. Žilinskienės (2008), tarp teisinio ugdymo ir pilietinio ugdymo pastebimas tiesioginis ryšis, t.y. juos sieja panašus ugdymo turinys. Išskiriamos trys bendros turinio dalys: žmogus, jo teisės, laisvės ir pareigos; visuomenė, jos narių tarpusavio santykiai ir veikla; valstybė, jos demokratinės vertybės ir principai. I. Zaleskienė (1997) nurodo, kad kiekviena valstybė, atsižvelgdama į savo visuomenės poreikius, į valstybės demokratinio tvarkymosi patirtį, į turinio formavimo principus ir metodiką, savaip apibrėžia pilietinio ugdymo turinį. Žmogus, visuomenė ir valstybė yra ta pagrindinė idėja, atsispindinti pilietinio ugdymo turinyje. B. Bitinas (2004), kalbėdamas apie pilietinio ugdymo turinį, nurodo pagrindines šiuolaikinio piliečio, kaip Europos ir pasaulio bendrijos nario, savybes. Taigi šiuolaikinis pilietis turi suvokti Europos ir pasaulio kultūros tradicijas ir raidos tendencijas. Siektina ugdyti pagrindines vertybes, t.y. humanizmo ir demokratijos vertybėmis pagrįsta pilietinė sąmonė, tolerancijos ir socialinio solidarumo nuostatos, pasitikėjimas visuomenės ir valstybės institucijomis, gyvenime ir veikloje vadovautis humanizmo ir demokratijos vertybėmis, pagarba demokratinės visuomenės ir valstybės tradicijoms, žmogaus teisėms ir laisvėms. Pilietinis ugdymas, pasak I. Zaleskienės (2004) ir A. Ranonytės (2006), turėtų padėti jaunajai kartai ugdyti pilietines kompetencijas, kurios įgalintų pilietį sėkmingai gyventi ir veikti visuomenėje. Žmogus, norėdamas sėkmingai gyventi ir veikti visuomenėje, privalo žinoti ir suprasti žmogaus teises, laisves ir pareigas. Tačiau to nepakanka, nes

žmogus turi suvokti teisių, laisvių ir pareigų reikšmę gyvenant demokratinėje visuomenėje. Reikšminga ir būtina kiekvienam žmogui suprasti demokratinės, humanistinės ir pilietinės visuomenės formavimosi kultūrinės, istorinės ir teisines prielaidas, kartu suprasti ir vertinti atviros demokratinės visuomenės bruožus bei suvokti dabarties demokratijos tendencijas pasaulyje. Kalbant apie praktines kompetencijas, svarbu pabrėžti, kad jas ugdantis žmogus sugeba apginti savo orumą, įsitikinimus ir teises, kai jos yra pažeidžiamos, geba rasti reikalingą informaciją ir žino, į kokias atitinkamas institucijas reikia kreiptis. Socialinės kompetencijos įpareigoja asmenį priiimti atsakomybę už savo veiksmus, ugdo pasitikėjimą savimi ir savo veiksmų teisingumu. Gyvenimo kartu kompetencija ugdo tolerantiškumą, skatina atsižvelgti ir gerbti kito nuomonę, bendrauti ir bendradarbiauti. Pasak, I. Zaleskienės (1997) žmogus visuomenėje – tai žmogus, turintis savo poreikius, teises, laisves ir pareigas, gebantis teisingai priimti sprendimus ir jaučiantis atsakomybę už savo veiksmus. Žmogaus veiklą sąlygoja kultūriniai, politiniai, socialiniai, ekonominiai ir teisiniai santykiai.

Apibendrinant galima teigti, kad teisinis ugdymas yra glaudžiai susijęs su socialiniu, doriniu, demokratinu, pilietiniu ugdymu ir auklėjimu, nes visi panašūs savo turiniu, keliamais tikslais ir uždaviniais. Reikia pabrėžti, tai, kad labiausiai teisinį ugdymą savo turiniu atliepia pilietinis ugdymas. Taip pat laikytina, kad teisinis ugdymas yra demokratinio ugdymo pamatas. Visi šie dalykai glaudžiai susiję tarpusavyje, nes žmogus gyvena ir veikia demokratinėje visuomenėje, kurioje svarbu tinkamai gebėti naudotis savo teisėmis, nepažeidžiant kitų asmenų teisių bei sąžiningai vykdyti savo pareigas.

1.2.2. Teisinio ugdymo analizės lygmenys

Teisinės informacijos poreikis šiandieninėje visuomenėje nuolatos didėja, todėl valstybei keliamas vienas pagrindinių uždavinių – sukurti veiksmingą teisinę švietimo sistemą, kuri būtų prieinama kiekvienam visuomenės nariui. Skatinti visuomenės teisinį švietimą, tirti, kokių teisinių žinių reikia gyventojams, rengti ir įgyvendinti programas ir priemones šiems poreikiams užtikrinti, diegti informacijos technologijas, leidžiančias susipažinti su teisės aktais, jų projektais, teisės taikymu yra būtina.

Visuomenės teisinio švietimo problemą buvo bandoma spręsti pasitelkus „StreetLaw“ (1998) programą. Ši programa svarbi tuo, kad gilina teisines žinias, žinias apie teises procedūras ir visuomeninės politikos klausimus, taip pat skatina kritinį mąstymą ir teigiamus postūmius efektyviam pilietiškumui bei norą ir galimybes dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Lietuvoje

„StreetLaw“ projektas buvo inicijuotas Atviros Lietuvos fondo (ALF) 1998 m. pradžioje, pasirašius dviejų metų trukmės sutartį su viešąja įstaiga „Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras“, pagal kurią šis centras tapo „StreetLaw“ projekto įgyvendinimo Lietuvoje koordinuojančia institucija. Bendrojo lavinimo mokyklose buvo išvelgtos kai kurios teisinio švietimo problemos, t.y. bendrojo lavinimo mokyklose nebuvo dėstoma jokia disciplina, kuri supažindintų mokinius su Lietuvos teisinės sistemos pagrindais, jų teisėmis, laisvėmis, pareigomis bei atsakomybe prieš visuomenę už tų pareigų nevykdymą, juolab Lietuvoje nebuvo ruošiami mokytojai ir kiti specialistai, kurie galėtų ir sugebėtų mokyti vaikus teisės pagrindų, perteiktų jiems elementarias praktines teises žinias ir įgūdžius, reikalingus kiekvienam visuomenėje gyvenančiam žmogui. „StreetLaw“ projektas Lietuvoje turėjo apimti visuomenės teisinį švietimą ir kelti jos teisinę kultūrą pradedant nuo jaunosios kartos, t.y. bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių.

Kita nepriklausoma, savanoriška, nepolitinė, ne pelno siekianti, visuomeninė organizacija pasaulyje yra ELSA. Tai Europos Studentų Teisininkų Asociacija, kuri taip pat prisideda prie visuomenės teisinio švietimo. Šiuo metu ELSA Lietuva sudaro trys struktūriniai padaliniai: ELSA Vilnius, ELSA MRU ir ELSA VDU. ELSA Lietuva prie visuomenės teisinio švietimo prisideda įgyvendinant moksleivio teisinį švietimą. Pirmą kartą ši programa buvo suorganizuota ir įgyvendinta 2000 - 2001 metais ir jos veikla toliau vykdoma kiekvienais metais, iki šių dienų. Organizuodama šį projektą ELSA Lietuva užsibrėžia įgyvendinti šiuos tikslus ir uždavinius, t.y. siekia išmokyti vyresniųjų klasių moksleivius geriau orientuotis teisės aktų gausybėje, suteikti bazines žinias apie asmens teisių įgyvendinimą ir kita.

Toliau, kalbant apie teisės ugdymo organizavimą valstybės lygmeniu, svarbu paminėti, kad 2001 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė įsipareigojo parengti visuomenės teisinio švietimo programą, o atsakingais už šios programos vykdymą paskyrė Teisingumo ministeriją bei Švietimo ir mokslo ministeriją. Visuomenės teisinio švietimo programa buvo parengta 2004 metais, o veikti pradėjo nuo 2005 metų. Visuomenės teisinio švietimo programoje 2004-2008 m. teisiniu švietimu yra laikomas procesas, kurio metu žmogui sudaromos galimybės įgyti žinių ir gebėjimų, padedančių tinkamai naudotis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, ginti savo teises ir vykdyti pareigas. Šia programa buvo siekiama pagerinti teisinės informacijos prieinamumą visuomenei, sukurti ilgalaikį teisinės sąmonės ugdymo pagrindą, ugdyti savarankiškai mąstantį Lietuvos Respublikos gyventoją, sugebančią savarankiškai pasinaudoti savo teisėmis ir vykdyti savo pareigas. Teisinės sąmonės ugdymas ir šio ugdymo plėtra – pagrindiniai visuomenės teisinio švietimo principai. Taip pat visuomenės teisinis švietimas glaudžiai susijęs su žmogaus teisių ir laisvių apsauga. Vienas iš visuomenės teisinio švietimo komponentų yra teisinis ugdymas, kurį vykdyti įsipareigoja švietimo ir

mokslo institucijos. Taigi Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 metų programoje buvo numatyta įgyvendinti visuomenės teisinio švietimo sistemą, leidžiančią kiekvienam moksleiviui dar vidurinėje mokykloje pasirinkti teisės pagrindų kursą, suteikiantį esminių teisinių žinių, todėl šiam tikslui pasiekti būtinas specialus pedagogų parengimas. Taip pat aprūpinti ugdymo įstaigas teisiniam ugdymui reikalingomis mokymo priemonėmis ir parengti pedagogus jomis naudotis ugdymo procese. Šios programos tęstinumui užtikrinti buvo rengiama Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metams programa, kuri įgyvendinama šiuo metu. Šia programa siekiama įgyvendinti teisinio informavimo priemonės ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo lavinimo programas vykdančiose įstaigose. Todėl numatoma parengti vadovėlius teisinėms žinioms bendrojo lavinimo mokykloms, parengti teisės pagrindų mokymo programas bendrojo lavinimo mokykloms, surengti mokomųjų-informacinių seminarų teisės pagrindus dėstantiems bendrojo lavinimo mokyklų pedagogams.

Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) nurodoma, kad mokyklinis ugdymas vyksta: pradinėse, pagrindinėse, vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose, gimnazijose, jaunimo, profesinėse, aukštesniosiose ir aukštosiose mokyklose, specialaus ugdymo įstaigose. Mokykloje teisinis ugdymas gali būti įgyvendinamas remiantis pagrindiniu valstybės lygmens dokumentu, kuris reglamentuoja ugdymo proceso organizavimą ir planavimą, t.y. Bendrosiomis programomis. Kaip nurodo R. Kliminskas ir B. Janiūnaitė (2009), šiuolaikinės mokyklos negali visiškai savarankiškai formuoti mokyklos lygmens ugdymo turinio, todėl turi vadovautis Bendrosiomis programomis. Mokyklos lygmens ugdymo turinį sudaro mokomieji ir pasirenkamieji dalykai bei jų turinys. Atnaujintose pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008) pastebima, kad teisinis ugdymas labiausiai reiškiasi per dorinį ugdymą, pasaulio pažinimo dalyką ir pilietinį ugdymą, čia jaučiamas didžiausias jo koncentras. O vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011) atsiranda atskira ugdymo disciplina, teisė. Pagrįsta manyti, kad teisinis ugdymas glaudžiai siejasi su mokyklos bendruomenės narių bendravimo kultūra. Kitaip sakant, visos mokyklos kultūra. Oficialus šalies dokumentas, reglamentuojantis švietimo sistemą, yra Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003), kuriame numatytos mokyklos bendruomenės teisės ir pareigos. Kalbant apie mokytoją, nurodoma, kad jis privalo užtikrinti ugdomų mokinių saugumą, geros kokybės ugdymą bei ugdyti tvirtas mokinių dorovės, pilietines, tautines ir patriotines nuostatas. Remiantis švietimo įstatymu, tėvai privalo sudaryti vaikui sveikas ir saugias gyvenimo sąlygas, apsaugoti jį nuo smurto, prievartos ir išnaudojimo, taipogi yra atsakingi už vaiko elgesį. Mokinys, į kurį orientuotas visas ugdymo procesas, privalo laikytis visų mokymo sutartyje esančių sąlygų, gerbti mokyklos vidaus tvarką ir jos laikytis, taip pat mokinys išsipareigoja stropiai mokytis, gerbti mokytojus ir kitus mokyklos

bendruomenės narius. Pasak D. Botyriūtės ir R. Grigo (2006), mokyklos kultūra yra sudėtingas reiškinys, kuriame labiausiai reiškiasi subracionalusis lygmuo, kur vertybės suvokiamos kaip asmeninės simpatijos ir jausmai. Mokyklos kultūra turi atsižvelgti ir gebėti tenkinti šiuolaikinės visuomenės reikalavimus. Mokytojų ir mokinių tarpusavio bendravimas yra labai svarbus, nes bendravimas pats savaime – tai ypatinga, tiesiogiai stebima ir išgyvenama tikrovė, dvasinių vertybių pajautimas. Todėl mokytojo ir mokinio tarpusavio santykiai turėtų būti pagrįsti atvirumu, pagarba, išklausymu, įsijautimu, supratimu. Svarbu suprasti, kad pagarba sau ir kitam suponuoja pasitikėjimą kitu, visokeriopą pagalbą atpažįstant savo klaidas, gebėjimus ir kitas savo teigiamas ar neigiamas savybes. Jeigu vyrauja lygiateisis pagarbūs bendravimas aplinkoje, tada žmogus savo gyvenime vadovaujasi pasitikėjimu, teisingumu ir sąžiningumu. H. Starkey (1996) pabrėžia, kad demokratijos geriausiai išmokstama demokratiškoje aplinkoje, kuri skatina bendravimą, leidžia atvirai reikšti savo nuomonę, kai užtikrinama mokytojų ir mokinių saviraiškos laisvė, vyrauja sąžiningumas ir teisingumas. Todėl palankios aplinkos kūrimas yra pagrindinis efektyvaus žmogaus teisių mokymosi elementas. Mokyklos ir mokytojai turi stengtis teigiamai vertinti visus mokinius, pripažinti svarbiais visus jų pasiekimus. Kaip teigia G. Čepulienė ir V. Senkus (2010), mokykla padeda vaiko brandos laikotarpiu susigaudyti vertybių sistemoje, kuria laisvą, kritiškai mąstančią asmenybę. Todėl dėmesys yra nukreiptas į savimonės, tapatumo, priklausomybės ir atsakomybės ugdymą. R. Petkuvienė (2009) nurodo, kad mokykla padeda vaikams suvokti savo vietą visuomenėje ir apskritai pasaulyje. Ji ugdo paklusnumą ir susitaikymą socialinei tvarkai, pagarbą, moko savo poreikius derinti su kitų žmonių interesais. Mokykla, kaip viena iš ugdymo institucijų, turi būti suinteresuota suteikti žinių apie pagrindines žmogaus teises, laisves ir pareigas, kad mokiniai galėtų protingai naudotis savo teisėmis, nesukeliant grėsmės kitų teisėms, kad suvoktų savo atsakomybę už priimamus sprendimus ir poelgius.

Apibendrinant galima teigti, kad teisinis ugdymas vyksta tiek valstybiniu, tiek mokykliniu lygmeniu. Valstybiniu lygmeniu apie teisinį ugdymą užsimenama Visuomenės teisinio švietimo 2004-2008 ir 2009-2012 metų programose, taip pat visuomenės teisinio švietimo problemą buvo bandoma spręsti pasitelkus „StreetLaw“ programą, iki šiol kiekvienais metais organizuojama ir vykdoma ELSA Lietuva moksleivių teisinio švietimo programa (MŠTP). Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos vienas iš pagrindinių siektinų tikslų yra ugdyti sąmoningus piliečius, kurie žino savo teises ir pareigas. Mokykloje teisinio ugdymo procesą, kaip ir bet kurią kitą, reglamentuoja valstybės lygmens dokumentas, Bendrosios programos. Teisinį ugdymą mokykloje, taip pat sąlygoja mokyklos bendruomenė ir jos kultūra, t.y. bendruomenės narių tarpusavio santykiai ir kt.

1.2.3. Teisinio ugdymo strategijos prielaidos

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininkas K. Lapinskas (2009) teigia, kad teisiškai išprususi visuomenė, kitaip tariant, pilietinė visuomenė, negali egzistuoti be politiškai ir teisiškai sąmoningų žmonių. Kiekvieno asmens sąmoningumą sąlygoja supratimas apie valstybėje vykstančius politinius ir teisinius procesus, žmogaus teisių, laisvių ir pareigų žinojimas, jų įsisąmoninimas. Teisinis išprusimas padeda formuoti pozityvų požiūrį į valstybę ir teisę, o taip pat kelti pasitikėjimą valdžios bei teisminėmis institucijomis. Todėl visuomenės teisinis švietimas turėtų būti diferencijuotas pagal amžiaus grupes ir suvokiamas plačiąją prasme, t.y. apimantis supažindinimą su teisės pagrindais. Mokyklose turėtų būti sudarytos programos, apimančios kiekvienam žmogui reikalingas susistemintas teises žinias.

Teisinės žinios apie žmogaus teises, laisves ir pareigas šiandieninėje visuomenėje taip pat yra labai svarbios. D. Heater nurodo (1996), kad teisė reikšminga tuo, kad atskleidžia žmogaus teisių esmę, apibrėžia jų paskirtį ir jų gynimo būtinybę. Teisinis švietimas atlieka svarbų vaidmenį švietime apie žmogaus teises. I. Lister (1996) nurodo, kad suvokti pagrindines teisių ir laisvių bei pareigų ir sąžiningo elgesio sąvokas yra svarbu bet kuriame amžiaus tarpsnyje. Nes A. Pekauskas (2010) pabrėžia, kad nežinant pareigų ir laisvės turinio žmogus gali elgtis pagal savo nuožiūrą, o ne pagal nustatytas valstybėje ir visuomenėje elgesio taisykles. Teisės normos turi būti vidiniais jų elgesio determinantais. Švietimas apie žmogaus teises siejamas su demokratinės visuomenės kūrimu. Šiandieninėje visuomenėje žmogaus teisių ir laisvių tema yra plačiai nagrinėjama, daug kalbama ir diskutuojama. Tačiau ar kiekvienas žmogus sugeba ir gali aiškiai apibūdinti, kas yra tos žmogaus teisės, kuo jos mums naudingos, kaip ir kodėl jos tapo tokios, kokiomis mes naudojames šiandien? Reikia sutikti, kad kiekvienas žmogus turi žinoti savo teises, kad galėtų jomis naudotis ir niekam neleistų jų pažeisti. Kalbant apie vaikus ir jaunimą, reikia pabrėžti, kad jų teisių apsauga yra sudėtinė visos žmogaus teisių sistemos dalis. Vaiko teisių įtvirtinimą ir tų teisių įgyvendinimą reglamentuoja priimti tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, kurių tikslas yra reguliuoti plataus pobūdžio teisinius santykius. G. Sakalauskas (2001) pabrėžia, kad vaikai ir jaunimas tai viena labiausiai pažeidžiama visuomenės dalis, amžiaus grupė, kurios teisės, jų apimtis ir realus įgyvendinimas priklauso nuo kitų, t.y. suaugusiųjų. Vaiko teisių užtikrinimas sietinas su ypatinga žmogiškojo orumo patirtimi. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (2006) skelbia, kad visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis, jų pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas.

R. Vilmienė (1996) nurodo, kad ši paprasta tiesa, kurią reglamentuoja Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, turėtų tapti neatskiriama kiekvieno žmogaus savimonės dalimi, viena pirmųjų idėjų, kuri grindžia asmens santykį su savimi ir kitais žmonėmis. Savo teisių žinojimas ir gynimas bei jų paisymas, bendraujant su kitais žmonėmis, yra viena pagrindinių sąlygų, kurios didina žmonių jautrumą ir gebėjimą atsižvelgti į kito žmogaus teises. Ugdyti žmogiškąjį orumą padeda mokymas apie žmogaus teises. Analizuojant žmogaus teisių mokymą(si) bendrojo lavinimo mokyklose, anot L. Deveikio (1999), reikia atkreipti dėmesį į tai, kad čia nuomonė išsiskiria. Vieni pritaria, kad mokykloje turi būti mokslas apie žmogaus teises ir laisves, kiti nepritaria šiai idėjai. Žinoti pagrindines teises ir laisves yra būtina, nes visų pirma, tai teisė, kurią žmogus įgyja jau gimstant, todėl visi tiek vaikai, tiek jauni ir suaugę žmonės turėtų būti su jomis susipažinę. H. Starkey (1996) pabrėžia, kad žmogaus teisių mokymas mokyklose turėtų ugdyti teisingumo, lygybės, laisvės, taikos, orumo, teisių ir demokratijos supratimą. Tas supratimas turi remtis žiniomis, patirtimi ir jausmais. Žmogaus teisės padeda kurti vertybių sistemą, į kurią orientuojasi šiuolaikinė visuomenė. Žmogaus teisės suteikia pozityvių dalykų ir pačiam žmogui, ir visuomenei, ir valstybei. Vaikai, jaunimas, suaugę žmonės turi žinoti savo teises ir pareigas. Tačiau vyrauja ir kita, priešinga, nuomonė, kad žmogaus teisės yra pernelyg sudėtingos, ypač nesubrendusiems protams, kad pamiršamos pareigos ir nuolatos akcentuojamos tik teisės, kad žmogaus teisių problemos yra ilgalaikės, sudėtingos ir dažnai neišsprendžiamos.

Tačiau pastebima, kad laikomasi tos nuostatos, jog mokymas apie žmogaus teises ir laisves yra reikalingas. Tą parodo ir Pilietinio iniciatyvos centro 1999-2000 metais vykdytas projektas „Švietimo demokratizavimas“, kurio koordinatorius buvo G. Duoblys. Viena iš projekto prioritetinių tiriamų problemų buvo pagarbos žmogaus teisėms ir pilietinių nuostatų ugdymui. Todėl projekto tikslai buvo orientuoti ugdyti pagarbą žmogaus teisėms Lietuvos vidurinėje mokykloje, surengti seminarus mokytojams, įgalinančius mokytojus kvalifikuotai perteikti mokiniams sudėtingas Pilietinės visuomenės disciplinos problemas.

Taip pat veikia Žmogaus teisių stebėjimo institutas, kuris nuo 2004 metų užsako viešosios nuomonės apklausą apie žmogaus teises. Tai tyrimai, atskleidžiantys ar žmogus gauna pakankamai informacijos apie žmogaus teises, ar žino, kur kreiptis dėl pažeistų žmogaus teisių, ar pasitiki žmogaus teisių gynimo institucijomis, ar žino, kokios pilietines teises labiausiai pažeidžiamos. Naujausio tyrimo „Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėti Lietuvoje“ (2010) tikslas buvo įvertinti Lietuvos žmonių informuotumą žmogaus teisių klausimais. Tyrimo duomenys parodė, kad palengva auga suvokiamas informuotumo apie žmogaus teises lygis. Tyrimas atskleidė,

kad žmonių nepasitikėjimas valstybės institucijomis iki šiol yra viena aktualiausių problemų. Žmonės nežino, kur kreiptis dėl pažeistų teisių, kur ieškoti reikiamos pagalbos.

Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija pateikė 2005 m. trečią ataskaitą apie Lietuvą, kurioje buvo apžvelgtos švietimo apie žmogaus teisių mokymą problemos. ECRI atkreipė dėmesį į tai, kad mokymas apie žmogaus teises yra įtrauktas į pilietinio ugdymo programą ir kad nevyksta jokių diskusijų dėl žmogaus teisių kaip atskiro privalomojo dalyko, dėstymo. ECRI Lietuvos valdžios institucijoms rekomendavo organizuojamuose pilietinio ugdymo kursuose, įskaitant mokytojų tobulinimosi kursus ir vadovėlių tobulinimą, stiprinti mokymo apie žmogaus teises aspektą. ECRI nuomone, Lietuvos valdžios institucijos turėtų apsvarstyti galimybę organizuoti mokymą apie žmogaus teises, kaip atskirą privalomą dalyką pradinėse ir vidurinėse mokyklose. Visuomeninės organizacijos ir Lietuvos valdžios institucijos išskyrė didžiausias problemas, susijusias su žmogaus teisių mokymu. Visų pirma, pilietinio ugdymo mokytojams trūksta žinių apie žmogaus teises, o antra, pilietinio ugdymo vadovėlių dalys, kuriose kalbama apie žmogaus teises, ne visada yra patenkinamos kokybės.

Apibendrinant galima teigti, kad žmogaus teisių mokymo klausimas buvo ir yra labai aktualus šiandieninėje visuomenėje. Vaikai, jaunimas, suaugę žmonės turi žinoti savo teises ir pareigas, o tam reikia sukurti sistemingą, kryptingą ir nuoseklią žmogaus teisių mokymo sistemą, kuri apimtų kiekvienam žmogui reikalingas susistemintas teisinės žinias. Teisinis ugdymas turi būti pasiekiamas kiekvienam, o teisinių žinių sistema konstruojama, atsižvelgiant į amžiaus tarpsnių ypatumus. Teisinis ugdymas yra vienas iš būdų, galinčių užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams atsirasti. Žmogus nežinodamas savo teisių, neturėdamas supratimo, kaip jas ginti ir kur kreiptis pagalbos tampa pažeidžiamu.

2. TEISINIO UGDYMO ORGANIZAVIMO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE YPATUMAI

2.1. Teisinį ugdymą lemiantys veiksniai bendrojo lavinimo mokykloje

Ugdymo procesas yra įgyvendinamas įvairiose švietimo organizacijose, o mokykla ir yra ta pagrindinė švietimo organizacija, kurioje ugdoma augančioji karta ir švietimo sistemos dėmesio centre atsiduria mokinys. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2003) mokykla apibrėžiama kaip ugdymo įstaiga, kurios pagrindinė veikla yra formalusis ir neformalusis švietimas, o bendrojo lavinimo mokykla traktuojama kaip mokykla, kurios pagrindinė veikla yra ugdymas,

pagal formaliojo švietimo pradinio, pagrindinio, vidurinio ar atitinkamas specialiojo ugdymo programas. Formalusis švietimas vyksta pagal teisės aktų nustatyta tvarka patvirtintas ir įregistruotas ugdymo programas, kurios yra įvairiai formalizuotos ir kurias baigus yra įgyjamas pradinis, pagrindinis, vidurinis ar kitas išsilavinimas. Ugdymo programos savo turiniu siekia įgyvendinti išskeltus ugdymo tikslus ir pasiekti numatyto rezultato. Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) išskelti ugdymo tikslai yra orientuoti padėti asmeniui atskleisti bendrąsias žmogaus vertybes, kuriomis jis gebėtų vadovautis ir grįsti savo gyvenimą. Žinoma, taip pat svarbu brandinti asmens tautinę ir kultūrinę sąmonę, ugdyti žmogų demokratijai, o kartu ugdyti ir Lietuvos pilietį, kuris gebėtų atsakingai daryti sprendimus ir savarankiškai veikti besikeičiančiame socialiniame ir ekonominiame gyvenime. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003) reglamentuoja panašius, tik gal šiek tiek platesnius švietimo tikslus. Siekiama kiekvienam asmeniui padėti išugdyti ir įdiegti vertybines orientacijas, kurios leidžia tapti doru, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiu žmogumi, taip pat aktualu perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, taip sudarant sąlygas brandžiai tautinei sąmonei, dorovinei, mokslinei kultūrai ir pasaulėžiūrai formuotis bei įgyti demokratijos tradicijas įkūnijančius pilietinės ir politinės kultūros pagrindus ir įgyvendinti kitus reglamentuojamus tikslus. Šiais tikslais siekiama sukurti lygiateisę, demokratišką visuomenę, kurios piliečiai vykdo savo pareigas, o žmogaus teisės yra ginamos ir gerbiamos. Todėl švietimas turėtų būti pagrįstas Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) nurodytais humaniško ir demokratiškumo principais. Demokratiškumo principas, pasak V. Rajecko (2004), yra glaudžiai susijęs su humaniško principu, nes humaniškumą švietimo veikloje turi garantuoti demokratiškumo principo realizavimas. Švietimas, grindžiamas humaniško ir demokratiškumo principu, pasak G. Gedvilienės ir V. Zuzevičiūtės (2007), L. Railienės (1997), N. Cibulskaitės (1998) – tai švietimas, kuris žvelgia į žmogų kaip į nelygstamą ir pagrindinę vertybę, ugdo savarankišką ir garbingą asmenį, kuris geba laisvai pasirinkti ir atsakyti už savo pasirinkimus bei poelgius, kurdamas darnų ir prasmingą gyvenimą. Mokykla vadovaudamasi šiais principais turėtų ugdyti atsakingą, iniciatyvų, kritiškai mąstantį, tolerantišką šiuolaikinės Lietuvos, kaip demokratinės valstybės, pilietį, kuris savo gyvenimą grįstų ir jame vadovautųsi įsisaugojusiomis demokratijos vertybėmis ir kartu aktyviai dalyvautų pilietinės visuomenės gyvenime. B. Bitino (2004) teigimu, humaniškumas yra pozityvus požiūris į žmogų, į jo gyvybę kaip esminę vertybę, o žmonių tarpusavio bendravimas yra grindžiamas žmogiškais santykiais. Iš to seka, kad humaniškumas yra esminis žmonių tarpusavio santykius reguliuojantis principas. Jis turi būti visuotinis, o visuomeninis gyvenimas organizuojamas taip, kad žmonių teisės būtų įgyvendinamos, puoselėjamos, gerbiamos ir saugomos. Visuomenei turėtų rūpėti išugdyti kiekvieną savo narį kaip dorą asmenį. V. Jakavičius (1998) pateikia amžinas

dorovės normas, kurios apima darną, tiesą, teisingumą ir patikimumą. Darna, kaip amžina dorovės norma ir palaimos šaltinis, įprasmina savyje žmoniškumą, pagalbą kitam jausmą, gerumą, gailestingumą, altruizmą. Tiesa, kaip tikrovę atitinkantis teiginys, apima išmintingumą, tiesumą, atvirumą, taurumą. Teisingumas, kaip žmogaus teisę atitinkantis elgesys, remiasi atsakingumu, sąžiningumu, pakantumu, teisių veiklumu ir pareigingumu. Patikimumas, kaip žodžio ar veiksmo pastovumas nepriklausomai nuo aplinkybių, akcentuoja drausmingumą, saikingumą ir orumą. B. Bitinas (2004), kalbėdamas apie drausmingumo ugdymą, akcentuoja, kad tai yra vienas iš būdų tvarkai palaikyti. Mokykloje mokinių drausmingumo ugdymo turinys apima teisinį švietimą. Tiesioginė šio švietimo paskirtis yra skatinti ir pratinti jaunąją kartą gerbti įstatymus, kurie sudaro visuomenės gyvenimo pagrindą. Teisinis švietimas – tai dorinio ir pilietinio ugdymo komponentas, kuriuo siekiama ugdyti mokinių pilietiškumą. Suprantama, kad teisinis švietimas, visų pirma, turėtų apimti mokinių elgesio taisyklių, vidaus tvarkos ir bendrabūvio normų aiškinimą. Taip mokiniai pamažu susipažįsta su pagrindiniais teisės ir teisėtovos klausimais, pratinasi gerbti įstatymus, kitų visuomenės narių teises ir teisėtus interesus, saugoti viešąją tvarką ir kt. Visos šios žinios sisteminamos mokantis socialinio ugdymo dalykų. Žinoma, yra ir kitų doros apibūdinimų, bet pakanka ir šitų, norint apibrėžti gerą, dorą, t.y. humanišką žmogų. Tam tikslui pasiekti pasitarnauja, pasak L. Railienės (1997), humanistinė mokykla, dar kitaip vadinama gėrio ir žmogiškumo mokykla. Reikia, pabrėžti, kad humaniškos asmenybės atskaitos taškas yra dorinės sąmonės, dorinių įsitikinimų ir dorinio elgesio įpročių formavimas. Anot V. Rajecko (2004) dorinės sąmonės formavimas – tai aukšto lygio sąmonė, kuri apima dorovės reikalavimus, elgesio normas ir kriterijus, dorovinių vertybių turinį bei dorovines nuostatas. Nepakanka vien tik įsisąmoninti šias dorovines vertybes, reikia, kad žmogus jomis įtikėtų, o tai yra ilgas ir sudėtingas procesas. Taip pat būtina formuoti dorinio elgesio įpročius, nes taip žmogus pratinamas tinkamai elgtis, t.y. siekiama atsisakyti nederamo elgesio, o netinkamas dorinio elgesio vertybes nukreipti teigiama linkme.

R. Petkuvienė (2009) pabrėžia, kad šiuo metu reikėtų skirti didesnę dėmesį žmonių švietimui, auklėjimui, ypač jaunimo teisinės sąmonės ir kultūros formavimui, saugesnės aplinkos kūrimui, nes tik tokiu būdu būtų galima išugdyti atsakingą, o kartu ir laisvą bei kūrybišką asmenybę.

Taigi švietimas, grįstas humaniškumo ir demokratiškumo principu yra vienas iš svarbiausių žingsnių, siekiant visapusiškai ugdyti asmenybę. Visapusiškos asmenybės ugdymas apima nuostatą asmeninius santykius, bendravimą ir bendradarbiavimą įvairiose gyvenimo srityse grįsti savitarpio supratimu, ypač demokratinėmis priemonėmis spręsti kylančius nesutarimus. Ugdymas turi apimti pagarbą asmens orumui, toleranciją kitiems ir kitokiems, sąžiningumą, pareigingumą, atsakomybę, asmenybės tobulėjimą, drausmingumo būtinybės suvokimą ir daugelį

kitų svarbių dalykų. Visi šie veiksniai sudaro sąlygas atsirasti teisiniam ugdymui bendrojo lavinimo mokykloje.

2. 2. Nauja ugdymo paradigma ir teisinio ugdymo koncentras atnaujintose bendrojo lavinimo programose

Ugdymo paradigų kaitą galima sieti su istoriniu procesu, kuris apima kelių kartų laikotarpį. Kiekviena ugdymo paradigma, egzistuojanti skirtingame istoriniame laikotarpyje, sąlygoja skirtingus ugdymo funkcionavimo ir pažinimo aspektus. Paradigų formavimosi ir jų kaitos procesas yra spontaniškas, o jų pažinimą ir pertvarkymą lemia begalė veiksnių. Pasak E. Martišauskienės (2006), ugdymas yra gyvas procesas, kuris apima visuomenės ir raidos pokyčius. Kiekviena karta linksta prie jai priimtinos ugdytojų ir ugdytinių sąveikos principų, būdų, vertinimo ir t.t. Dažniausiai norima paneigti ankstesnės kartos požiūrį į ugdymą tam, kad jie nekliudytų įsitvirtinti naujai paradigmai. B. Bitinas (2000) pabrėžia, kad atsiradusi ugdymo paradigma funkcionuoja tol, kol yra žmonių, kurie remiasi ir vadovaujasi jos idėjomis, ją palaiko bei plėtoja. B. Bitinas (2000), R. Bruzgelevičienė ir L. Žadeikaitė (2008), V. Targamadžė (2010), analizuodamos ugdymo paradigmos sampratą, apžvelgdamos ugdymo paradigmos kaitos tendencijas, nurodo, kad ugdymo paradigmos kaitos kontekstas yra sietinas su išorinėmis ir vidinėmis sąlygomis. Viena iš svarbiausių išorinių sąlygų, kuri lėmė naujos paradigmos atsiradimą, buvo XX a. Vakarų demokratinėse valstybėse įtvirtintos pedagoginės idėjos, atmetančios klasikinę paradigmą, kurios pagrindinis tikslas - tenkinti valstybės poreikius bei ugdyti paklusnų jos pilietį. Kitaip sakant, prioritetas teikiamas ne asmens interesams, o valstybės. Klasikinė paradigma, draskoma vidinių prieštaravimų, nebesugebėdama tenkinti individo ir visuomenės poreikių, sukuria puikias sąlygas naujai ugdymo paradigmai atsirasti, jos idėjoms plėtotis ir įsitvirtinti remiantis demokratijos pagrindu. Taigi demokratinėse šalyse buvo uoliai dirbama prie naujos ugdymo paradigmos įtvirtinimo, kurioje siekiama sudaryti palankias sąlygas ugdytinio saviraiškai plėtotis, o pagrindiniu tikslu tampa laisva ir kūrybiška asmenybė. Ugdymo paradigmos kaita, t.y. perėjimas nuo klasikinės ugdymo paradigmos prie naujos ugdymo paradigmos idėjos, neaplenkė ir Lietuvos. Ideologinės paradigmos virsmas, t.y. demokratinio būvio kūrimas, pasak R. Bruzgelevičienės ir L. Žadeikaitės (2008), tai viena iš vidinių naujos paradigmos atsiradimo būtinų sąlygų. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę buvo siekiama sukurti demokratinę valstybę, nes naujai ugdymo paradigmai įsigalėti reikia demokratijos sąlygų. Vyraujanti demokratinė visuomenė leidžia įsitvirtinti laisvojo ugdymo paradigmai, o laisvo piliečio ugdymas padeda plėtoti demokratinę visuomenę. Todėl ugdyti

žmogų laisvei, savarankiškumui ir demokratijai, pasak R. Bruzgelevičienės (2007), tampa pagrindiniu naujos paradigmos tikslu. Žmogus suvokiamas kaip absoliuti vertybė, siekiama įtvirtinti dorovės pamatus, ugdyti pilietiškumą, kuris suponuoja teisių ir pareigų suvokimą, svarbu įpratinti žmogų vadovautis humanizmo principais ir kt. Akivaizdu, kad siekiama tokio asmenybės vaizdinio, kuriame asmuo gyvena demokratijoje ir veikia laisvanoriškai, be prievartos gali pasirinkti savo vietą visuomenėje, o taip pat turi aukštą savimonės laipsnį ir gyvenime vadovaujasi humanizmo principais. Todėl naujoje ugdymo paradigmoje B. Bitinas (2000) ir R. Bruzgelevičienė (2007) akcentuoja humanistinio ugdymo koncepcijos nuostatas. Šios nuostatos pabrėžia, kad humanistinis ugdymas neapsiriboja tik naujų žinių ar patirties perteikimu. Svarbu dėti visas pastangas, kad ugdytinis suvoktų tų žinių prasmę. Nurodoma, kad vaikui būdinga įgimta išmintis, įgimtas dvasinis pradas, kad kiekvienam individui būdingas kūrybiškumas. Pagrindinis ugdymo tikslas - tai padėti suvokti individui, kad tik jis yra atsakingas už savo išsilavinimą. Pabrėžiama, kad ugdymo turinys yra integruotas, o jei jis dar ir tinkamai organizuotas, ugdytiniam tampa lengviau suvokti tikrovės sinkretiškumą, taip pat į ugdymo turinį įpinamos pagrindinės dorovinės dilemos, kurias svarstant priimamas tinkamas sprendimas. Ši koncepcija leidžia suprasti, kad išmokyti neįmanoma, nes galima tik padėti asmeniui mokytis. Siekiama atviros mokyklos bruožų, nes tokia mokykla yra atviras langas į gyvenimą, pasaulį, kultūrą, socialinę tikrovę ir kitą. Tai rodo, kad mokykla yra atvira visuomenei. Todėl mokyklos uždavinys yra ugdyti kritiškai mąstantį, siekiantį save išreikšti, tobulinti bei suinteresuotą kultūrinės, socialinės ir ekonominės raidos pažanga, o svarbiausia plėtoti demokratijos vertybes. Iš to seka, kad siekiama ugdyti kuo visapusiškesnę asmenybę, sudaryti sąlygas individualybei atsiskleisti, pažadinti norą tobulėti, ugdyti pilietiškumą asmens teisių ir pareigų tautai, visuomenei ir Lietuvos valstybei sampratą bei poreikį dalyvauti valstybės kultūriniam, socialiniam, ekonominiame ir politiniame gyvenime. Ugdymo tikslas, ugdomos asmenybės vaizdinys ir, žinoma, ugdymo samprata yra svarbiausios kategorijos, nes jų turinys išreiškia ugdymo paradigmos esmę. Nauja ugdymo paradigma ugdymą laiko kiekvieno asmens, individo, demokratinės visuomenės nario gebėjimų plėtotės skatinimu. Taip pat svarbiausia naujos ugdymo paradigmos įsitvirtinimo vidinė sąlyga, pasak B. Bitino (2000), yra pedagogai. Norima pasakyti, kad naujos ugdymo paradigmos įsitvirtinimas priklauso nuo pedagogų gausos, kuri remiasi ir vadovaujasi šia nauja ugdymo paradigma. Vienaip ar kitaip pedagogai turi ir privalo savo veiklą grįsti naujos ugdymo paradigmos idėjomis, principais, nuostatomis, vertybėmis. Įsitvirtinus naujai ugdymo paradigmai, greta iškyla pedagogo rengimo paradigmos kaitos problema, nes pedagogas pats turi persiorientuoti, suvokti, priimti naujos ugdymo paradigmos naujoves. Žinoma, pedagogas turi būti geras savo srities žinovas, kuris perteikia savo turimas žinias ugdytiniui. Tačiau nauja

ugdymo paradigma, kuri yra orientuota į ugdytinio asmenybę, pabrėžia, kad žinios yra būtinos, tačiau būtina yra ir ugdytinio mokymosi motyvacija, dalį savo funkcijų pedagogas perleidžia patiems ugdytiniams, o ugdymas yra grįstas demokratija ir humanizmu, o taip pat siekiamybe formuoti atvirą pilietinę visuomenę. Ugdymo paradigmų kaita, reikalauja plėsti specialistų, gerai suvokiančių besikeičiančių paradigmų privalumus ir trūkumus, ratą. Suvokti ugdymo paradigmą ir gebėti ją įtvirtinti ugdymo realybėje yra didžiausias pedagogo iššūkis. V. Targamadžė (2010) teigimu, išorinės ir vidinės sąlygos nepriklausomoje Lietuvoje buvo ir tebėra palankios į vaiką orientuotai ir jį atskaitos tašku laikantys naujai ugdymo paradigmoms įsigalėti bendrojo lavinimo mokykloje. B. Bitinas (2000) nurodo, kad žmonijos sukaupta ugdymo patirtis paradigmų kaitos sąlygomis nepaneigiama, išlieka kaip naujos paradigmos sudedamoji dalis, tačiau modifikuota, remiantis naujomis idėjomis. Kitaip sakant, ankstesnės pedagoginės idėjos papildė naujasias. Švietimą reglamentuojančių dokumentų pertvarkymas, naujų kūrimas, taip pat buvo svarbus momentas įtvirtinti naują ugdymo paradigmą.

Nauja ugdymo paradigma reikalauja didelių permainų švietimo sistemoje, t.y. svarbus švietimo vaidmuo pasireiškia, kuriant demokratiją, puoselėjant demokratinio ugdymo idėjas. Ugdymo paradigmų kaita apima ugdymo sampratą, ugdymo tikslus ir uždavinius, ugdymo turinį ir kitus svarbius su ugdymu susijusius dalykus. Tik jai kintant galimi kardinalūs mokslo pokyčiai. Skirtingos paradigmos sąlygoja skirtingus požiūrius. R. Bruzgelevičienės (2007) pateikti laisvojo ugdymo humanistinės paradigmos didaktikos bruožai, leidžia pamatyti esminius naujos ugdymo paradigmos skirtumus tarp klasikinės ugdymo paradigmos. Pirmasis didaktikos bruožas orientuotas į vaiką, t.y. vaikas yra ugdymo subjektas, dėmesys kreipiamas į kompetencijų ugdymą, ugdoma asmens nuostata ir branda rinktis. Interpretacinis didaktikos bruožas akcentuoja, kad tik savarankiškai aiškinantis, vertinantis, atsirenkantis bei kūrybingai plėtojantis, galimas kultūros tęstinumas. Ugdymo turinys naujoje ugdymo paradigmoje išreiškia nuostatą, kad pagrindinis ugdymo turinio šaltinis yra tradicija ir tikrovė, kad nėra institucijos, teikiančios vienintelį teisingą ir nekintantį žinojimą, kad pagal bendruosius ugdymo tikslus mokykla kuria ugdymo turinį, kad mokytojas su mokiniais gali rinktis iš alternatyvių vadovėlių, kad pagal pasirinktą ugdymo turinį, pasirenkami skirtingi egzaminai, kad tampa svarbu įvertinti bendruosius gebėjimus ir kompetencijas, kad mokytojas pagal ugdymo tikslus pasirenka aktualų ugdymo turinį ir pasiūlo jį mokiniams, kad ugdymo turinys aprėpia žinias, įgūdžius, gebėjimus, nuostatas ir vertybes, būtinas ugdyti kompetencijas. Vėl gi pastebima, kad mokymosi strategijos yra orientuotos į vaiką, į tai, kad svarbu nemokyti, o sudaryti sąlygas mokytis. Aktyvių metodų naudojimas ugdo mokinių gebėjimą spręsti ir veikti įvairiose sudėtingose situacijose. Mokytojas kaip mokymosi proceso koordinatorius.

Vertinimo sistema šioje ugdymo paradigmoje numato, kad mokinio klaidos - tai tolesnio mokymosi atrama, kuria siekiama tolesnės mokymosi pažangos, apmąstant mokymosi pasiekimus, vėlgi orientuojamasi į kompetencijų ugdymą. Žinoma, ugdymo procese yra svarbus mokytojo ir mokinio santykis. Čia vyrauja bendradarbiavimas ir mokymasis, vertybėmis paremti santykiai, mokytojas mokymosi procese yra pagalbininkas. O pamatinės teorijos remiasi humanistiniu ugdymu kaip viena iš pagrindinių naujos ugdymo paradigmos koncepcijų. Pereinama iš ugdymo į ugdymosi paradigmą.

Šiuolaikinėje visuomenėje individas turi nuolat mokytis ir ieškoti žinių, suvokti visuomenės pokyčius, numatyti savo vietą joje ir svarbiausia prisitaikyti sparčiai kintančiame pasaulyje, kuriame vyrauja begalė iššūkių individui. Todėl svarbu suprasti, kad ugdyti tai nereikia tik suteikti žinių ar įgūdžių, bet kartu stengtis formuoti socialinius gebėjimus, bendrąsias kompetencijas, kurios reikalingos žmogaus savarankiškam gyvenimui.

R. Bruzgelevičienės (2007) pateikti naujos ugdymo paradigmos socialiniai tikslai, kurie orientuoti į asmenį, visuomenę ir valstybę bei kultūrą, atskleidžia teisinio ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje svarbą ir būtinumą ugdant jaunąją kartą. Asmuo turi gebėti įprasinti savo gyvenimą prieštaringoje dabarties tikrovėje. Svarbu išsiugdyti demokratinius politinės gyvensenos įgūdžius, pilietinį sąmoningumą, atsakomybės nuostatas, taip pat prisitaikyti besikeičiančiame socialiniame, politiniame, ekonominiame, kultūriniame gyvenime, prisidėti prie jo tobulinimo. Kultūriniai visuomenės poreikiai akcentuoja grėsmę kultūriniam tapatumui ir istoriniam tęstinumui. Ekonominiai - ekonomikos žinių plėtra. Valstybės ir visuomenės atžvilgiu švietimas išsipareigoja mažinti socialinę nelygybę, atskirtumą ir socialines įtampas, o kultūros atžvilgiu išsipareigoja sudaryti sąlygas visų visuomenės socialinių sluoksnių kultūrinei brandai ugdyti. Kalbant apie teisinio ugdymo koncentrą atnaujintose Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008) bei vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011) taip pat galima pastebėti, kad jo koncentras labiausiai yra jaučiamas socialiniame ugdyme. Socialinis ugdymas yra svarbi mokinių bendrojo ugdymo dalis. Socialinis ugdymas apima supratimą apie žmonių gyvenimą demokratinėje visuomenėje. Siekiama ugdyti tautinę ir pilietinę savimone, kuri grindžiama demokratinėmis ir kultūrinėmis tautos vertybėmis. Toks ugdymas apima ne tik socialiniam asmens ugdymui skirtus mokomuosius dalykus, bet ir daugelį kitų mokomųjų dalykų, kurių ugdomas poveikis puoselėjant jauno žmogaus kultūrą yra labai reikšmingas ir būtinas. Prie mokinio socialinės brandos skatinimo taip pat prisideda visos mokyklos bendruomenės gyvenimas, t.y. visas ugdymo proceso organizavimas, papildomas ugdymas, mokyklos bendruomenės narių tarpusavio bendravimas, bendradarbiavimas ir kt. Socialinio ugdymo dalykai glaudžiai siejasi su darnaus vystymosi, kultūrinio sąmoningumo, pilietiškumo, sveikos gyvensenos, verslumo gebėjimų ugdymu bei

rengimusi tolimesnėms studijoms ir profesinei veiklai. Todėl pagrindinis socialinio ugdymo tikslas, atnaujintose bendrojo lavinimo programose orientuotas į pilietinės ir socialinės kultūrinės pagrindus, kuriuose įkūnijamos humanizmo ir demokratijos vertybės, atliepančios kintančias visuomenės ir asmens gyvenimo poreikius. Atnaujintose Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008) mokiniui iškeliami tokie uždaviniai, kurių tikslas yra skatinti, kad mokinys suvoktų demokratinės visuomenės ir valstybės prigimtį, jos gyvavimo principus ir normas. Taip pat bendrosiose programose pateikiami esminiai žmogaus gyvenimo praeityje ir dabartyje aspektai, kurie padeda suvokti ir kritiškai vertinti dabartiniame pasaulyje vykstančius socialinius, politinius, ekonominius, kultūrinius procesus bei analizuoti savo ir kitų žmonių elgesį, individualius ypatumus, aktualias visuomenės gyvenimo problemas, siekiant jas įvertinti ir kuo produktyviau, atsižvelgiant į savo gabumus, jas spręsti. Diegiama nuostata jausti pagarbą savo ir kitų tautų tradicijoms, kultūros paveldui, šių vertybių plėtojimui ir saugojimui. O įvairiose gyvenimo srityse savo veiklą grindžia darnaus vystymosi principais, demokratijos ir humanizmo vertybėmis. Atnaujinta vidurinio ugdymo bendroji programa (2011) toliau plėtoja ir įtvirtina pradinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų išskeltus socialinio ugdymo uždavinius individui. Ir toliau siekiama ugdyti atsakingą, humanizmo, demokratijos ir kultūros vertybėmis pagrįstą tautinę ir pilietinę individo sąmonę ugdant jo asmeninę, pilietinę, socialinę kultūrinę kompetenciją. Taip ugdoma tolerancija ir socialinio solidarumo nuostata, kuri lemia bendruomenių sugyvenimą. Pasitikėjimas demokratinėmis visuomenės ir valstybės institucijomis bei aktyvus individo dalyvavimas visuomenės gyvenime leidžia siekti įgyvendinti svarbius gyvenimo tikslus. Tokie dabartiniai socialinio ugdymo išskirti tikslai bei uždaviniai pagrindžia ir toliau puoselėja naujos ugdymo paradigmos idėjas. Atnaujintose Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008) teisinis ugdymas, kaip socialinio ugdymo dalis, įgyvendinamas per istoriją, geografiją, pilietiškumo pagrindus, ekonomikos ir verslumo pagrindus ir psichologiją. Atnaujintose vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011) taip pat nurodoma, kad socialinis ugdymas vyksta ir atsikleidžia šiose disciplinose. Teisinio ugdymo integravimo galimybės yra labai plačios. Jos apima dorinį ugdymą, istoriją, humanitarinę sritį, geografiją, gamtos mokslą ir net menus, nes tokios plačiai ir dažnai vartojamos sąvokos, kaip teisingumas, atsakomybė, pareiga, lygybė ar laisvė, nėra susietos su konkrečiu dalyku ar jam priskirtos. Todėl teisiniam sąmoningumui ugdyti reikia pasitelkti kitų dėstomų dalykų pagalbą. Teisinis ugdymas siejamas su doriniu, nes būsimo piliečio teisinės sąmonės formavimas turi eiti lygiagrečiai su dorinės sąmonės brandimu. Siekiamybe tampa sąmoningo piliečio, kuris žino savo teises ir pareigas, laikosi teisės normų ir gerbia įstatymus bei kitų žmonių teises ir laisves, geba ir grindžia savo veiksmus visuomeniniu nuovokumu ir doriniais principais, ugdymas. Istorija, kaip teisinio ugdymo atsvara, prisideda prie

brandžios pilietinės sąmonės formavimo, pilietinių nuostatų ir gebėjimų ugdymo. Dabartinė visuomenė reikalauja ir siekia, kad žmogus suvoktų savo padėtį demokratinėje visuomenėje, atpažintų demokratinio valdymo bruožus, o svarbiausia savo elgesį grįstų demokratijos vertybėmis. Prie žodinės ir rašytinės asmens raiškos ir kultūros prisideda humanitariniai mokslai. Čia teisinį ugdymą galima įpinti į įvairių kūrinių analizę, įskaitant teisingumo ir žmogaus teisių klausimų nagrinėjimą. Sparčiai besikeičiantis socialinis, ekonominis, politinis ir kultūrinis gyvenimas verčia nagrinėti šių sričių problemas ne tik savos valstybės viduje, bet pasauliniu lygmeniu. Svarbu gebėti įvertinti šiuos žmogaus teises, pareigas ir laisves atliepiančius pokyčius. Šiems dalykams greta teisinio ugdymo puikiai pasitarnauja geografijos disciplina. Apžvelgiant gamtos mokslų ir teisinio ugdymo pagrindinius saitus, galima išvelgti, kad ekologiniai gamtos ir kultūros klausimai yra reikšmingi formuojant pilietinį požiūrį į juos. Didžiausias teisinio ugdymo koncentras yra jaučiamas vidurinio ugdymo bendrojoje programoje, nes čia atsiranda teisė kaip atskira ugdymo disciplina. Teisė kaip socialinio ugdymo dalis orientuota į kasdieniame gyvenime reikalingas susistemintas teisinės žinias. Pastebima, kad teisinis ugdymas labiausiai akcentuoja ugdymą apie žmogaus teises, laisves ir pareigas. I. Lister (1996) pateikia argumentus, kodėl mokykloje turi būti mokoma ir mokomasi apie žmogaus teises. Visų pirma, žinoti pagrindines žmogaus teises ir laisves privalo visi, todėl žmogaus teisės turi sudaryti moksleivių teisinio ugdymo dalį. Antra, žmogaus teisės suteikia vertybių sistemą, pritaikytą šiuolaikinei visuomenei, todėl žmogaus teisės yra svarbus šiuolaikinio piliečio švietimo elementas. Trečia, žmogaus teisės suteikia žmonėms šį tą pozityvaus, kuo galima tikėti ir remtis. Ketvirta, jaunimas turi teises ir pareigas, o žinios apie jas – tai pilietinio švietimo dalis. Penkta, žmogaus teisių mokymas ir mokymasis gali padėti politiniam švietimui. Šešta, žmogaus teisių mokymas suteikia moksleiviams aktyvaus mokymosi galimybę. N. Ashford (2003), kalbėdamas apie žmogaus teises nurodo, kad žmogaus teisės yra teisės, kurios priklauso kiekvienam žmogui, t.y. teisė yra tai, ką turėtų turėti kiekvienas žmogus, tai yra moralinės teisės. Valstybės privalo užtikrinti, kad šios teisės būtų įkūnytos įstatymuose. Žmogaus teisės turi būti visuotinės, t.y. priklausyti visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų rasės, tautybės ir kitų požymių. Jos turi būti absoliučios ir negali būti atimamos. Turi vyrauti žmogaus teisių apsauga ir skatinimas. Žmogaus teisės yra neįkainojamos, tad vertos ypatingo dėmesio ir pirmenybės. Norint saugoti ir skatinti žmogaus teises, būtina suprasti žmogaus teisių idėją. Apskritai, žmogaus teisės kelia uždavinius tiek mokytojams, tiek mokykloms, tiek visuomenės švietimo sistemai. Juos galima suprasti kaip demokratinės klasės, demokratinės mokyklos ir demokratinės visuomenės kūrimą.

Švietimo pertvarka, o kartu ir naujos ugdymo paradigmos įtvirtinimas reikalavo, kad būtų atsisakyta sovietinės ideologijos ir pradėtos puoselėti Lietuvos kaip demokratinės valstybės,

ideologinės nuostatos, o ugdymo samprata grindžiama humanistiniais ir laisvojo ugdymo principais. Remiantis ir vadovaujantis nauja ugdymo paradigma, pamažu senosios ugdymo patirties ir formuojama nauja.

Reikia suprasti, kad socialinis ugdymas tai ne tik atskiras mokyklinių disciplinų rinkinys, bet kartu ir glaudžiai tarpusavyje susijusių mokomųjų dalykų rinkinys, kuriame puikiai skleidžiasi teisinis ugdymas.

2. 3. Teisinio ugdymo proceso modeliavimo ypatumai

Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla siekia ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius adaptuotis ir veikti nuolat kintančioje visuomenėje. Toks ugdymas galimas tik demokratinėje valstybėje, kurioje vyrauja tvarka, o kiekvienas žmogus turi teises, laisves ir pareigas, kurios yra gerbiamos ir saugomos. V. Aramavičiūtė (2010), kalbėdama apie demokratiją ir jos ugdymą, perteikia M. Lukšienės požiūrį. Pasak M. Lukšienės, Lietuva kaip demokratinė valstybė, išskėlė būtinybę ugdyti žmogų ir visuomenę demokratijai ir demokratiškam gyvenimui, nes tai būtina demokratinės valstybės buvimo sąlyga bei teisinės valstybės buvimo pagrindas. Žmogaus gyvenimas grindžiamas, vyraujančios demokratinėmis vertybėmis: orumu, tolerancija, laisve, lygybe, teisingumu, teisėtumu bei solidarumu, taip pat prisideda prie demokratinės visuomenės kūrimo ir jo egzistavimo. Demokratija nėra lengvai pasiekiamą, nes demokratijos siekiui žmonės turi subręsti, tapti sąmoningais, o tam, žinoma, reikia juos ugdyti. Demokratija - tai pusiausvyra tarp individo ir visuomenės, jų poreikių ir teisių, tai asmens, visuomenės ir valstybės tarpusavio dermė. Asmens ir visuomenės ugdymas demokratijai - tai visuminis procesas, kuris apima švietimo sistemos struktūrą, ugdymo turinį ir visą ugdymo procesą. Išugdyti laisvus, sąmoningus, brandžius piliečius reikia tam, kad galėtų gyvuoti demokratiška valstybė. Todėl pilietiškumo ugdymas buvo ir yra įvardijamas kaip viena iš itin reikšmingų demokratinio ugdymo turinių jungčių ir kryptių, neatskiriama susijusių su kiekvieno piliečio rengimu išsipareigoti ne vien ją pažinti, vartoti, bet tęsti ir kurti. Kitaip sakant, žmogus turi suvokti, kad jis turi ne tik teises, bet ir išsipareigojimą demokratinėi visuomenei ir jos nariams, kad jo veikla turi tarnauti tiek savo, tiek visuomenės labui, siekti gerovės Lietuvai bei ginti demokratiją.

Bendrojo lavinimo mokykla, kaip viena iš ugdymo įstaigų, išsipareigoja ugdyti žmogų demokratijai, kurti demokratinius santykius. Kitaip sakant, siektina ir svarbu tampa paruošti žmogų gyvenimui, kuris yra grindžiamas demokratinėmis vertybėmis. Tokią mokyklos veiklą

reglamentuoja ir Lietuvos švietimo koncepcija (1992), kurioje švietimas turi būti grindžiamas demokratiškumo principu. Pasak R. Prakapo ir R. Žilinskienės (2008), ugdymo procese ugdytinis rengiamas ateities gyvenimui, kuris grindžiamas demokratiniais žmonių tarpusavio santykiais ir demokratinėmis vertybėmis. Siekiama, kad demokratijos sąlygomis ugdomas asmuo, gebėtų suvokti save, savo vietą gyvenime, palaikytų demokratinius santykius su kitais visuomenės nariais ir juos puoselėtų bei suvoktų savo ir kitų žmonių teises, pareigas ir laisves.

R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008) nurodo, kad teisinis ugdymas prasideda jau pradinėje bendrojo lavinimo mokykloje, kur mokiniams suteikiama pirmųjų teisinių žinių. Pradinėje mokykloje teisinio ugdymo koncentras jaučiamas pasaulio pažinimo pamokose. Taip pat teisės egzistavimas ir būtinumas, pasak R. Prakapo ir I. Motiejūnaitės (2009), kaip žmonių tarpusavio santykių regulatorius, mokyklinio ugdymo laikotarpiu dažniausiai atsiskleidžia per teisės pagrindų ir pilietinio ugdymo disciplinas, o taip pat integruojamas į kitus ugdymo dalykus. Reikia pažymėti, kad pasaulio pažinimas, pilietinis ugdymas ir pasirenkamasis teisės dalykas yra socialinio ugdymo dalis. V. Aramavičiūtės (1998) teigimu, socialinis ugdymas turi užimti deramą vietą visoje ugdymo sistemoje. Socialinis ugdymas traktuojamas kaip bendrojo ir visapusiško ugdymo aspektas. Reikia suprasti, kad žmogus yra žmogumi tik tarp žmonių, kad žmogus tampa žmogumi tik per bendruomenę, kad nėra ir negali būti žmogaus, kuris nebūtų socialiai sąlygotas. Visą tai įtvirtina socialinį ugdymo aspektą. Todėl labai svarbu padėti individui įsisąvinti socialines vertybes ir idealus, mokyti santykius su žmonėmis grįsti savitarpio supratimu ir, žinoma, stengtis darniai su jais sugyventi. Socialinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje yra svarbi mokinių bendrojo ugdymo dalis, nes siekama skatinti socialinę individo brandą. Atnaujintose Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008) bei atnaujintose Vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011) socialinis ugdymas – tai galimybė įgyti reikiamą supratimą apie žmonių gyvenimą demokratinėje visuomenėje; išsiugdyti gebėjimus aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime, siekiant įgyvendinti savo ir visuomenės svarbius tikslus; suteikti mokiniui pilietinės, tautinės ir socialinės kultūros pagrindus, įkūnijančius humanizmo ir demokratijos vertybes, atliepiančius kintančius asmens ir visuomenės gyvenimo poreikius.

Atnaujintose Vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011), remiantis teisinio ugdymo disciplinos turiniu, siekiama individui išugdyti nuostatas pripažinti, gerbti ir remti pagrindines demokratijos vertybes ir principus: asmens ir tautos teises, laisves, teisingumą, lygybę, solidarumą, atsakomybę. Taip pat pripažinti ir gerbti vienas kito teises ir laisves, tinkamai naudotis savo teisėmis ir vykdyti savo pareigas bei objektyviai vertinti demokratinės valstybės institucijų, taip pat teismų ir teisėsaugos institucijų veiklą. Atnaujintose Pradinio ir pagrindinio ugdymo

bendrosiose programose (2008) pilietiškumo ugdymo nuostatos persipina su vidurinio ugdymo teisės disciplinoje vyraujančiomis nuostatomis. Pilietinio ugdymo programoje, taip pat svarbu ir siektina, kad ugdytinis pripažintų, gerbtų ir remtųsi pagrindinėmis demokratijos vertybėmis ir principais, kad iškeltų aukščiau visko ne tik savo teises ir laisves, bet gerbtų ir kito asmens teises ir laisves, kad tinkamai naudotųsi savo teisėmis ir sąžiningai atliktų savo pilietines pareigas ir kita. Būtent mokykla yra ta vieta, ta ugdymo institucija, kurioje ugdytinis gali įsigilinti į teisės esmę ir jos reikšmingumą. Teisinis ugdymas turi būti sistemingas ir teigiamas poveikis teisei sąmonei. Apibūdinamas teisinę sąmonę A. Pekauskas (2010) nurodo, kad tai sistema idėjų ir teorijų apie galiojančią ir pageidautiną teisę bei galiojančių įstatymų ir teisingumo atitikimą, kurią susikuria žmonės. Teisinis ugdymas turi būti nuoseklus teisinės sąmonės ugdymo procesas. Jo metu stengiamasi įdiegti teisėto elgesio suvokimą ir įgūdžius, taip pat formuoti įprotį elgtis pagal visuomenėje priimtus elgesio modelius bei vadovautis nustatytais ir visuomenės nariams privalomomis elgesio taisyklėmis įgyvendinant savo veiklą.

Kalbant apie teisinio ugdymo modelį, svarbu apžvelgti A. Pekauskas (2010) pateiktus samprotavimus apie jį. Pasak autoriaus, formuojant teisinio ugdymo modelį reikėtų remtis teisės sistemos struktūra tam, kad būtų galima susidaryti bent pirminį vaizdinį apie tai, kokių pagrindų yra sudarytas teisinis ugdymas. Teisinis ugdymas remiasi valstybėje vyraujančia teisės sistema, kurią sudaro teisės normų visuma ir, kurios pagrindinis požymis yra teisės normų įvairovės vienovė. Visos teisės normos yra suorganizuotos į teisės institutus, šakas, pošakius, kurios yra susijusios tarpusavio priklausomybe ir veikia garantuodamos viena kitos veiksmingumą. Teisės norma reikšminga, tuo, kad tai valstybės nustatyta bendrai privaloma elgesio taisyklė, suteikianti reguliuojamo santykio dalyviams subjekto teises ir pareigas. Taip pat teisės normas galima traktuoti kaip moralės principų ir normų išraišką. Dorovė, kuri yra išreikšta moralės kategorijomis, principais, normomis ar kitomis formomis, tai apibendrinta ir susisteminta visuomenės patirtis. Remiantis šia patirtimi stengiamasi reguliuoti visuomenės narių tarpusavio santykius ir elgesį. Teisės normų turi būti išmokstama jau mokykloje ir net anksčiau, nes ugdytiniui teisės žinios padeda geriau orientuotis socialinėje aplinkoje, o taip pat lengviau pritapti besikeičiančiame ekonominiame, kultūriniame ir politiniame pasaulyje. Tai, jog teisinis ugdymas remiasi teisės sistema, neturi formuoti nuostatos, kad pagrindinis teisinio ugdymo principas turi būti orientuotas į įstatymus ar teisės normų išmokimą. Atvirkščiai, teisinis ugdymas turėtų apimti ugdytinio gebėjimą konkrečioje gyvenimo situacijoje pasinaudoti teisės žiniomis. Teisinis ugdymas - tai teisės ir edukologijos mokslo šakų darinys, kurio struktūriniai elementai yra teisės žinios, teisės vertinimas ir teisės žinių praktinis įgyvendinimas. Analizuojant teisės žinias, aptariamos tokios jos sudedamosios dalys kaip teisės aktai, teisės

kategorijos, bendrieji teisės principai, šaltiniai, socialinės normos. Šios teisės žinios vertinamos, t.y. jų analizė leidžia apibrėžti, kas yra teisėta, o kas neteisėta. Nepakanka turėti teisės žinių, svarbų vaidmenį atlieka ir teisės žinių praktinis įgyvendinimas suvokiant teises nuostatas ir teisinius sprendimus ir gebant argumentuotai grįsti savo požiūrį. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje yra viena iš pagrindinių priemonių, kuri padeda ugdyti teisiškai išprususius ir dorus piliečius. Žmogus visapusiškai išreiškia save tada, kai žino savo teises ir pareigas bei supranta įstatymo reikšmę, gerbia įstatymus, kitų žmonių teises ir laisves bei teisėtus interesus. Todėl teisinio ugdymo proceso modeliavimas apima sistemingą individo ugdymą tam, kad teisinis ugdymas taptų dėsningu procesu.

Bendrosios programos yra pagrindinis ugdymą procesą reglamentuojantis šaltinis, kuris padeda ugdytojui organizuoti ir planuoti ugdymo procesą. Atnaujintos pradinio ir pagrindinio (2008) bei vidurinio (2011) ugdymo bendrosios programos buvo rengiamos vadovaujantis aktualumo visuomenei ir mokiniui, vertingumo tolesniam mokymuisi, darbui ir saviraiškai, sistemiškumo ir prieinamumo bei darnaus vystymosi ugdymo turinio atrankos principais. Šių principų turinys – tai teisinių idėjų visuma: padėti individui pažinti save ir kitus; skatinti apmąstyti savo šalies ir pasaulio kultūros paveldo įvairovę; skatinti apmąstyti visuotines vertybes, jų išsaugojimo ir puoselėjimo būtinybę; ugdytis pagarbą savo šalies kultūrai; ugdytis tolerantišką požiūrį į fizinius, religinius, kultūrinius ir socialinius žmonių skirtumus; padėti asmeniui tapti aktyviu piliečiu, mąstančiu, kūrybingu visuomenės nariu; ugdyti gebėjimą bendrauti ir bendradarbiauti, spręsti problemas, santykius su žmonėmis grįsti savitarpio supratimu, konstruktyviai spręsti konfliktus; pabrėžiamas pilietiškumas, demokratija ir teisingumas. Šiandieninė visuomenė kelia reikalavimus individui įgyti elementarių teisinių žinių ir gebėjimų, reikalingų daugelyje gyvenimo sričių, išsiugdyti vertybines nuostatas, reikalingas gyvenant demokratinėje visuomenėje. Reikia susimąstyti apie individui ir visuomenei svarbias teises, socialines, dorovines problemas, norą dalyvauti visuomeniniame gyvenime, išsiugdyti pilietinei visuomenei priimtinas vertybes ir kt. Remiantis atnaujintų Bendrųjų programų turiniu, organizuojamas teisinio ugdymo procesas, t.y. nustatytomas ugdymo tikslas ir ugdymo uždaviniai. Ugdymo tikslas padeda numatyti ugdymo turinio kryptį, įskaitant kompetencijų ugdymą, parinkti tinkamus ugdymo metodus ir priemones bei numatyti kitus svarbius dalykus.

Apžvelgiant atnaujintų Bendrųjų programų paskirtį, tikslą, laukiamus rezultatus ir bendrąsias kompetencijas, pastebima, teisinio ugdymo idėjų sklaida Bendrosiose programose (1 lentelė).

Bendrosios programos: pradinis, pagrindinis ir vidurinis
Ugdymo paskirtis: dorinė, socialinė, tautinė, pilietinė branda
Ugdymo tikslas: plėtoti/brandinti dvasines, intelektines ir fizinės asmens galias; ugdyti aktyvų, kūrybingą ir atsakingą pilietį.
Laukiami rezultatai:
<ul style="list-style-type: none"> • Pozityviai nusiteikęs (teigiamai save vertina, yra atsakingas, patikimas, siekia pozityvių rezultatų); • Bendraujantis ir bendradarbiaujantis (konstruktyviai veikia siekdamas bendrų tikslų, kuria ir palaiko gerus santykius su aplinkiniais); • Aktyvus visuomenės narys (noriai dalyvauja bendruomenės ir visuomenės gyvenime, prisideda prie socialinės gerovės kūrimo).
Bendrosios kompetencijos:
<ul style="list-style-type: none"> • Pažinimo (domisi socialine aplinka, siekia pažinti save, įgyti žinių, ieško tiesos, geba konstruktyviai spręsti problemas, kritiškai ir logiškai mąsto); • Socialinė pilietinė (sąžiningas, atsakingas, gerbia ir toleruoja kitus, žino savo ir kitų teises ir pareigas, suvokia save kaip bendruomenės ir visuomenės narį, aktyviai dalyvauja bendruomenės gyvenime, veikia kitų labui, kuria ir palaiko draugiškus santykius, atjaučia kitus ir jiems padeda, vadovaujasi demokratijos vertybėmis); • Asmeninė (teigiamai vertina save, pasitiki savimi, pozityviai mąsto, garbingai, atsakingai ir sąžiningai veikia, geba numatyti savo elgesio padarinius, įveikti sunkumus ir atsakingai kuria savo gyvenimą); • Kultūrinė (yra sąmoningas, atsakingas ir kūrybingas kultūros procesų dalyvis, puoselėjantis artimiausios aplinkos, šalies tautinę ir demokratinę kultūrą, pasaulio paveldą).

Teisinis ugdymas apima įvairaus amžiaus ugdytinius, todėl planuojant ugdymą derėtų išsiaiškinti kiekvieno amžiaus tarpsnio ypatumus, suprasti ugdytinių poreikius ir atsižvelgti į juos. Kiekviena vaikų amžiaus grupė reikalauja, kad darbas vyktų skirtingai, t.y. pasirenkant tinkamiausią ugdymo formą - žaidimus, paskaitą, konkursą, viktoriną, ekskursiją ir kt. Vienas pagrindinių teisinio ugdymo metodų gali būti probleminis situacijų sudarymas, taip pat gali būti naudojami vaidybiniai

ir dokumentiniai filmai, kuriuose nagrinėjamos teisinės problemos. Pasak A. Pekausko (2010), teisinis ugdymas mokykloje gali vykti įvairiomis formomis: žodinėmis, vaizdinėmis, praktinėmis.

Apibendrinat galima teigti, kad teisinis ugdymas turėtų būti suvokiamas kaip visaapimantis asmenybės ugdymo procesas, atliepantis dabarties visuomenės lūkesčius, t.y. siekiama išugdyti išsilavinusią, savo tautinį tapatumą suvokiančią, permainų pasaulyje gebančią kurti pilietišką asmenybę. Ugdymo procesas – tai tikslinga, kryptinga ir nuosekli veikla, reikalaujanti apmąstyti visus šio sudėtingo proceso etapus. Teisinis ugdymas įmanomas, kai yra apibrėžtas ugdymo tikslas, išskelti tinkami ugdymo uždaviniai tam tikslui pasiekti, parinktas tinkamas ugdymo turinys, ugdymo metodai, tinkamai parengti pedagogai ir kt. Bendrosios programos – tai pagrindinis valstybės lygmens dokumentas reglamentuojantis ugdymo turinį bendrojo lavinimo mokykloje, kuriame nubrėžiamos pagrindinės ugdymo proceso gairės.

2.3.1. Teisinio ugdymo didaktiniai principai

Nagrinėjant teisinio ugdymo didaktinius principus svarbu apžvelgti pačią didaktikos sampratą remiantis įvairių autorių pateikta mokslinė literatūra. L. Jovaiša (2001), V. Rajeckas (1999), G. Gedvilienė ir V. Zuzevičiūtė (2007), L. Šiaučiukėnienė ir kt. (2006) didaktiką apibrėžia kaip mokymo ir mokymosi mokslą. Didaktiką galima skirstyti į bendrąją, kuri nagrinėja bendruosius mokymosi organizavimo ypatumus, ir universitetinę, kuri daug dėmesio skiria savarankiškumui ir mokymosi įgūdžiams. Bendrojo lavinimo mokykloje aktuali yra bendroji didaktika. Didaktika yra viena iš svarbiausių pedagogikos mokslo šakų, kuri nagrinėja mokymo tikslus ir uždavinius, mokymo principus, kurie apibrėžia svarbiausius reikalavimus mokymui, taip pat didaktikos akiratyje atsiduria ir mokymo turinys, metodai bei mokymo organizavimo formos. Didaktikos prasmė ir tikslas nurodo, kaip reikia organizuoti mokymą tam, kad ugdomas individas įgytų reikiamų ir tikslingų žinių, atitinkančių šiuolaikinės visuomenės raidos lygį. Visų pirma, mokymas ir mokymasis prasideda nuo iškeltų mokymosi tikslų. L. Jovaiša (2001) nurodo, kad mokymo ir mokymosi tikslai gali būti klasifikuojami. Jis išskiria pažinimo tikslą, kurį sudaro žinojimas ir supratimas, lavinimo tikslą, t.y. mokėjimai ir gebėjimai, bei auklėjimo tikslą, kuris apima įsitikinimus, motyvaciją ir dorovę. Šie tikslai sąlygoja vienas kitą ir jie yra nukreipti į asmenybės proto, kūrybingumo ir, žinoma, doros ugdymą. Visi šie tikslai yra svarbūs ir reikšmingi, turintys savo paskirtį. Dažniausiai kylantys probleminiai klausimai yra, ko ir kaip mokyti. Didaktika, pasak V. Rajecko (1999), sprendama šias problemas, turi parodyti, kaip mokytojui konkretinti mokymo

turinį, išskirti svarbiausius dalykus, kaip racionaliais metodais ir būdais suprantamai pateikti žinias, susieti jas su gyvenimu bei mokinių patirtimi. Toliau kalbant apie mokymo turinį, V. Rajeckas (1999) ir L. Jovaiša (2001) akcentuoja, kad būtent čia kyla daugiausia problemų, nes reikia išsiaiškinti, kokio išsilavinimo reikia šiandienos jaunajai kartai, būtina atsižvelgiant į jos amžiaus ypatumus, poreikius, gebėjimus. Mokymo turinys reikalauja išgryninti ir numatyti reikalingiausias žinias, mokėjimus ir įgūdžius, atliepiančius dabartinės visuomenės gyvenimą, parinkti tinkamas mokymo priemones ir vadovėlius bei numatyti daugelį kitų dalykų, kurie sudaro mokymo turinio visumą. Tai pati sudėtingiausia ir sunkiausiai sprendžiama didaktikos turinio dalis. Didaktika reikalauja neperkrauti mokymo turinio. Todėl Bendrosios programos, t.y. jų rengimas, atnaujinimas ir tobulinimas, yra vienas iš pagrindinių būdų palengvinti ir padėti numatyti mokymo turinį, atsakyti į probleminius klausimus. Numačius mokymo turinį, t.y. ko mokyti, pereinama prie mokymo organizavimo, t.y. kaip mokyti. Ši mokymo dalis probleminė todėl, kad parinkti mokymo metodai, priemonės ir būdai didžiąja dalimi lemia mokymo ir mokymosi sėkmę.

Svarbiausius reikalavimus mokymui suponuoja didaktiniai (mokymo) principai. L. Šiaučiukėnienė ir kt. (2006), V. Rajeckas (1999) ir L. Jovaiša (2001, 2007) nurodo, kad didaktiniai principai – tai pagrindiniai teiginiai, kurie apibūdina mokymo dėsningumus, atskleistus plėtojantis mokymo teorijai. Didaktiniai principai aprėpdami visą mokymo ir mokymosi procesą, aprėpia ir atskirų dalykų mokymą. L. Jovaiša (2001) nurodo, kad didaktiniai principai turėtų apimti veiklą, kuri skatintų mokyti, sietų mokymą ir auklėjimą, įtrauktų pojūčius, mąstymo logiką, supratimą ir kūrybines jėgas į mokymo vyksmą, garantuotų visapusišką mokymo turinį ir jo išmokimą, reikalautų, kad būtų derinamos įvairios mokymo formos. Remiantis tokio pobūdžio veikla, išskiriami pagrindiniai didaktiniai principai: asmens aktyvumo mokantis principas, mokymo ir auklėjimo vienovės principas, vaizdumo principas, mąstymo logikos principas, sąmoningumo ir kūrybingumo principas, išsamaus ir tvirto išmokimo principas, grupinio ir individualaus mokymo derinimo principas. Vėliau šie didaktiniai principai L. Jovaišos (2007) buvo sugrupuoti į mokymo moksliskumo ir prieinamumo principą, sąmoningumo ir aktyvumo principą, vaizdumo ir žinių tvirtumo, sistemingumo ir nuoseklumo principus. Mokymo moksliskumo principas skelbia, kad mokymas turi atitikti mokslų metodologiją, jokių būdu neatsilikti nuo šiuolaikinio mokslo laimėjimų, neiškraipyti mokslo teiginių bei formuoti mokslinę pasaulėžiūrą. Šis principas yra derinamas su mokymo prieinamumo principu, kuris reikalauja, kad kiekvienas naujas mokymo elementas atitiktų mokinių amžiaus, išsilavinimo ir individualias ypatybes ir garantuotų mokomųjų dalykų aiškumą. Sąmoningumo ir aktyvumo principas – tai mokymasis, pasižymintis stipria motyvacija, kuri yra vidinių mokymosi paskatų sistema, o sąmoningumas apima asmenines pažiūras

ir įsitikinimus, kurie turi derėti su moksliniais, doroviniais ir kitais reikalavimais. Sąmoningumas – tai asmenybės tvirtumas. Kitas didaktikos principas, reikalaujantis mokymą ir auklėjimą pradėti nuo aktyvaus tikrovės objektų ir procesų stebėjimo, yra vaizdumas ir žinių tvirtumas. Reikia leisti ugdytiniams patiems savarankiškai tyrinėti tikrovės daiktus ar reiškinius tam, kad jie geriau pažintų pasaulį. Žinių tvirtumas reikalauja, kad informacija mokinio atmintyje išliktų ilgai. Šis principas taip pat persipina ir su auklėjimo principu. Sistemingumo ir nuoseklumo principas reikalauja mokymą organizuoti taip, kad mokiniams būtų perteikiama mokslo pagrindų sistema, kad mokiniai žinias, mokėjimus bei įgūdžius įvaldytų nuosekliai. Sistemingumas – tai reikalavimai mokymo turiniui, o nuoseklumas – mokymo organizavimui. L. Šiaučiukėnienė ir kt. (2006) šalia kitų didaktinių principų išskiria ir kūrybiškumo ugdymo ir ugdomojo mokymo(si) principus. Kūrybiškumo ugdymo principas pripažįsta įgimtą žmogaus saviraiškos poreikį. Čia svarbiausia dalyvauti pačiame kūrybiniame procese. Šis principas skelbia, kad mokymo(si) procesas būtų kūrybiškas. Ugdomojo mokymo(si) principas neatsiejamas nuo vertybių bei mokymosi kompetencijos ugdymo ir plėtojimo. Siekiama ugdyti savarankiško mokymosi ir informacijos paieškos bei taikymo gebėjimus ir kita.

Visi didaktiniai principai yra tarpusavyje susiję ir sąveikauja vienas su kitu. Jie atspindi pagrindinius mokymo(si) proceso ypatumus, pateikia mokytojui pagrindinius mokymo(si) proceso organizavimo reikalavimus, o taip pat svarbu sudaryti palankią mokymo(si) aplinką.

Teisiniam ugdymui bendrojo lavinimo mokykloje keliami didaktiniai principai yra apibrėžti atnaujintose Pradinio ir pagrindinio (2008) bei vidurinio (2011) ugdymo bendrosiose programose. Teisinio ugdymo, kaip ir bet kurios kitos disciplinos, planavimui ir organizavimui yra keliami tam tikri reikalavimai, į kuriuos būtina atsižvelgti. Teisiniam ugdymui, kaip ir bet kuriai kitai disciplinai, pagrįsti bei ugdymo turiniui parinkti labiausiai pasitarnauja V. Rajecko (2004) minimi švietimo principai, kurie taip pat yra apibrėžti Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992), A. Dumčienės ir Z. Bajoriūno (2006) išskirti ugdymo principai, L. Jovaišos (1995, 2001) ir B. Bitino (2004) aptarti auklėjimo principai. Juk švietimo principai, t.y. demokratiškumas, humaniškumas, atvirumas ir tautiškumas, yra tie pagrindiniai teiginiai, kuriais remiantis organizuojama visa valstybės švietimo sistema ir kartu vykdoma jos įstaigų veikla. Ugdymo bei auklėjimo principai (ugdymo/auklėjimo humaniškumas, demokratiškumas, tautiškumas, ugdymas/auklėjimas per veiklą kitų labai, ugdytinių/auklėtinių bendruomenės sutelkimas, ugdymo/auklėjimo proceso dalyvių bendradarbiavimas, ugdymo/auklėjimo rezultatyvumas ir kiti), taip pat suponuoja reikalavimus mokymui, jo planavimui ir organizavimui. Atnaujintose Pradinio ir pagrindinio ugdymo (2008), o taip pat ir vidurinio ugdymo (2011) bendrosiose programose apskritai visas ugdymo procesas, įtraukiant visus mokomuosius dalykus, remiasi bendraisiais didaktikos principais. Pradinio ir

pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008) socialiniam ugdymui, kaip teisinio ugdymo realizavimui, didaktinės nuostatos, kurios apibrėžia reikalavimus ugdymo proceso planavimui, organizavimui, vertinimui ir mokymo(si) aplinkai sukurti. Pagrindiniai reikalavimai planuojant teisinio ugdymo procesą apima aiškių mokymosi tikslų ir konkrečių į rezultatą nukreiptų uždavinių, nustatymą. Mokytojui svarbu numatyti ko ir kaip mokiniai bus mokomi, atsižvelgiant į mokyklos bendruomenės keliamus teisinio ugdymo tikslus ir prioritetus, į mokymosi poreikius, į mokymosi stilių, polinkius, į mokymo ir mokymosi sąlygas. Planuojant ugdymą, būtina atsižvelgti į mokinių amžiaus tarpsnių ypatumus, jų interesus ir poreikius. Kalbant apie teisinio ugdymo proceso organizavimą, mokytojas turi mokiniams suteikti ne tik žinių apie visuomenę, kurioje jie gyvena, bet ir ugdyti jų gebėjimus orientuotis šiuolaikinėje informacijos ir technologijų gausoje. Taip pat būtina ugdyti tautinį ir pilietinį sąmoningumą, laikytis vertybių ir veiklos vienovės principo. Ugdymo procese taikyti aktyvius ugdymo metodus, kurie skatina tirti, interpretuoti ir spręsti įvairias problemas. Skatindamas mokinius rinkti informaciją iš įvairių šaltinių, pedagogas skatina jų kritinį mąstymą, kuris leidžia kritiškai vertinti ir apibendrinti, daryti išvadas ir spręsti problemas. Svarbu ugdyti mokinius argumentuotai reikšti nuomonę, skatinti įgytas žinias taikyti kasdieniniame gyvenime, ugdymą sieti su gyvenimo praktika, remtis šių dienų svarbiausiomis visuomenės aktualijomis ir problemomis. Vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011) labai akcentuojamas aktyvaus mokymosi principais. Mokant teisės pagrindų būtina naudoti aktyvaus mokymo metodus, tam kad mokiniai analizuotų teises situacijas, mokytūsi taikyti įstatymų normas, susiformuotų ir argumentuotai gintų savo nuomonę, išklausytų kito argumentus, kalbėtų viešai, gebėtų konstruktyviai spręsti individualias ir visuomenines problemas, savarankiškai priimti sprendimus.

Apibendrinant galima teigti, kad laikytis bendrųjų didaktinių nuostatų principų būtina, nes remiantis jais planuojamas bei organizuojamas ugdymo procesas. Šie principai yra savotiški orientyrai ugdymo procese ir pagalba pedagogui, planuojant ir organizuojant ugdymą. Pedagogikoje skiriami pagrindiniai didaktiniai principai – tai mokymo moksliskumo ir prieinamumo, sąmoningumo ir aktyvumo, vaizdumo ir žinių tvirtumo, sistemingumo ir nuoseklumo bei kūrybiškumo.

2.3.2. Teisinio ugdymo proceso optimizavimo dalyvių funkcijos

Poreikis supažindinti jaunąją kartą su Lietuvos teisinės sistemos pagrindais bei pagrindinėmis žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis nuolat didėja. Teisinė sistema kinta

atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės narių poreikius, o įvairūs socialiniai, ekonominiai bei politiniai pokyčiai prisideda prie teisinės sistemos kaitos. Kaip jau buvo minėta, pasak A. Pekauskio (2010), bendrojo lavinimo mokykloje mokinių teisinio ugdymo sistemą sudaro teisinis pedagogų parengimas ir teisinis mokinių ugdymas. Iš to seka, kad teisinio ugdymo dalyviai yra specialiai teisiniam ugdymui paruošti pedagogai ir ugdytiniai, šių ugdymo proceso dalyviai turi itin didelę reikšmę teisinio ugdymo organizavime ir planavime. L. Jovaišos (2007) teigimu, ugdymo dalyviai tai ugdytojų ir ugdytinių visuma, asmenys, kurie tiesiogiai dalyvauja ugdymo procese. Lietuvos švietimo įstatyme (2003) pedagogas apibrėžiamas kaip asmuo, kuris yra įgijęs valstybės nustatytą išsilavinimą ir pedagogo kvalifikaciją. Teisinio ugdymo įgyvendinimui bendrojo lavinimo mokykloje daugiausiai įtakos turi pedagogų profesinis pasirengimas. Svarbu kaip pedagogas sugeba vykdyti teisinį ugdymą.

Pažymima, kad kartu su nauja ugdymo paradigma, pasak B. Bitino (2000), atsiranda pedagogų rengimo paradigmos kaita, kuri anot, V. Adaškevičienės (2007), sąlygoja esminius pokyčius tiek mokytojo, tiek mokinio veikloje. Neišvengiamai gausėja mokytojų, kurie vienaip ar kitaip savo veikloje remiasi naujos ugdymo paradigmos principais, o ugdymas yra nukreiptas į ugdytinio asmenybę ir jo poreikius. Todėl pedagogo rengimo paradigma yra orientuota į ugdytinio asmenybę. Pastebima, kad pedagogas turėtų būti nuolat atsinaujinantis, besitobulinantis ugdymo proceso subjektas, nes pedagoginis konservatyvumas nebetenkina individo ir visuomenės poreikių. Mokytojui keliama vis daugiau ir naujų reikalavimų. Vienas iš pagrindinių reikalavimų yra pedagoginis pašaukimas. Pedagoginis pašaukimas, pasak L. Jovaišos (2001, 2007), – tai pedagogo savybių visuma, kuri yra reikalinga pedagogo profesijai įgyti, pedagoginiam darbui sėkmingai ir su pasitenkinimu dirbti. Pedagoginis pašaukimas nusako, kad pedagogas turi pasižymėti dvasingumu, turi gerai išmanyti dalyką tos ugdymo srities, kurioje dirba, taip pat turi rūpintis ugdytinio vertybėmis bei savo pavyzdžiu diegti vertybes, turi būti dėmesingas individualybei, jo poreikiams, ir individualizuoti ugdymą. V. Jakavičius (1998), kalbėdamas apie pagrindinius pedagogo pašaukimo dalykus, išskiria prigimtines ir įgyjamas savybes. Meilė vaikams ir pakantumas yra svarbios prigimtines savybės pasirenkant pedagoginį darbą, nes jų nebuvimas apsunkina pedagogo veiklą. Kaip pažymi V. Rajeckas (2004), ugdymo objektas yra vaikas, todėl mylėti vaikus yra būtinas kiekvieno pedagogo bruožas, lemiantis sėkmingą ugdomąją pedagogo veiklą. Bendrosios žmogaus savybės, kurios yra būtinos pedagogui, apima humanistines nuostatas. Kalbant apie pedagoginio darbo svarbą reikia akcentuoti, kad tai ypatinga žmonių veiklos sritis. Pedagoginis darbas turėtų būti aukštai kvalifikuotas ir atitikti visos visuomenės ir kiekvieno individo poreikius bei galimybes. Tai sunkus ir sudėtingas darbas galimas tik turint pedagoginį pašaukimą ir aukštą pedagoginę

kvalifikaciją. V. Jakavičius (1998) pabrėžia, kad profesinės savybės yra įgyjamos pedagoginio išsimokslinimo ir pedagoginio patyrimo dėka. Suvokti savo pedagoginės veiklos prasmę, gebėti pažinti ugdytinį, suprasti ugdymo reiškinį, žinoti ugdymo metodus – tai būtinos žinios, kurias žmogus turi įgyti rengiantis įgyti pedagoginį išsilavinimą. Pedagoginė kvalifikacijai reikia skirti ypatingą dėmesį, nes atsiranda nauji profesiniai reikalavimai mokytojui. Pasak B. Simonaitienės (2007), mokytojui tampa svarbu nuolatos mokytis ir atnaujinti dalykinę kompetenciją, taip pat siekti ugdyti mokinių motyvaciją mokytis, kūrybiškumą ir bendradarbiavimo gebėjimus, taip pat sukurti reikiamą sąveiką tarp mokytojo ir mokinio, gebėti keistis keičiantis reikalavimams. Stiprinant savo kaip mokytojo gebėjimus svarbu įgyti ir kitokių patirčių. Mokytojų kompetencijų struktūra taip pat atliepia ugdymo proceso gerinimą. Komunikacinė kompetencija turi skatinti mokytojo ir mokinio bendravimą ir bendradarbiavimą, mokytojas turi išmanyti poveikio meno subtilybes. Čia turimas omenyje pedagoginis taktas, kuris, pasak V. Rajecko (2004), – yra pedagogo gebėjimas tinkamai reaguoti, palaikyti teisingus santykius su mokiniais, jausti saiką savo reikalavimuose mokinių atžvilgiu. Pedagoginis taktas pasireiškia humanišku požiūriu į mokinį, gebėjimu suprasti mokinį, mokėjimu geranoriškai bendrauti su mokiniais ir kt. Pedagoginė kompetencija - tai mokytojo išmanymas apie didaktiką, psichologiją, švietimo politiką. Dalykinė kompetencija reikalauja, kad pedagogas gebėtų atnaujinti žinias ir jas taikyti. Pedagogo gebėjimą tinkamai organizuoti ugdymo procesą, V. Rajecko (2004) nuomone, atspindi pedagogo profesinis pasirengimas. Nuo mokytojo priklauso didžioji dalis ugdymo proceso. V. Adaškevičienės (2007) atskleidžia mokytojo didaktines kompetencijas mokymosi paradigmoje. Šioje paradigmoje mokymo ir mokymosi proceso metu įgytos žinios vertingomis laikytinos tik tuomet, kai moksleivis jas įgijo pats. Mokytojas nuolat domisi, ką moksleivis sužinojo, išmoko, patyrė už mokyklos ribų, mokytojo pagrindinis uždavinys yra padėti kiekvienam moksleiviui suformuluoti savus tikslus. Mokymasis efektyvus tuomet, kai moksleivis akis į akį susiduria su problema ir bando ją spręsti. Mokytojo darbo stiliaus raiška mokymosi paradigmoje numato, kad mokytojas yra padėjėjas, o už savo mokymąsi ir rezultatus yra atsakingas pats moksleivis. Šiai minčiai pritaria ir L. Šiaučiukėnienė ir kt. (2006), nurodydama, kad mokytojo padedami mokiniai patys turi imtis atsakomybės už savo mokymąsi, nes tik tokiu būdu galima susiformuoti mokymosi gebėjimus. Kai mokytojas pripažįsta mokymosi paradigmą, jis pripažįsta, kad mokymosi tikslą formuluoja pats moksleivis. Mokymosi paradigma pabrėžia nuolatinį mokymąsi, žinių ir gebėjimų įgijimą. Mokytojas mokymosi turinį derina ir aptaria su moksleiviais, atsižvelgia į mokinių poreikius ir gebėjimus, dirba su visais kartu, užduotis pateikiamos pagal mokinių sugebėjimus. Mokymosi ir mokymo metodai yra aktyvūs, t.y. problemų sprendimo paieškos, individualūs arba grupiniai projektai, mokymasis iš patirties, individualus

tyrinėjimas, kūryba, seminarai.

Pasak V. Tumenienės ir B. Janiūnaitės (2000), tradiciškai nusistovėjęs pedagogo vaidmuo kinta ir įgauna naujų aspektų. Pedagogo kaip informacijos perteikėjo vaidmuo orientuoja pedagoga į informacijos paieškos ir jos taikymo mokymą užuot vien tik ją pateikus. Nepakanka būti vien geru dalyko žinovu mokant ugdytinius tam tikrų disciplinų, būtinas multidisciplininis požiūris į mokymą, platus pedagogo išsilavinimas įvairiose srityse. Pedagogas turi būti geras ugdymo proceso organizatorius tiek klasėje, tiek mokyklinėje bei vietinėje bendruomenėje. Prisiimdamas mokymosi proceso vaidmenį, pedagogas pagrindinį dėmesį turi sutelkti į ugdytinių mokymą kaip mokytis, jų kūrybiškumo ir noro tobulėti skatinimą. Šių naujų vaidmenų įgyvendinimas reikalauja iš pedagogų kokybiškai naujo požiūrio į ugdymą, gebėjimų prisiimti plataus pobūdžio moralinę atsakomybę, tarpininkauti pokyčiams. L. Šiaučiukėnienė ir kt. (2006) pateikia idealaus mokytojo modelį, kuris apibendrina ir susistemina ankstesnių autorių pateiktus reikalavimus tobulo pedagogo pasirengimui ir pedagoginėms savybėms. Idealus mokytojas kaip specialistas išmano pedagogines teorijas, mokymo ir auklėjimo technologijas, pasižymi pedagoginiu meistriškumu ir psichologinėmis žiniomis, gebėjimu racionaliai organizuoti darbą, turi pedagoginių sugebėjimų, jam būdingas optimizmas, empatija, susivaldymas, geranoriškumas, jis supranta vaikus, yra reiklus, taktiškas, teisingas, komunikabilus, geba klausyti ir kt. Idealus mokytojas kaip darbuotojas sugeba iškelti tikslą ir jį pasiekti, geba planuoti laiką, sistemingai ir nuolatos kelia savo kvalifikaciją, siekia darbo efektyvumo, visapusiško išsilavinimo, noriai dirba, geba dirbti kolektyve, yra atkaklus, pareigingas, atsakingas. Idealus mokytojas kaip žmogus pasižymi aukštos moralės vertybėmis, aktyviai dalyvauja bendruomeniniame gyvenime, rodo asmeninį pavyzdį visiems ir visur, žino ir gerbia valstybės įstatymus, yra pilietišką, humanišką, dvasingą, atvirą.

Ugdytojas yra tarsi ugdytinio vertybinės saviraiškos pagalbininkas, kuris atlieka pagrindines funkcijas ugdymo procese. Jos suponuoja ugdytojo ir ugdytinio sąveiką. L. Jovaišos (2001) išskirtos ugdytojo funkcijos įpareigoja ugdytoją tirti saviraiškos turinį, aktyvumą ir galimybes, esant reikalui padėti įveikti tos saviraiškos sunkumus, ugdytojas pamoko, parodo ir sutelkia, tikrina veiklos ir elgesio vyksmą, jo rezultatus bei vertina saviraiškos kokybę, taip pat padeda suvokti reproduktyvios ir produktyvios saviraiškos klaidas ir randa optimaliausius būdus toms klaidoms taisyti ar jų išvengti, prognozuoti tolesnę asmenybės raidą, numatyti jos programą, stiprinti ir motyvuoti nusiteikimą naujai vertybinei saviraiškai.

Teisiam ugdymui turi būti ruošiami pedagogai ir kiti specialistai, kurie sugebėtų mokyti vaikus teisės pagrindų, perteikti jiems elementarias praktines teisės žinias ir įgūdžius, reikalingus kiekvienam žmogui šiandieninėje visuomenėje. Turi būti parengta metodinė ir mokomoji

literatūra mokytojams ir mokiniams, padėsiant teisinį ugdymą paversti efektyviu ir prasmingu. Tai vienas iš ugdymo proceso dalyvių, vaidinančių itin svarbų vaidmenį ugdyme ir be kurio ugdymas būtų neįmanomas. Vadovaujantis teisės edukologo programos aprašu pažymima, kad ši studijų programa yra skirta rengti teisinio švietimo specialistus, gebančius skleisti teises žinias visuomenėje, t.y. supažindinti vaikus, jaunuolius bei suaugusius su praktine teise, su kuria jie susiduria kasdieniniame gyvenime, padėti jiems pažinti ir suprasti, kaip valstybėje galiojantys įstatymai daro įtaką žmonių kasdieniam gyvenimui bei mokyti prisiimti atsakomybę už savo teises ir pareigas. Studijų programa apima dorovinio ir teisinio ugdymo sąveiką, vertybinį ugdymą, teisės pagrindus, konstitucinę teisę, teisinio švietimo veikos modeliavimą, konsultavimo įgūdžių praktikumą, civilinę ir darbo teisę, švietimo politiką, tarptautinę žmogaus teisių apsaugą. F. Best (1996) analizuodama žmogaus teisių ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje iškelia klausimą apie specialų mokytojų rengimą, įgalinantį juos dėstyti teisės pagrindus. Kad mokiniai ir mokytojai suprastų pareigą gerbti žmogaus teises kasdieniniame gyvenime, laikytusi tam tikrų nuostatų ir elgesio normų, visa tai reikia susieti su teisiniu ugdymu. Švietimas žmogaus teisių klausimais tampa visos mokyklos rūpesčiu. H. Starkey (1996), kalbėdamas apie mokytojų rengimą nurodo, kad tradicinis mokytojų rengimas taip pat turėtų išugdyti poreikį prisidėti prie būsimo žmogaus teisių mokymo mokyklose. Taip pat pedagogai turėtų būti susipažinę su pagrindinėmis tarptautinėmis žmogaus teisių deklaracijomis ir konvencijomis.

Žmogaus teisių supratimas yra vienas iš svarbių elementų, ruošiant jaunas žmones gyventi demokratinėje visuomenėje. Kaip bus vykdomas teisinis ugdymas, priklauso nuo mokytojų pasirengimo ir kompetencijų.

Pasak V. Rajecko (2004), mokytojo vaidmuo yra ne tik padėti jaunajai kartai perimti būtiniausias ir svarbiausias žinias ir vertybes, bet ir elgesio, bendravimo su kitais žmonėmis patirtį, ugdyti pilnutinę, aukštos tautinės savimonės ir dorovės asmenybę.

Kitą svarbų ugdymo dalyvį, ugdytinį, L. Jovaiša (2007) charakterizuoja kaip aktyvų ugdymo proceso dalyvį. G. Gedvilienė ir V. Zuzevičiūtė (2007) pabrėžia, kad ugdytinis yra laikomas įvairių amžiaus tarpinių ir socialinių padėčių žmogus. Šis ugdymo proceso dalyvis gali priklausyti įvairioms amžiaus grupėms, kurioms būdinga savitos ugdytinio charakteristikos. Ugdytojas, organizuodamas ir planuodamas ugdymo procesą, būtinai privalo atsižvelgti į tai, kokio amžiaus yra ugdytinis bei atsižvelgti į jo poreikius, nes tai padeda žmogui tapti pilnutine asmenybe bei garantuoja prasmingą ugdymąsi. Visapusiškai subrendusiu žmogumi laikomas tas, kuris geba įgyti kompetenciją ne vienoje, o daugelyje sričių. Jas įgyti padeda ugdytojai ir ugdymo institucijos. Teisinio ugdymo optimizavimas įtvirtina ir plėtoja intelektinę, emocinę, socialinę, darbingumo ir

moralinę ugdytinio kompetenciją. Intelektinė kompetencija yra reikalinga efektyviam mokymuisi ir naudinga besiuogančiam žmogui, nes lemia žmogaus gebėjimą spręsti problemas ir priimti atitinkamus sprendimus bei skatina logiškai mastyti. Emocinė kompetencija – tai gebėjimas jausti atsakomybę už savo veiksmus. Socialinė kompetencija sąlygoja sugebėjimą palaikyti draugiškus ryšius su aplinkiniais bei vystyti gerus tarpasmeninius santykius, teikti pagalbą kitiems. Moralinė kompetencija – tai sugebėjimas gyventi remiantis savo sąžine, kovojant už žmogaus teises, siekiant teisingumo, t.y. doros principų ir vertybių. Šias ir kitas kompetencijas žmogus ugdo visą gyvenimą. Moksleivio mokymosi motyvacija – tai vidinis smalsumas, naujos idėjos, jų realizavimas, gilinimasis į dalyką.

Apibendrinant galima teigti, kad ugdymo procesas priklauso nuo ugdytojo ir ugdytinio sąveikos. Svarbus vaidmuo tenka pedagogui, kuriam kaskart keliami vis didesni reikalavimai. Pedagoginis pašaukimas, meistriškumas, pedagogo profesinės ir asmeninės savybės, gebėjimai, kompetencijos, kvalifikacija – visuma svarbių dalykų, reikalingų pedagogui. Šie komponentai lemia sėkmingą ugdymo procesą. Žinoma, ugdymo procese dalyvauja ne tik pedagogas, bet ir mokinys, kuris ugdymo procese turi būti aktyvus dalyvis, prisiimantis atsakomybę už savo mokymąsi. Pedagogas turi mokėti prisitaikyti prie pokyčių, kartu keistis, gebėti priimti naujoves. Atnaujintos bendrosios programos taip pat reikalauja pedagogų tobulėjimo.

3. TEISINIO UGDYMO ORGANIZAVIMO PAGAL ATNAUJINTAS BENDRĄSIAS PROGRAMAS TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Dokumentų analizė. Siekiant atlikti vidurinio ugdymo bendrosios programos (2011) analizę teisinio ugdymo organizavimo ypatumams atskleisti, naudojama kokybinė metodologija. Anot B. Bitino (2006) kokybiniai tyrimai reiškia, kad analizuojami kokybiniai duomenys, išreikšti žodine forma, t.y. teksto pavidalu. Kokybiniai duomenys gali būti stebėjimo protokolai, interviu ar pokalbių įrašai, rašiniai, atsakymai į anketos atvirus klausimus, mokslinės publikacijos, švietimo praktiką apibūdinantys informaciniai ar publicistiniai tekstai, įvairūs dokumentai, informaciniai pranešimai ir kitokia tyrimo tikslų atžvilgiu nestruktūruota medžiaga. Dokumentų analizės metodas, kuris pasak R. Tidikio (2003), yra pirminių duomenų rinkimas, kai dokumentai naudojami kaip pagrindiniai informacijos šaltiniai. Dokumentas yra specialiai žmogaus sukurtas dalykas, skirtas informacijai perduoti.

R. Tidikio (2003) teigimu, hermeneutika, kaip praktinis menas teisiniams, meniniams, religiniams, moksliniams ir kitiems tekstams aiškinti. Hermeneutika yra tekstų aiškinimo ir interpretavimo teorija. Hermeneutikos tikslas yra padaryti mąstymo prielaidas kiek galima aiškesnes. Hermeneutinis požiūris – tai tyrėjo siekiamybė suprasti teksto duomenis. Tyrėjas yra įtrauktas į aiškinimo procesą, apimančią tekstinius duomenis. Metodas leidžia atskleisti gilumines teksto prasmes.

Tyrimo tikslas – atskleisti teisinio ugdymo organizavimo ypatumus atnaujintose vidurinio ugdymo bendrosiose programose. Informaciniai šaltiniai – dokumentai – Vidurinio ugdymo bendrosios programos (2011). Tai valstybiniai oficialūs rašytiniai (tekstiniai) dokumentai, sukurti ir išleisti Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos. Šaltiniai parinkti, atsižvelgiant į tai, kaip jų turinys atitinka analizuojamą darbo temą. Remiantis teisinio ugdymo programos hermeneutine analize sudarytas ekspertinio vertinimo modelis.

Ekspertinis vertinimo metodas. Teisinio ugdymo modelio efektyvumui nustatyti buvo naudojamas ekspertinio vertinimo metodas. R. Tidikis (2003) nurodo, kad ekspertinio vertinimo metodas yra plačiai taikomas sociologiniuose tyrimuose gauti nagrinėjamos srities, empiriniams tyrimams. Tai specialiai parinktos grupės žmonių, kurie gerai išmano nagrinėjamą sritį, specifinės rūšies apklausa. Ekspertinio vertinimo metodo esmė – ekspertai logiškai analizuoja kurią nors problemą. Ekspertų vertinimo metodo patikimumas priklauso nuo ekspertų parinkimo. Tai kompetentingi asmenys, turintys specialios patirties, žinių ir patyrimo, asmenys. Eksperto

kompetentingumo rodikliai yra pareigybinė padėtis, mokslinis laipsnis, tam tikro mokslinio ir praktinio darbo stažas. Ekspertų vertinimo metodo patikimumas ir objektyvumas įmanomas tik tinkamų specialistų (ekspertų) parinkimu bei apklausos organizavimu.

Tiriamųjų kontingentą sudarė Klaipėdos ir Kauno miestų 68 ugdymo institucijų vadovai ir 32 pavaduotojai. Ekspertai buvo renkami pagal šiuos kriterijus: darbo stažas, išsilavinimas, kvalifikacinė vadybinė kategorija, žinių lygis ir patirtis, naujo teisinio ugdymo modelio suvokimas. Tyrimo instrumentas – anketa (1 priedas), kurioje respondentai kiekvieną pateiktą teiginį turi įvertinti nuo 0 iki 10 balų.

This document was created using
Smart PDF Creator
To remove this message purchase the
product at www.SmartPDFCreator.com

3.2. Teisinio ugdymo turinio analizė modeliavimo ir didaktinių funkcijų aspektu

Teisinio ugdymo turinio analizei, modeliavimo bei didaktinių funkcijų aspektų raiškai buvo ieškoma modelio, kuris integruotų teisinio ugdymo charakteristikas, pasaulines švietimo dimensijas ir atskleistų teisinio ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje įgyvendinimo kriterijus. Pasirinktas modelis, kuris visus kriterijus sujungia į vieną bendrą sistemą. Grindžiamieji kriterijai formuluoja daugelio šalių švietimo reformos kaitos procesus ir atskleidžia Lietuvos kontekstą, siekiant įvertinti, kiek reformuojamos Lietuvos švietimo sistemos ugdymo praktika atliepia pasaulines tendencijas.

Pasak J. Delors (1996), Europos Sąjunga akcentuoja keturius svarbiausius švietimo bruožus: 1) mokymąsi gyventi kartu, supažindinant su tautų istorija, tradicijomis, dvasinėmis vertybėmis, 2) mokymąsi žinoti, 3) mokymąsi veikti, 4) mokymąsi būti. Švietimo vizija nusakoma jos dokumentuose, susijusiuose su švietimu, ugdymo turinio konstravimu bei modeliavimu (European Commission, 2001). Anot V. Būdienės (2002), aktualiausios sritys yra švietimo kokybė, prieinamumas, ugdymo turinys, atvirumas, veiksmingumas. Siektini tikslai šių sričių plėtotei ES šalyse būtų:

- mokymosi standartų stiprinimas, keliant ugdymo kokybę ir akcentuojant mokinių pasiekimų vertinimo standartus;
- švietimo prieinamumo gerinimas visų amžiaus grupių atstovams – pertvarkant švietimo sistemos struktūrą, plečiant mokymosi visą gyvenimą galimybes ir iš esmės palengvinant perėjimą ir jungtis tarp įvairių švietimo pakopų; švietimo paslaugų prieinamumas, jų adaptavimas visų specifinių visuomenės ir socialinių grupių poreikiams;
- bendrųjų gebėjimų, atitinkančių žinių visuomenės reikalavimus, ugdymo suaktualinimas, parengimas ir diegimas (atnaujinimas), ypač akcentuojant asmenines kompetencijas ir informacinių, komunikacinių bei problemų sprendimo įgūdžių stiprinimą;
- veiksmingas resursų naudojimas, įdiegiant skaidrias švietimo kokybės valdymo procedūras (sistemas) (The Concrete Future Objectives of Education Systems, 2001).

Susipažinus su pagrindiniais ES švietimo dokumentais, galima teigti, kad nėra vieningų ES švietimo standartų. Tačiau įvairiuose ES bendruosiuose dokumentuose aiškiai deklaruojami švietimui rekomenduojami prioritetai. D. Barthelemy ir kt. (1997) teigimu, Europos švietimo dimensijos akcentuoja žmogaus teisių deklaracijos gerbimą; gyventojų mobilumą (netrukdomą politinių barjerų); individų apsaugą nuo mokslo ir technologijų progreso sukeltamų problemų.

Lyginant Europos švietimo dimensijas su kitais požiūriais, jos akcentuoja demokratiją, pliuralizmą, daugiakultūriškumą, teisinį švietimą bei ugdymą, ir ypač ES šalių tautinį tapatumą. Remiantis P. Jucevičiene (1998), B. Janiūnaite (2004) galima skirti tokias pagrindines Europos švietimo tendencijas:

- padidėję švietimo kokybės reikalavimai, pagrindinį dėmesį skiriant besimokančiųjų kritinio mąstymo, kūrybiškumo, problemų sprendimo gebėjimams ugdyti. Akcentuojama demokratiškos vertybių plėtros, daugiakultūrinės visuomenės, informacijos, komunikacijos, teisės ir kitų dalykų svarba;
- dalykinis ir tarpdalykinis požiūris į švietimą, pradedant pagrindine mokykla ir tęsiant studijas universitete. Akcentuotinas tarpdalykinis mokymas, pasitelkiant kelis dalykus (pvz. istorija, pilietinis ugdymas, teisės pagrindai).

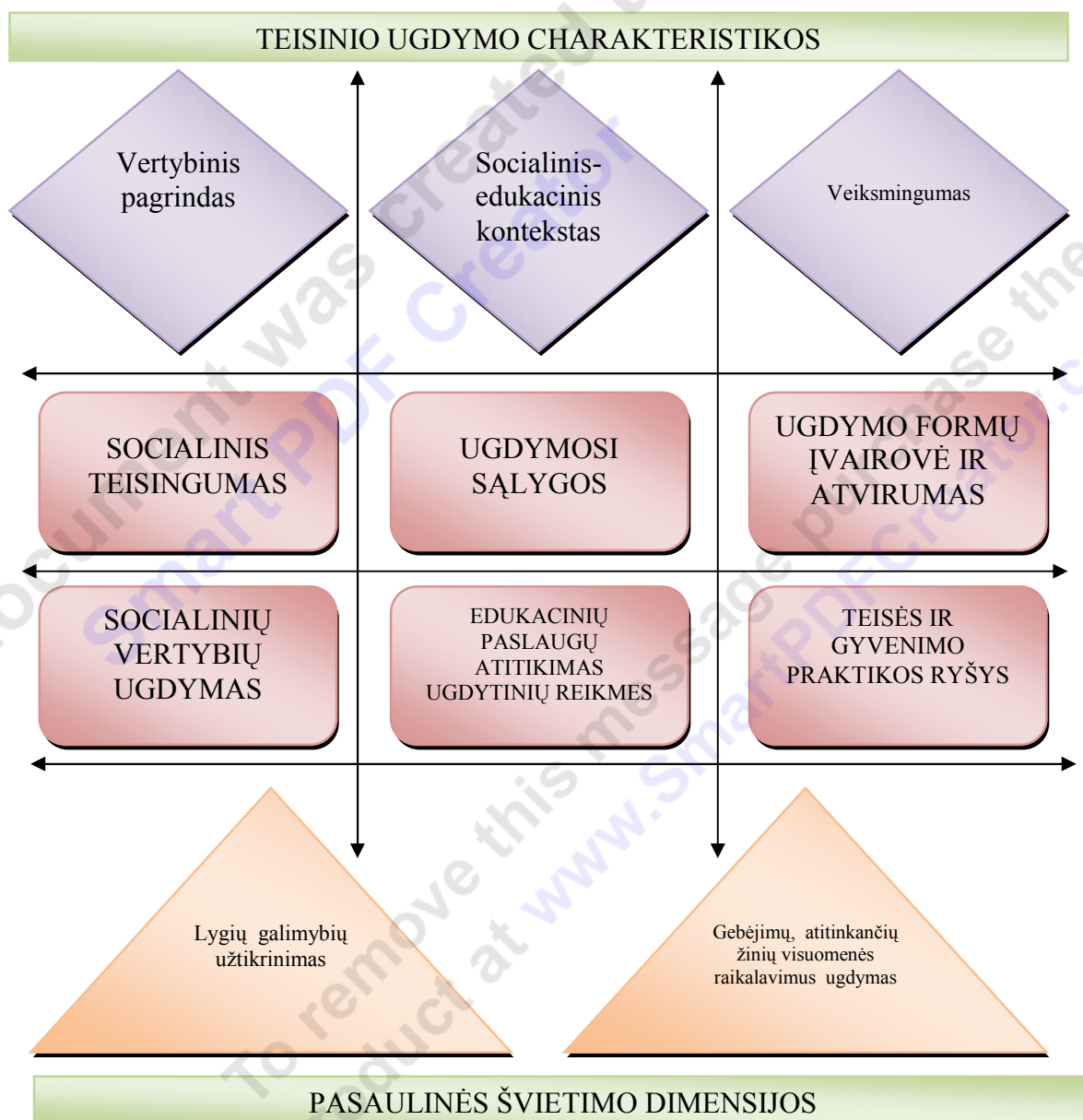
Tokiu būdu, pasaulinių dimensijų bei švietimo kaitos tendencijų įtaka yra akivaizdi. Todėl deklaruojama, jog Lietuvos švietimo sistema siekia įteisinti mokymosi visą gyvenimą galimybes; sudaro sąlygas visiems gauti kokybiškas švietimo paslaugas; ugdymo turinys orientuotas į kompetencijų formavimą atsižvelgiant į žinių visuomenės reikalavimus.

Iš visų aptartų švietimo dimensijų aktualizuojame teisinį ugdymą pagrindžiančias dimensijas (1 pav.): *vertybinį pagrindą, socialinį-educacinį kontekstą, veiksmingumą*. Atsižvelgiant į jas bus nagrinėjami teisinio ugdymo proceso ypatumai naujai kontekstualizuotose bendrosiose programose. G. Hasaltz (1996) teigimu, jos yra esminis teisinio švietimo bei ugdymo komponentas. Dimensijos buvo pasirinktos remiantis dviem pagrindiniais kriterijais: jų raiška Europos Sąjungos švietimo dokumentuose (akcentuojamas universalus, pasaulinis matmuo) ir Lietuvos švietimo plėtotos strateginiuose nuostatuose. Šios trys dimensijos teisinio ugdymo modelį kontekstualizuoja atitinkamomis charakteristikomis, kurios paaiškina, kaip šis bendrųjų programų modelis suprantamas ugdymo turinio kontekste.

Pirmasis kriterijų blokas – lygių galimybių užtikrinimas – yra vienas iš esminių tiriant teisinio ugdymo realizavimo ypatumus bendrųjų programų kontekste. Tai viena iš priemonių neigiamiems socialiniams padariniams užkardyti visuomenėje. G. Merkys (2003) nurodo, kad jis paminėtinas kaip ideologinis-politinis konceptas teisinio ugdymo kontekste ir kildinamas iš socialinės demokratijos doktrinos. Lygios galimybės reiškia, jog visiems piliečiams demokratinėje ir teisinėje visuomenėje turi būti sudarytos sąlygos įgyti kokybišką išsilavinimą ir atverti sau socialinės adaptacijos galimybes žinių visuomenėje. Teisinio ugdymo kontekste aktualizuojami kai kurie lygybės principai, tokie kaip lygybė prieš įstatymą, lygi balsavimo teisė. Pasak A. Halder

(2002), jos siejamos su kiekvieno ugdytinio lygių galimybių ir vienodo visų žmonių vertingumo idėjomis.

Toliau pateikiami kriterijai, formuluojami atsižvelgiant į pasaulines švietimo dimensijas. Atsižvelgiant į *lygių galimybių užtikrinimo* švietimo dimensijos ir teisinio ugdymo vertybinio pagrindo charakteristikos sandūrą nustatomas *socialinio teisingumo* kriterijus.

1 pav. Teisinio ugdymo turinys Europos švietimo dimensijų kontekste

B. Bitinas (2000) akcentuoja, kad socialinis teisingumas yra įgyvendinta lygybė. Autorius skiria kelias socialinės lygybės sampratas: teisinę (visi žmonės lygūs prieš įstatymą),

istorinę (lygybė yra nelygybės įveikimo padarinys). Antras kriterijus – *teisinio ugdymosi sąlygos*. Tinkamų mokymosi sąlygų sukūrimas yra viena iš priemonių lygioms galimybėms užtikrinti. Atnaujintas ugdymo turinys užtikrina moksleiviams lankstesnę ugdymosi stilių, pasirinkimo galimybę formuojant individualius mokymosi planus. Siekiant sukurti visaapimančio švietimo erdvę, svarbu išplėtoti įvairias *teisinio ugdymo formas bei jų atvirumą*. Tai trečias analizės kriterijus. Jam būdinga iš anksto nustatyta tvarka, turinys, metodai, mokymosi priemonės (formalusis mokymasis). Edukacinių projektų tinklas užtikrina tolygią teisinio ugdymo plėtotę ir švietimo prieinamumą.

2 lentelė

**Vertybinės nuostatos
(Benrosios programos ir išsilavinimo standartai. Vidurinio ugdymo pakopa, 2011)**

Bendrojo lavinimo mokykloje puoselėjamos vertybinės nuostatos (teisinio ugdymo kontekstas)
<ul style="list-style-type: none"> • Nuoširdus, atviras bendravimas su artimaisiais, šeima, parama ir pagalba jiems. • Tolerantiškas požiūris į skirtybes – fiinius, religinius, socialinius ir kultūrinius žmonių skirtumus. • Meilė tėvynei, pasiryžimas ginti jos laisvę ir nepriklausomybę, savo darbu prisidėti prie gimtojo krašto pažangos. • Nusiteikimas imtis aktyvių pilietišku iniciatyvų ir atsakomybės, gyvenime, veikloje vadovautis humanizmo ir demokratijos vertybėmis. • Sažiningumas, pareigingumas, atsakingas požiūris į prisiimtus įsipareigojimus, kokybės siekimas. • Pasiryžimas realiai vertinti ir nuolat tobulinti asmeninę, socialinę kultūrinę ir profesinę kompetenciją, siekiant sėkmės tolydžio kintančiame gyvenime. • Pagarba asmens orumui, nuostata asmeninius santykius, bendravimą ir bendradarbiavimą įvairiose gyvenimo srityse grįsti savitarpio supratimu, tarimosi ir susitarimo dvasia, taikiai, demokratinėmis priemonėmis spręsti kylančius nesutarimus ir konfliktus. • Pagarba savo tautos tradicijoms, religijai, kultūros paveldui, etnokultūriniam savitumui, nusiteikimas tsi saugoti ir plėtoti. • Pagarba demokratinės visuomenės ir valstybės tradicijoms, principams ir institutams (žmogaus teisėms ir laisvėms, teisėtumui, socialiniam teisingumui ir kt.), nusiteikimas juos puoselėti, tobulinti, skleisti ir ginti.

Kiti kriterijai formuluojami atsižvelgiant į *ugdytinių gebėjimų, atitinkančių žinių visuomenės reikalavimus, teisinio ugdymo dimensijos ir švietimo kontekstų charakteristikų sandūrą*: socialinių vertybių ugdymas, edukacinių paslaugų atitikimas visuomenės reikmes, teisės ir gyvenimo praktikos ryšys. *Teisinio ugdymo programų turinys atspindi visuomenei aktualias vertybes, normas, nuostatas*. Vertybių tyrinio aspektas pagal atnaujintas bendrąsias programas, pasak D. Lepaitės (2003), priklauso nuo to, kaip jų mokoma, t.y. vyksmas čia atitinka rezultatą.

Vertybių ugdymui skiriamos integruotos dorinio ugdymo, pilietinio ugdymo, teisės pagrindų pamokos, kurių metu mokiniai skatinami svarstyti, reflektuoti, dalytis įgyta patirtimi ir taip atrasti, įsisąmoninti, kas jiems gyvenime iš tikrųjų svarbu, įprasminti moralės sąvokas, nustatyti asmeninį santykį su jomis. Pastarasis kelias suteikia galimybę asmeniškai išgyventi, patirti, taigi veda vertybių internalizavimo (įsisąmoninimo) link.

Lietuvos švietimo dokumentuose (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2011) deklaruojama, jog bendra mokyklos darbo ir gyvenimo dvasia, ryšiai su vietos bendruomene daro ją institucija, kurioje rūpinamasi vertybinėmis nuostatomis (2 lentelė).

Teisinio ugdymo kontekstualumo charakteristikos leidžia formuluoti kita kriterijų – *edukacinių paslaugų atitikimas visuomenės reikmės*. Siekiant tobulinti ugdymo proceso kokybę, bendrojo lavinimo mokyklose svarbu aktyviau ugdyti universaliuosius, bendruosius asmenybinio pobūdžio įgūdžius ir gebėjimus: kūrybiškumą, organizuotumą, komunikabilumą, savarankiškumą, nuolatinio mokymosi poreikį, atsakomybės jausmą, toleranciją. Švietimo dokumentuose (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2011) išskiriami pletojami bendrieji ugdytinių gebėjimai (3 lentelė).

3 lentelė

**Bendrieji asmens gebėjimai
(Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Vidurinio ugdymo pakopa, 2011)**

Bendrojo lavinimo mokykloje puoselėjami bendrieji asmens gebėjimai – asmeniniai, socialiniai, komunikaciniai, darbo ir veiklos (teisinio ugdymo kontekstas)
<ul style="list-style-type: none"> • Gebėjimas veikti prasmingai ir savarankiškai, imtis iniciatyvos ir atsakomybės už savo veiksmus. • Kritinio mąstymo ir problemų sprendimo įgūdžiai, ypač gebėjimas taikyti įvairias problemų sprendimo strategijas, remtis išsamia ir įvairiapusiška informacija, mokėjimas ją apdoroti, analizuoti, sintetinti, vertinti, formuluoti hipotezes ir alternatyvas ir t.t. • Gebėjimas kelti prasmingus asmeninio, visuomeninio, profesinio gyvenimo ir veiklos tikslus, juos koreguoti remiantis racionalių užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo sąlygų ir savo galimybių suvokimu. • Gebėjimas asmeninius santykius, bendravimą ir bendradarbiavimą grįsti savitarpio supratimo, tarimosi ir susitarimo dvasia, taikiai, demokratinėmis priemonėmis spręsti kylančius nesutarimus ir konfliktus. • Gebėjimas dalyvauti viešajame mokyklos, vietos bendruomenės, demokratinės visuomenės ir valstybės gyvenime, individualiai ar kartu su kitais įgyvendinti, remtis demokratiniais poveikio būdais ir principais, visuomeniškai svarbius tikslus. • Gebėjimas savo gyvenime ir veikloje laikytis elgesio normų, padedančių puoselėti kultūrinę aplinką, atsižvelgti į darnios krašto plėtros interesus.

Pagrindžiant edukacinių paslaugų atitikimą visuomenės reikmėm pagrindinį dėmesį skyrėme reikalingų įgūdžių ir gebėjimų ugdymui. Tačiau suprantant, jog svarbu tuos įgūdžius ne tik

įgyti, bet gebėti juos taikyti gyvenimo praktikoje, akcentuojamas *teisės ir gyvenimo praktikos ryšys*. Atnaujintos ugdymo programos ir mokymo priemonės orientuotos į faktinių žinių perdavimą, integruojant jas į socialinės patirties formavimą, žinių kaupimą, gebėjimų taikymą realiame kasdieniame gyvenime. Strateginėse nuostatose (2003) teigiama, jog mokyklos atveriamos teisinės bendruomenės kūrimui, išplėtojamoms socialinės ir kultūrinės mokyklos funkcijos ir taip stiprinamas teisės ir gyvenimo praktikos ryšys. Siekiant tai užtikrinti: mokyklose, įgyvendinančiose vidurinio ugdymo programas, įdiegiama teisinio informavimo ir konsultavimo sistema; praktinė socialinė veikla įtvirtinama kaip sudėtinė bendrojo ugdymo dalis; mokyklose ima veikti rizikos grupės vaikams skirtos pedagoginės ir socialinės programos; stiprinama ir plėtojama mokyklos ir vietos bendruomenės sąveika.

Teisinio ugdymo koncentras atnaujintose bendrosiose programose (2011) yra svarbi ugdymo turinio dalis. Gerai struktūruotas teisinio ugdymo turinys garantuoja aukštą mokymosi kokybę ir ne tik suteikia žinių, bet ir ugdo požiūrį, plėtoja mokinių vertybių sistemą. Pasak Schubert (1998), ugdymo turinys yra teisinių vertybių ir visuomenės santykių perteikimas ir įsisavinimas, o tam tikrų fenomenų pristatymas ugdymo turinyje (pvz. programose) nurodo ne tik tai, kaip ir kas yra perteikiama mokiniams, bet ir tai, kokias prasmes apie šius fenomenus įdeda patys programų autoriai, kokie elgesio modeliai yra formuojami šiuo pagrindu. Todėl teisinio ugdymo turinį traktuojant kaip socialinės ir teisinės reprodukcijos priemonę, programų turinio analizė gali atskleisti mokykloje reprodukuojamą vertybinių kontekstų, didaktinių funkcijų supratimą.

Teisės pagrindų pateikimo programose forma ir turinys gali atskleisti latentinius ugdymo turinio poveikius. Be to, kaip pripažįsta H. Lickona (1992), ugdymo turinys yra puiki ir viena pagrindinių priemonių vertybių ugdymo srityje.

Šiuo tyrimu buvo siekta išaiškinti, koks teisinis diskursas yra pateikiamas formaliojo ugdymo turinyje ir kokioms didaktinėms funkcijoms taikyti sukuriamos palankios sąlygos. Pasak A. Svėrienės (2006), formaliojo ugdymo analizės pagrindu siekiama pagrįsti pedagoginės mokymosi turinio analizės kompetencijos svarbą šiuolaikiniam mokytojui ir jo kaip edukacinio tarpininko tarp semantikos (reikšmės) ir mokinio (reikšmių gavėjo) vaidmens svarbą.

Moksliniame diskurse ugdymo turinys apibrėžiamas labai įvairiai. Šiame tyrime, apibrėžiant teisinio ugdymo turinį atnaujintose bendrosiose programose, remiamasi K. Schubert (1998) operacionalizuotu ugdymo turinio apibrėžimu. Teisinio ugdymo turinys suprantamas kaip konkretaus mokomojo dalyko planuota veiklos programa, kurioje numatomi mokymo(si) tikslai, uždaviniai ir sąvokos; numanoma praktinė patirtis ir jos interpretacijos, vertybių perteikimas ir įsisavinimas (teisinės kultūros reprodukcija) bei visuomenės santykių perteikimas ir įsisavinimas

(socialinė reprodukcija). Konkrečiai ugdymo turinys apibūdinamas kaip bendrosios programos, išsilavinimo standartai. Analizuojant, galima nurodyti šiuos teisinio ugdymo turinio vertinimo komponentus (4 lentelė).

4 lentelė

Teisinio ugdymo turinio analizės kontekstai

Vertinimo komponentas	Vidurinio ugdymo bendrųjų programų teiginiai
Rašytasis formalusis ugdymo turinys: konkretios ugdymo programos suformuluoti ugdymo idealai, tikslai, uždaviniai	Tikslas – suteikti kasdieniame gyvenime reikalingų <u>susistemintų žinių apie teisę, asmenų teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją</u> , bei galimybes daryti įtaką jų sprendimams; taip pat <u>ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniame gyvenime bei vertybines nuostatas, kurios sustiprins siekį veikti laikantis teisės nuostatų ir gerbiant teisę (psl. 68)</u>
Ugdymo turinys kaip siekis, intencija: kokių vertybių, elgesio normų, žinių ir kompetencijų visuomenė siekia išmokyti vaikus.	Programa padės <u>įgyti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų teisinių žinių ir gebėjimų jomis pasinaudoti gyvendinant ir ginant savo teises, formuoti pozityvų požiūrį į demokratinės visuomenės vertybes ir jomis vadovautis. Mokiniai bendraudami ir bendradarbiaudami ugdytis socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, reikalingus dalyvaujant demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenime (psl. 67).</u>
Taikomasis ugdymo turinys: ko realiai mokytojai moko.	Mokiniai gebės: <ul style="list-style-type: none"> • <u>spresti praktines problemas, remiantis teisės normomis;</u> • <u>naudoti teisėtus problemų sprendimo būdus;</u> • <u>argumentuotai ginti savo nuomonę teisiniu klausimu;</u> • <u>kalbėti viešai;</u> • <u>derybomis siekti priimtino kompromiso;</u> • <u>susirasti reikalingą teisinę informaciją;</u> • <u>ieškoti teisinės pagalbos;</u> • <u>realizuoti savo teises ir teisėtus interesus (psl. 68).</u>
Efektyvusis ugdymo turinys: tai realiai išmoktas turinys, įgūdžiai, elgesys, nuostatos.	Siekdami šio tikslo mokiniai: <ul style="list-style-type: none"> • <u>žinos ir suvoks pagrindines žmogaus teises, pareigas ir atsakomybę, jų realizavimo ir gynybos mechanizmus, pagrindinius Lietuvos teisinės sistemos elementus, teisinių procesų eigą ir asmens vaidmenį juose, pagrindinių teisinių institucijų kompetenciją;</u> • <u>gebės kritiškai mąstyti, analizuoti informaciją, taip pat ir teisinę, bendrauti ir bendradarbiauti sprendžiant individualias ir visuomenines praktines teisės problemas, susidaryti savo nuomonę ir argumentuotai ją ginti; naudotis teisėtais iškilusių problemų ir konfliktinių situacijų sprendimo būdais;</u> • <u>formuosius nuostatas savo elgesį ir veiklą asmeniniame ir viešajame gyvenime grįsti teisingumo ir pagarbos teisei principu, suvoks savo atsakomybę už teisės pažeidimus (psl. 68).</u>

Šaltinis: Vidurinio ugdymo bendrosios programos, 2011.

Pastebėta, jog pateiktų teisinio ugdymo turinio komponentų diskursas yra labai svarbus praktiniu aspektu, nes ugdymo turinys yra mokinių *socializacijos instrumentas*. Dėl teisinio ugdymo turinyje pateikiamų teisinės kultūros vaizdinių, vertybių ir žmonių tarpusavio santykių ypatumų moksleiviai formuojasi atitinkamus ir subjektyvius teisinio švietimo vaizdinius, vertybes, kuria individualius savo elgesio modelius (pvz., *pripažinti, gerbti ir remti pagrindines demokratijos vertybes ir principus: asmens ir tautos teises, laisves, teisingumą, lygybę, solidarumą, atsakomybę; pripažinti ir gerbti vienas kito teises ir laisves, naudotis savo teisėmis ir vykdyti savo pareigas; objektyviai vertinti demokratinės valstybės institucijų, taip pat teismų ir teisėsaugos institucijų veiklą*. psl. 70).

Kartu teisinio ugdymo turinys vertinamas *integruoto ugdymo aspektu*. Pažymėtina, jog teisinio ugdymo turinys kinta dviejose plotmėse. Pirma, mokykla turi būti pasiruošusi konkrečiais organizaciniais veiksmais integruoti į savo bendruosius ugdymo planus teisinio ugdymo pagrindus. Vadinasi, turi būti pasirengta kurti integruotas, tarpdalykines (istorijos, pilietinio ugdymo, dorinio ugdymo ir kt.) programas, taikyti mokymo individualizavimo ir diferencijavimo principus, t.y. artinti mokymosi technologijas prie mokinių mokymosi ir socialinio dalyvavimo poreikių (pvz., *mokinių teisiniam sąmoningumui ugdyti turėtų būti išnaudojamos ir tarpdalykinės integracijos galimybės: su doriniu ugdymu sieja nuostatos, kad būsimo piliečio teisinės sąmonės formavimas turi eiti lygiagrečiai su dorinės sąmonės brandimu; su istorija sieja siekis formuoti pilietinės sąmonės brandą; su kalbomis (lietuvių ir užsienio) sieja bendras siekis rūpintis žodine ir rašytine asmens raiška, jos kultūra (diskutavimas, argumentavimas, viešasis kalbėjimas, derybos, pareiškimų, pranešimų, gyvenimo aprašymo rašymas ir kt.); su geografija sieja bendras siekis nagrinėti ir suvokti socialines, ekonomines, ekologines problemas, kurios priverčia susimąstyti apie ateities kartas ir jų teises, bei pareigą jas gerbti*. psl.69). Antra, pokyčiai būtini ne tik technologijų, tačiau ir ideologinėje, t.y. kolektyvinės sąmonės plotmėje. Šiuo atveju mokytojui reikia gebėti identifikuoti ir įveikti tiek savo, tiek kitų turimus stereotipus.

Vertinant teisinio ugdymo turinį ir atskleidžiant jo pasiekimus ir trūkumus, grėsmes bei galimybes, nusakomas *ugdymo turinio plėtros kryptingumas*. Pasaulyje pripažįstama, kad švietimo sistemos prisideda prie tolerancijos, socialiai skirtingų grupių integracijos procesų plėtojimo. Tinkamai parengtas ugdymo turinys sėkmingai skatina šių reiškinių realizavimą. Teisinio ugdymo programa (2011) viduriniame ugdymo konkcentre leidžia suprasti teisinės kultūros formavimo veiksmus, paaiškinti šio proceso eigos ypatumus (pvz., *mokykla turi sudaryti sąlygas kurti demokratinius santykius, paremtus bendruomenės narių pagarba vienas kitam, atvirumu ir*

nuoširdumu. Tik esant tokiems santykiams mokiniai ir mokytojai bendradarbiauja, paremia vieni kitus, pasitiki vienas kitu, gerbia ir toleruoja vienas kitą. Demokratinėje aplinkoje išugdytas mokinių teisinis sąmoningumas padeda kurti ir stiprinti demokratinę mokyklos kultūrą bei naudingas patiem mokiniams ruošiantis savarankiškam gyvenimui. Tam kad mokiniai formuotųsi moralines-etines normas, laikytųsi teisės normų ir gebėtų pasinaudoti teisės žiniomis konkrečioje situacijoje, gerbtų įstatymus, kitų žmonių teises ir laisves, reikalingas aktyvus mokinių mokymasis. psl.70). Tokiu būdu ugdomas mokinių savarankiškumas, kūrybinis mąstymas, padedama orientuotis dalyke ir ieškoti informacijos.

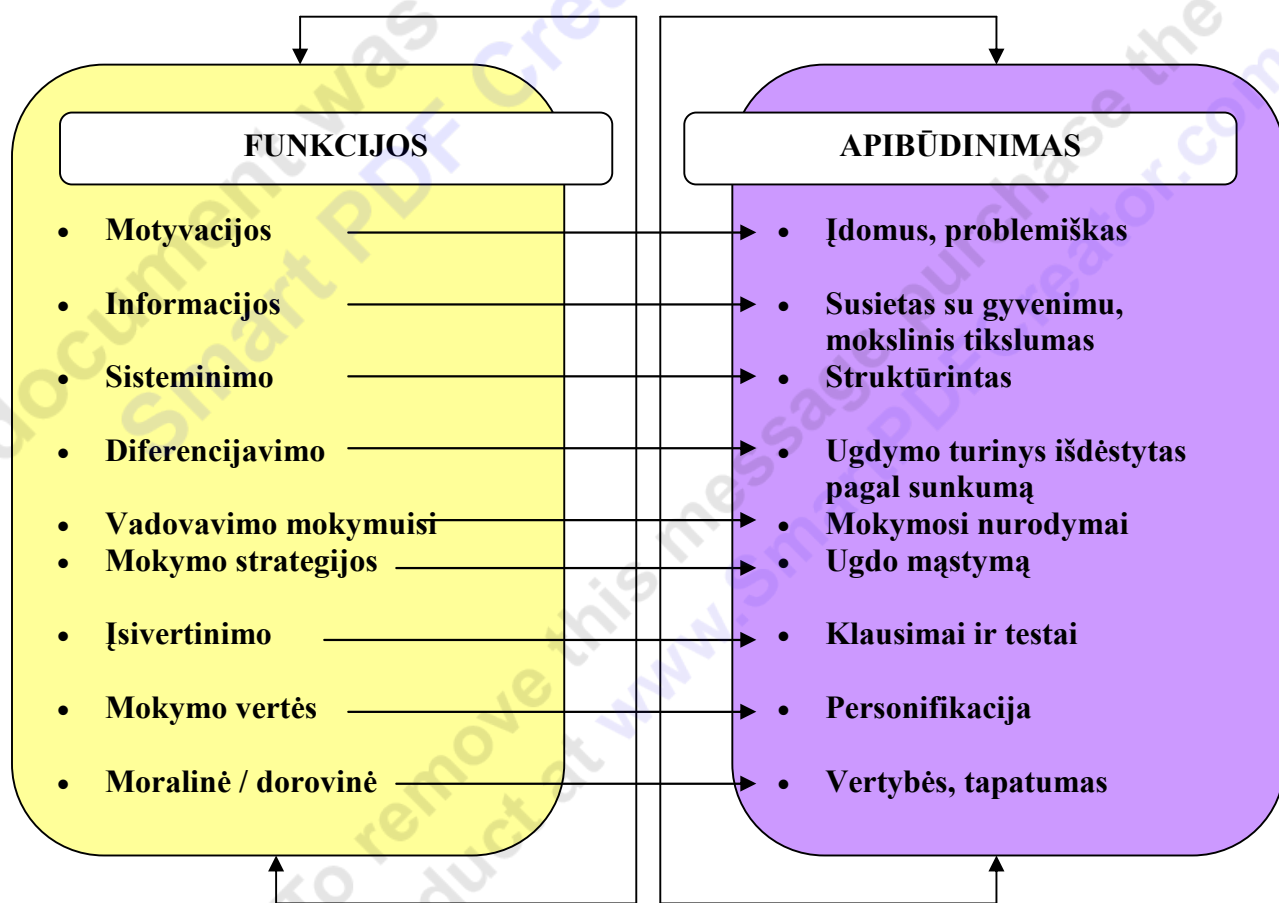
Analizuojant teisinio ugdymo turinį buvo atsižvelgiama ir į tai, kaip laikomasi pagrindinių *didaktinių metodinių principų*: integralumo, kontekstualumo, prasmingumo, prieinamumo, aiškumo ir vaizdumo. Pažymima, jog *integralumo principas* pasiekiamas derinant ugdymo turinį su to paties dalyko, ugdymo srities (socialiniai mokslai) (vertikali integracija) modeliais ir su kitų dalykų (horizontali integracija) ugdymo turiniu. *Sisteminumo principas* reiškia, kad ugdymo turinys sudaromas remiantis pasirinktais aiškiais didaktiniais principais, turi aiškią loginę sistemą (pvz., *programos turinį sudaro ugdymo procese integruojamos šios ugdomosios veiklos sritys: teisinės sistemos elementų pažinimas ir tyrinėjimas bei teisių įgyvendinimas ir pažeistų teisių gynimas*), pateikiama medžiaga ir siūlomi metodai remiasi mokinių anksčiau įgytomis žiniomis ir patirtimi. Turinys pateikiamas atsižvelgiant į *socioeducacinę kontekstą*, mokinių patirtį ir interesus, jų aplinką, stengiamasi, kad jos prasmingumą mokiniai jaustų čia ir dabar. Įgyvendinant šį principą problemiška pateikiama medžiaga, sudaromos realios gyvenimo situacijos, skatinančios mokinius kritiškai, refleksyviai, kūrybiškai mąstyti. Prieinamumo, aiškumo ir vaizdumo principų požymiai tinkamai atskleisti. Atsižvelgta į mokinių ankstesnę patirtį, jų amžių, mokymosi stilių. Teisinio ugdymo programos tekstas aiškus, tikslus ir logiškas, atitinka pagrindinius terminologijos principus.

Sisteminu požiūriu teisinio ugdymo turinyje išsiskiria *didaktinių funkcijų aspektas*. Jis atspindi mokymo proceso eigą ir kokybę, pateikia moksleivių vertybinių nuostatų, gebėjimų, kompetencijų ugdymui(si) reikalingą informaciją ir užduočių sistemą. Kontekstualizuojant ugdymo turinį galima išskirti *lokalizuotas esmines didaktines funkcijas*, kurios grupuojamos į funkcijų grupes: informacinė, komunikacinė ir dorovinė / moralinė (2 pav.).

Kad teisinio ugdymo programa būtų aukštos kokybės, ji turi atitikti svarbiausias funkcijas. Didaktinės programos funkcijos visiškai atitinka tikslinę dalyko paskirtį realizuojant mokymo turinį, skatina mokinių smalsumą, domėjimąsi dalyku. Vadovaujantis sisteminė, diferencijavimo funkcijomis programos tekste randami ir identifikuojami leksiniai-semantiniai

vienetai, kurie vėliau grupojami pagal panašumą bei įvardijami, nusakant programos dalies prasmę. Grupės tampa struktūrinėmis prasminėmis ašimis-kategorijomis, veiklos sritimis, temomis. Šios mokinių veiklos sritys nusako visą teisinio ugdymo bei kitų nagrinėjamų reiškinių esmę, turinį ir kryptingumą.

Išskiriamos ir specifinės – vadovavimo mokymuisi įsivertinimo, mokymo vertės, dorovinė / moralinė funkcijos. Jos atskleidžia bendrųjų išsilavinimo standartų pasiekimų rezultatus, pateikia ugdytinas vertybines nuostatas, gebėjimus, kompetencijų ugdymui(si) reikalingą informaciją, užduočių ir įsivertinimo sistemą, skirtą vyresnių klasių mokiniams. Teisinio ugdymo programa pasižymi savo originalumu, didžiule skatinamąja galia mokymosi procesui, ryškia transformacija – perėjimu nuo žinių perteikimo prie mokymosi mokyti kompetencijos sklaidos.

2 pav. Ugdymo turinio didaktinės funkcijos ir jų apibūdinimas

Apibendrinant galima teigti, jog remiantis teisinio ugdymo modeliavimo bei analizės aspektais sudaryta teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrąsias programas ypatumų

tyrimo kriterijų sistema. Tai modelis, sudarytas iš esminių charakteristikų: vertybinis pagrindas, socialinis-edukacinis kontekstas bei veiksmingumas. Hermeneutinės analizės būdu išskirtos dimensijos: socialinis teisingumas, socialinių vertybių ugdymas, ugdymosi sąlygos, edukacinių paslaugų atitikimas ugdytinių reikmėms, ugdymo formų įvairovė ir atvirumas, teisės ir gyvenimo praktikos ryšys. Remiantis teoriškai pagrįstu metodologiniu pagrindu edukacinei praktikai galima atlikti teisinio ugdymo modelio ekspertinio vertinimo tyrimą bendrojo lavinimo mokykloje, konstruojamas ekspertinio vertinimo instrumentas.

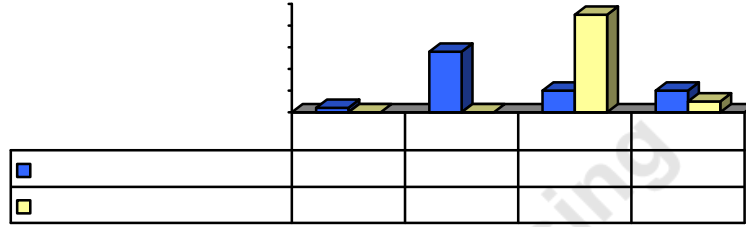
3.3. Teisinis ugdymas kaip inovacinis bendrųjų programų modelis ir jo valdymo ekspertizė

Teisinio ugdymo programą sudaro teisinio švietimo koncepcija (Visuomenės teisinio švietimo 2009-2012 metų programa, 2008), kurios pagrindinis tikslas – konstruktyvaus teisinio ugdymo modelio realizacija ir tolimesnė detalizacija. Koncepciją sudaro bendras teisinio ugdymo plėtros aprašymas, visų pagrindinių teisinio ugdymo komponentų organizacija. Konceptualus projektas yra:

- *aktualus*, nes atitinka visus švietimo sistemos reikalavimus;
- *realus*, nes atitinka teisinio ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje turimas ir numatomas galimybes;
- *sisteminis*, nes apima būtiną ir pakankamą komponentų sudėtį, iš kurių susideda švietimo įstaigų ugdymo sistema, ir juos koordinuoja.

Šiuolaikinė teisinio ugdymo sistema pagal atnaujintas bendrąsias programas analizuojama kaip universali naujosios edukacinės politikos (mokymas visą gyvenimą) strategijos grandis, demokratinės gyvenimo principų plėtros sistema, atvira pasaulio ir nacionalinės kultūros tradicijoms.

Šio modelio efektyvumui nustatyti buvo atliktas tyrimas, kurio pagrindinis tikslas – naujo tipo teisinio ugdymo projekto ekspertinis vertinimas. Remiantis atlikta teisinio ugdymo programos hermeneutine analize buvo sudarytas ekspertinio vertinimo modelis (7 pav.). Ekspertizę atliko pedagogų ekspertų grupė. Šią grupę sudarė Klaipėdos (N=50) ir Kauno (N=50) miestų švietimo įstaigų vadovai ir jų pavaduotojai. Ekspertai buvo renkami pagal šiuos kriterijus: darbo stažas, išsilavinimas, kvalifikacinė vadybinė kategorija, žinių lygis ir patirtis, naujo teisinio ugdymo modelio suvokimas. Pagal šiuos kriterijus galima palyginti ir įvertinti valdymo procesą (3 pav.).

3 pav. Tiriamųjų amžiaus rodikliai

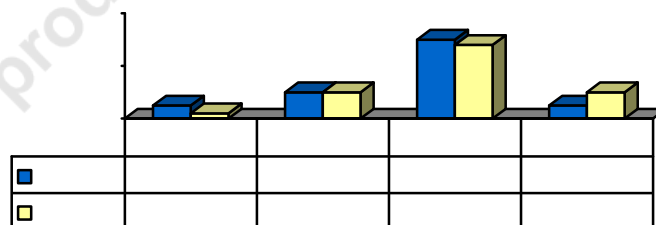
3 pav. matyti, kad Kauno ir Klaipėdos miestų mokyklų direktorių amžius nevienodas. Kauno mieste daugiau jaunų vadovų – iki 40 metų (56,0%). Klaipėdoje daugiau vyresnio amžiaus, iki 50 metų (90,0%), vadovų.

5 lentelė

Vadovų asmeniniai socialiniai-demografiniai duomenys N imtis = 50

Eil.Nr.	Asmeninės demografinės charakteristikos		Asmenų skaičius		%	
			Kaunas	Klaipėda	Kaunas	Klaipėda
1.	Amžius:					
		iki 30 m.	2	-	4,0	-
		iki 40 m.	28	-	56,0	-
		iki 50 m.	10	45	20,0	90,0
		iki 60 m.	10	5	20,0	10,0
		Iš viso:		100,0		
2.	Vadovavimo stažas:					
		iki 10 m.	2	5	4,0	10,0
		iki 15 m.	10	10	20,0	20,0
		iki 20 m.	28	30	56,0	60,0
		iki 25 m.	10	5	20,0	10,0
		Iš viso:		100,0		
3.	Išsilavinimas:					
		aukštasis pedagoginis	48	49	96,0	98,0
		magistrantūra	2	1	4,0	2,0
		Iš viso:		100,0		

Vadovų darbo stažas įvairus, tačiau daugiausia Klaipėdos (90,0%) ir Kauno (56,0%) miestų respondentų turėjo 20 metų darbo stažą (4 pav.).

4 pav. Respondentų darbo stažo rodikliai

Daugumos vadovų išsilavinimas pranoksta pedagogų, dirbančių jų institucijoje, išsilavinimą, nes jie dirba vadovaujama darbu. Kauno 48 (96,0%), Klaipėdos 49 (98,0%) miestų vadovai yra įgiję aukštąjį pedagoginį išsilavinimą, 2 (4,0%) ir 1 (2,0%) baigę magistrantūros studijas.

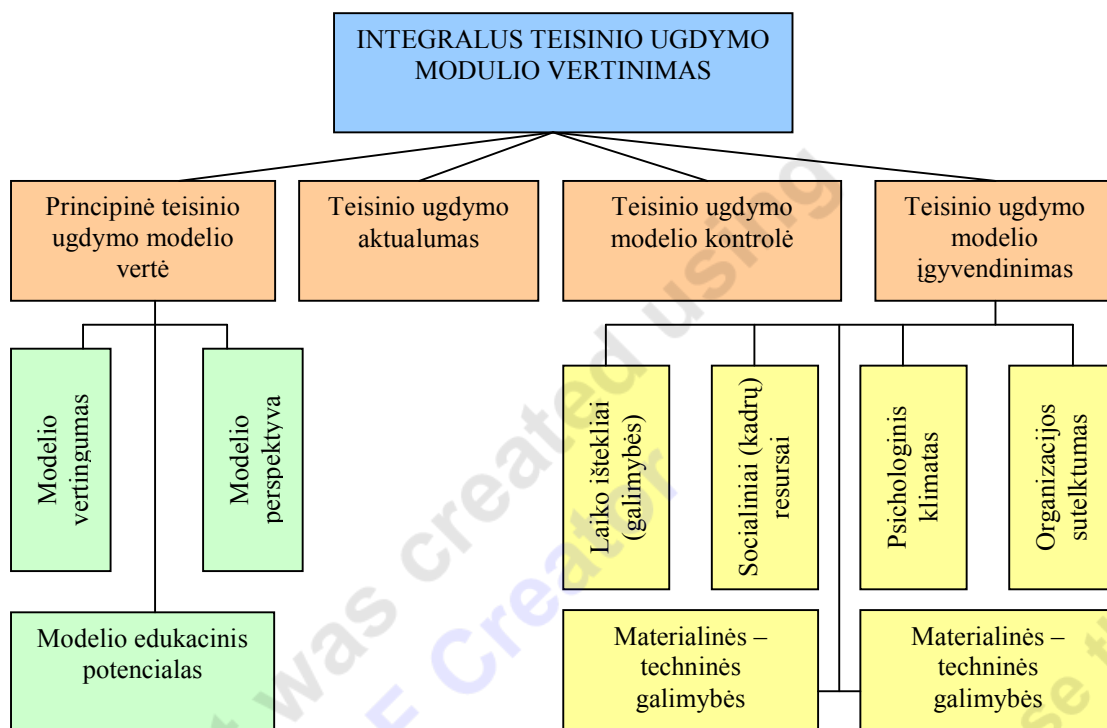
Šeštos lentelės duomenys rodo, kad Kauno mieste ugdymo įstaigų vadovų, turinčių I ir II vadybines kategorijas, jų 10% yra daugiau nei kolegų Klaipėdoje. I vadybinę kategoriją Kauno mieste turi 40,0% direktorių ir 38,0% Klaipėdoje. Klaipėdoje 2% daugiau (12,0%) atestuotų direktorių pavaduotojų nei Kaune (10,0%). Pagal II vadybinę kategoriją situacija analogiška. 8,0% Klaipėdos vadovų įgiję aukščiausią vadybinę kategoriją.

6 lentelė

Vadovų kvalifikacinės vadybinės kategorijos rodikliai

Vadybinė kategorija	Pareigybė	Skaičius		%	
		Kaunas	Klaipėda	Kaunas	Klaipėda
I kategorija	Direktoriai	20	19	40,0	38,0
I kategorija	Jų pavaduotojai	5	6	10,0	12,0
Iš viso:		25	25	50,0	50,0
II kategorija	Direktoriai	15	10	30,0	20,0
II kategorija	Jų pavaduotojai	10	11	20,0	22,0
Iš viso:		25	21	50,0	44,0
III kategorija	Direktoriai	-	4	-	8,0
III kategorija	Jų pavaduotojai	-	-	-	-
Iš viso:		-	4	-	8,0

Išanalizavę ekspertų grupės sudėtį, mes priėjome prie ekspertinio vertinimo modelio struktūros duomenų formavimo. Anketą (1 priedas) sudaro 4 koncentrai, į kuriuos įeina teisinio ugdymo kaip inovacinio modelio charakteristika pagal anksčiau pagrįstus analizės kriterijus (13 kriterijų). Pagrįsti kriterijai buvo grupuojami pagal: aktualumą (II koncentras), vertingumą (veiksmingumą) (I koncentras), modelio įgyvendinimą ugdymo praktikoje (IV koncentras) ir kontrolės sistemą (III koncentras). Kriterijų duomenys parinkti pagal pagrindinius valdymo teorijos principus ir kontekstualias švietimo kokybės tobulinimo problemas. Pateikta teisinio ugdymo modulio įvertinimo hierarchija (5 pav.).

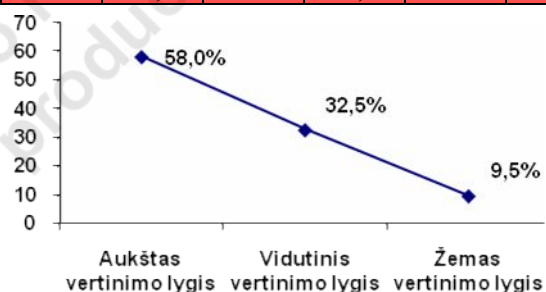
5 pav. Teisinio ugdymo modulio vertinimo struktūra

Vertinimo matas – vertinimo skalė (nuo 0 iki 10), kuri apibrėžia bendrą ekspertizės lygmenį. Inovacijos svarba buvo vertinama pagal tai, kiek ji yra aktuali ir kaip ją pritaikyti. Vertinama buvo pagal balų vertinimo skalę: nuo 0 – neaktuali ... 10 – labai aktuali. Atlikus statistinę analizę, 5 lentelėje pateikti duomenys, gauti ekspertinio vertinimo metu.

Iš 7 lentelės matome, kad ekspertų teigiamų atsakymų daugiau nei neigiamų (“iš viso” lentelės apačioje). Duomenys rodo, kad gausu ir vidutinio vertinimo (19,4%). Palyginkime, kurie skalės teiginiai ekspertams *aktualiausi*. Iš 3 lentelės grafos (Aukštas vertinimo lygis) galima pastebėti, kad ekspertams labiausiai rūpi organizacijos pasiruošimas taikyti teisinio ugdymo modulį (100%) ir įstaigos bendruomenės psichologinis klimatas (90%). Vertintojai pastebėjo, kad mokyklose stokojama materialinės-techninės bazės (60,0%) ir teisinio ugdymo pedagogų (specialistų) (30,0%).

**Teisinio ugdymo kaip inovacinio bendrųjų programų modulio ir jo valdymo projekto
ekspertinio vertinimo rodikliai
(N=100)**

Nr	Skalės pavadinimas	Ekspertų vertinimas						Iš viso:	
		Aukštas vertinimo lygis		Vidutinis vertinimo lygis		Žemas vertinimo lygis		Sk.	%
I. Teisinio ugdymo modulio vertingumas	Teisinio ugdymo modulio vertingumas (numatomi rezultatai)	25	25,0	70	70,0	5	5,0	100	100
	Teisinio ugdymo modulio perspektyva	30	30,0	62	62,0	8	8,0	100	100
	Teisinio modulio inovacinis potencialumas	70	70,0	30	30,0	-	-	100	100
Vadovų atsak. iš viso: 300		125	41,6	162	54,0	13	4,3	300	100
II	Teisinio ugdymo modulio aktualumas	80	80,0	20	20,0	-	-	100	100
Vadovų atsak. iš viso: 100		80	80,0	20	20,0	-	-	100	100
III	Teisinio ugdymo modulio kontrolė	70	70,0	30	30,0	-	-	100	100
Vadovų atsak. iš viso: 100		70	70,0	30	30,0	-	-	100	100
IV. Teisinio ugdymo modulio igyvendinimas (vadyba)	Laiko ištekliai (laiko sąnaudos moduliui perprasti)	80	80,0	20	20,0	-	-	100	100
	Žmogiškieji ištekliai	20	20,0	50	50,0	30	30,0	100	100
	Materialinė – techninė bazė	10	10,0	30	30,0	60	60,0	100	100
	Programinė – metodinė bazė	50	50,0	40	40,0	10	10,0	100	100
	Finansiniai ištekliai	50	50,0	40	40,0	10	10,0	100	100
	Teisiniai – normatyviniai aktai	80	80,0	20	20,0	-	-	100	100
	Psichologinis bendruomenės klimatas	90	90,0	10	10,0	-	-	100	100
	Bendruomenės sutelktumas moduliui taikyti	100	100,0	-	-	-	-	100	100
Vadovų atsak. iš viso: 800		480	60,0	210	26,3	110	13,7	800	100
Iš viso:		755	58,0	422	32,5	123	9,5	1300	100

6 pav. Ekspertų požiūrių suminiai rodikliai

Išanalizavus ekspertinio vertinimo duomenis, galime įvertinti teisinio ugdymo modulio inovacinę sistemą pagal 1 ir 2 – 4 koncentrus (8 lentelė).

8 lentelė

Teisinio ugdymo kaip inovacinio bendrųjų programų modulio vertingumo ekspertinio vertinimo rodikliai

Nr.	Skalės pavadinimas	Ekspertų vertinimas		
		Aukštas vertinimo lygis	Vidutinis vertinimo lygis	Žemas vertinimo lygis
1	Modulio vertingumas	25	70	5
2	Modulio perspektyva	30	62	8
3	Inovacinis potencialas	70	30	-
Inovacinio modelio vertė:		52,5%	130,2%	0,04%
Bendras vertinimas:		0,75%	0,42%	0,13%

Ekspertai įvertino, kad teisinio ugdymo modulio vertingumas yra aukšto lygio (0,75%). Konceptijos pagrindas – sistemiškumas, nuoseklumas, koncentriškumas. Aukštu lygiu (70%) įvertintas inovacinis potencialas ir modulio perspektyva (30%). Tai dar viena galimybė gerinti švietimo kokybę, kuri teikia daug idėjų ir rekomendacijas, kurias panaudojus gaunama teigiamų rezultatų. Svarbiausia, pagal ką buvo vertinamas teisinio ugdymo modulis, yra modulio vertingumas (25%), kuris teikia vilčių. Todėl yra intencija išsaugoti švietimo reformos rezultatus ir modelius. Analizės rezultatai rodo, kad projektą norima įgyvendinti, numatomi pagrindiniai strateginio planavimo etapai.

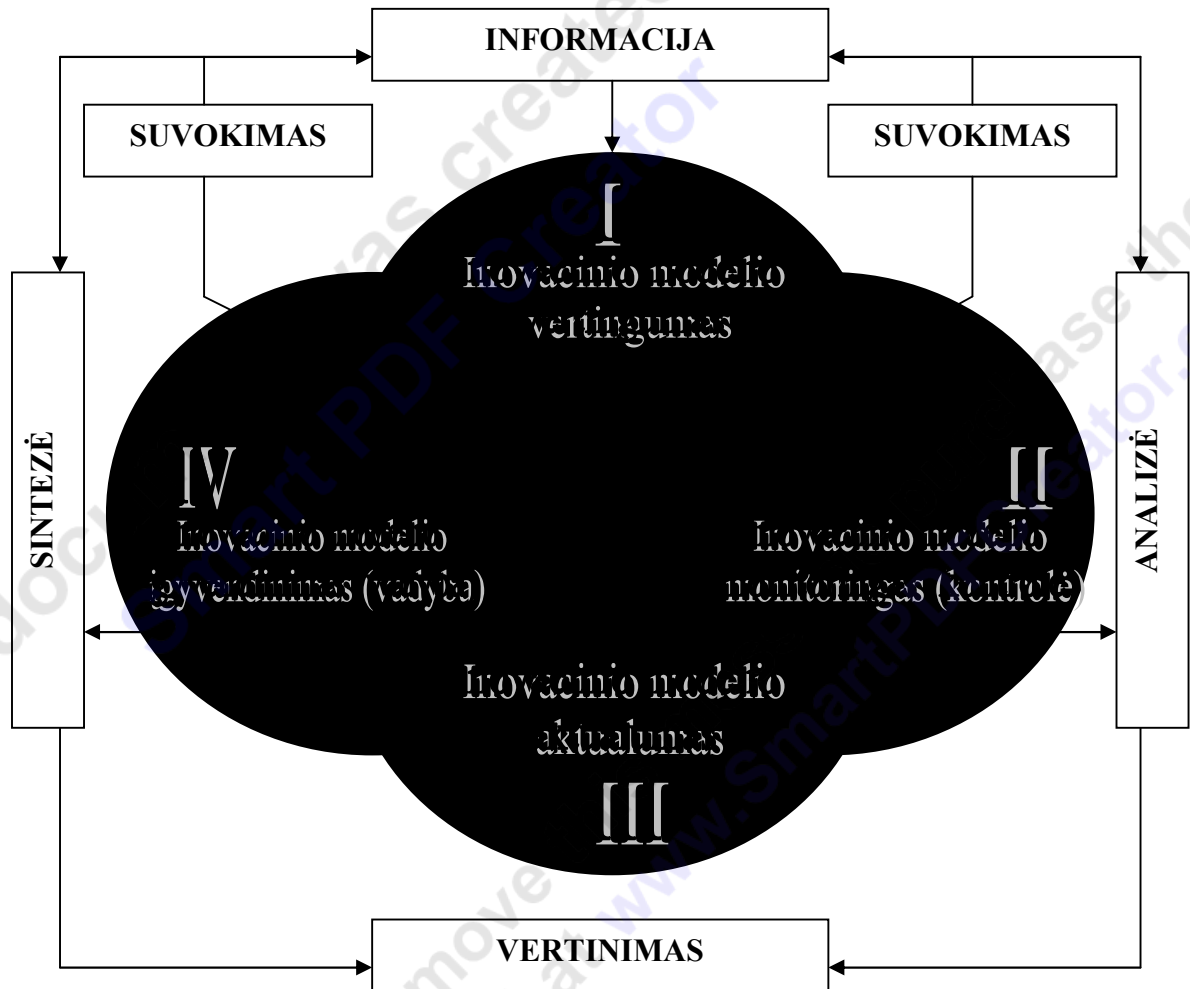
Ekspertinio vertinimo metu buvo atlikta teisinio ugdymo modulio analizė. Apibendrinant analizės rezultatus, galima teigti, jog daugiausia dėmesio teisinio ugdymo programoje skiriama naujo ugdymo modulio sandarai, institucijoms ir veikėjams. Pakankamai daug vietos programoje užima įvairių rūšių pagalbos ugdytiniui reglamentavimas. Daugiausia dėmesio skiriama švietimo koncentro prieinamumui, besiuogančiųjų motyvacijos formavimui. Ekspertinis vertinimas atliktas pagal 4 koncentrus (7 pav.).

1 koncentras yra konceptualus. Pateikiama teisinio ugdymo kaip inovacinio modulio samprata. Tokia ugdymo samprata remiasi visas reformuojamos Švietimo sistemos konceptualusis pagrindimas Konceptijoje (1992) ir Gairėse (2002). Aiškiai apibrėžiami pagrindiniai principai (visuotinumai, individualumas, nuoseklumas, teisinio ugdymo visuomenėje ir institucijoje sąveika) ir atsakomybė, perspektyva.

2 koncentro aktualumas reiškiasi tuo, kad tai yra nauja nuoseklojo ugdymo koncentro pakopa, keičianti ugdymo turinio struktūrą; modeliuojamos vienodo mokymosi galimybės visiems

ugdytiniams gauti teisinių žinių pagrindus; orientuojamasi į teisinį ugdymą kaip į visumą, nesureikšminant ir neišskiriant kurios nors vienos jo dalies.

3 koncentras reglamentuoja kontrolės funkciją. Teisinio ugdymo kontrolę vykdo Švietimo ir mokslo ministerijos pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyrius, savivaldybių švietimo skyriai, nustatydami bendrus reikalavimus ugdymo proceso organizavimui, tvirtindami ugdymo programas, analizuodami ugdymo proceso kokybę joms pavaldžiose institucijose.

7 pav. Ekspertinio vertinimo modelio struktūra (pagal Blumo taksonomiją)

4 koncentras numato vieningą švietimo finansavimo, lėšų apskaitos, naudojimo priežiūros ir viešos atskaitomybės visuomenei organizavimo kiekvieno švietimo teikėjo lygmeniu sistemą. Reglamentuoja teisinio ugdymo pedagogo kvalifikacinius reikalavimus.

Ekspertinio vertinimo metu buvo pabrėžta, jog buvo pakeistas ugdymo turinys. Pasiūlyta bendroji teisinio švietimo/ugdymo programa (2008). Pastaruoju metu susiduriama su aibe sunkiai

sprendžiamų problemų. Dėl finansavimo trūkumų kenčia efektyvus ugdymo proceso organizavimas, valdymo kokybė. Tačiau tai nesumenkina bendros teisinio ugdymo vertės. Visa Lietuvos švietimo sistemos bendruomenė pritaria visuotiniam teisiniam ugdymui ir rūpinasi jo kokybišku organizavimu.

This document was created using
Smart PDF Creator

To remove this message purchase the
product at www.SmartPDFCreator.com

IŠVADOS

Bendrųjų programų atnaujinimas ir teisinio ugdymo būtinumas, atliepiantis dabarties visuomenės iššūkius, lėmė poreikį išsilytinti į bendrojo lavinimo mokykloje, vykstantį teisinį ugdymą formaliuoju aspektu, remiantis atnaujintomis bendrosiomis programomis. Siekiant atskleisti teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrojo lavinimo bendrąsias programas ypatumus buvo atlikta literatūros analizė, dokumentų analizė ir ekspertinis vertinimas. Apibendrinant magistro baigiamojo darbo medžiagą, pateikiamos išvados:

1. Teisinio ugdymo, kaip vientiso apibrėžimo mokslinėje literatūroje pasigendama. Todėl apibrėžiant teisinio ugdymo sampratą reikia remtis atskiromis ugdymo ir teisės sąvokomis, kurios suponuoja vientisą teisinio ugdymo apibrėžimą. Teisinis ugdymas – tai procesas, kurio metu individui sudaromos galimybės įgyti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų teisinių žinių, susipažinti su pagrindinėmis žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis, formuoti teigiamas nuostatas ir įsitikinimus, parengti individą gyvenimui demokratinėje visuomenėje. Teisinis ugdymas labiausiai analizuojamas ir atskleidžiamas per vertybių ugdymą.
2. Teisinio ugdymo turinys konstruojamas remiantis esminėmis socialinių mokslų sąvokomis: teisė, vertybė, dorovė, demokratija, norma, moralė ir kt. Teisinis ugdymas yra socialinio ugdymo dimensija labiausiai apimanti pilietinį ugdymą, nes teisinį ir pilietinį ugdymą sieja panašus ugdymo turinys. Išskiriamos trys bendros turinio dalys: žmogus, jo teisės, laisvės ir pareigos; visuomenė, jos narių tarpusavio santykiai ir veikla; valstybė, jos demokratinės vertybės ir principai.
3. Teisiškai išprususi visuomenė negali egzistuoti be teisiškai sąmoningų žmonių. Kiekvieno asmens sąmoningumą sąlygoja supratimas apie įvairius teisinius procesus, taip pat žmogaus teisių, laisvių ir pareigų žinojimas bei jų įsisąmoninimas. Teisinį žmonių išprusimą įsipareigoja organizuoti ir vykdyti valstybė ir švietimo įstaigos. Šis procesas įtraukia visas amžiaus grupes, ypač vaikus, nes tai pažeidžiamiausia asmenų grupė.
4. Lietuva, kaip demokratinė valstybė, iškelia būtinybę ugdyti žmogų ir visuomenę demokratijai ir demokratiniam gyvenimui, todėl pereinama prie naujos ugdymo paradigmos. Šios paradigmos kontekste Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla siekia ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas. Teisinio ugdymo organizavimą bendrojo lavinimo mokykloje apsprendžia Bendrosios programos, o sėkmingą teisinio ugdymo procesą sąlygoja tinkamas pedagogo išsilavinimas ir pasirengimas, aktyvus ugdytinio

įtraukimas į ugdymo procesą.

5. Teisinio ugdymo proceso ypatumai, naujai kontekstualizuotose bendrosiose programose, buvo analizuojami, atsižvelgiant į vertybinį pagrindą, socialinį-educacinį kontekstą ir veiksmingumą. Šios trys dimensijos teisinį ugdymą kontekstualizuoja atitinkamomis charakteristikomis t.y. socialinio teisingumo kriterijai, teisinio ugdymo sąlygos, įvairios teisinio ugdymo formos ir jų atvirumas, socialinių vertybių ugdymas, edukacinių paslaugų atitikimas ugdytinio reikmėms, teisės ir gyvenimo praktikos ryšys. Remiantis šiais kriterijais ir charakteristikomis, teisinis ugdymas turi būti organizuojamas taip, kad ugdytų mokinių vertybines nuostatas ir gebėjimus, formuotų tinkamą elgesio modelį, suteiktų susistemintų teisinių žinių. Teisinis ugdymas taip pat integruojamas į kitus mokymo dalykus: į dorinį ugdymą, istoriją, geografiją, kalbas ir kt. Reikalaujama iš anksto nustatytos tvarkos, turinio, metodų ir mokymosi priemonių, pagrindinių didaktinių nuostatų ir principų laikymosi.
6. Teoriškai pagrįstu metodologiniu pagrindu edukacinei praktikai buvo atliktas teisinio ugdymo modelio ekspertinio vertinimo tyrimas bendrojo lavinimo mokyklose. Tyrimo rezultatai parodė, kad teisinio ugdymo įgyvendinimui bendrojo lavinimo mokykloje būtinas organizacijos pasiruošimas taikyti teisinio ugdymo modulį ir įstaigos bendruomenės psichologinis klimatas. Tačiau teisinio ugdymo organizavimui trukdo materialinės-techninės bazės nebuvimas ir teisinio ugdymo pedagogų stoka. Teisinis ugdymas yra vertingas ir perspektyvus ugdymo procesas, o jo inovacinis potencialas įvertintas teigiamai. Teisinio ugdymo programoje daugiausiai dėmesio skiriama modulio sandarai, institucijoms ir veikėjams.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos švietimo koncepcija**, pritarta 1992 m. spalio 22 d. Lietuvos švietimo taryboje// <http://www.smm.lt/strategija/docs/srp/koncepcija/koncepcija1.htm>; prisijungimo laikas: 2010-08-25.
2. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės** 2001 m. spalio 4 d. nutarimas Nr. 1196 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001-2004 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 86-3015.
3. **Lietuvos Švietimo plėtotės strateginės nuostatos**. Švietimo gairės. 2003-2012 metai// projektas, 2002 // <http://www.smm.lt/strategija/docs/svietimo.gaires.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-22.
4. **Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas** 2003-06-17 Nr. IX-1630//Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853.
5. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės** 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 1675 „Dėl visuomenės teisinio švietimo programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 188-7015.
6. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės** 2008 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. 1120 „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos patvirtinimo“// http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=285&p_org=&p_fix=&p_gov=; prisijungimo laikas: 2010-09-24.
7. **Lietuvos Respublikos Seimo** 2003 m. liepos 4 d. Nr. IX-1700 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų“// http://www.sac.smm.lt/images/08%2004%2001%20Valt_%20svietimo%20strategijos%2003-2012%20m_%20nuostatos.pdf; prisijungimo laikas: 2011-02-04.
8. **Visuotinė žmogaus teisių deklaracija**.// Valstybės žinios. 2006. Nr. 68-2497 .
9. **Adaškevičienė V.** Kompetencijų link.//Pedagogų kompetencijų raiška ugdymo procese. Mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programų mokomoji medžiaga. Pedagogų profesinės raidos centras, 2007.
10. **Aramavičiūtė V.** Ugdymo samprata. - Vilnius: VU leidykla, 1998.
11. **Aramavičiūtė V.** Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
12. **Aramavičiūtė V.** Požiūris į vertybes kaip demokratijos ugdymo sąlyga.//Pedagogika. 2010. T. 100. P. 27 – 36.
13. **Ashford N.** Laisvos visuomenės principai. Vilnius: Aidai, 2003.

14. **Aškinytė R.** Racionalusis dorinio ugdymo aspektas: Matthew Lipmano ugdymo filosofija.//Pedagogika. 2004. T. 70. P. 21-25.
15. **Balčius J.** Dorovinio asmenybės ugdymo filosofiniai aspektai.//Logos. 2008. P. 6-14.
16. **Bakutytė R.** Pradiniė klasių mokinių humaniškumo ugdymas. Šiauliai, 2001.
17. **Barthelemy D., Ryba R., Birzea C., Leclercq J. M.** The European dimension in secondary education. Council of Europe Publishing, 1997.
18. **Best F.** Švietimas apie žmogaus teises ir mokytojų ruošimas. //Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai. Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras. Vilnius, 1996. P. 135-145.
19. **Bitinas B.** Ugdymo filosofija. Vilnius, 2000.
20. **Bitinas B.** Hodegetika. Auklėjimo teorija ir technologija. Kronta, 2004.
21. **Bitinas B.** Edukologinių tyrimų metodologiniai vingiai.//Pedagogika. 2006. T. 83. P. 9-15.
22. **Botyriūtė D., Grigas R.** Mokytojų ir mokinių bendravimo kultūra ir jos įtaka ugdymo procesui.//Šiuolaikinė mokykla sociologų objektyve. Jaunųjų sociologijos mokslininkų darbai. Vilnius, 2006. P. 52-92.
23. **Bruzgelevičienė R.** Lietuvos švietimo reforma ugdymo paradigms kaitos aspektu 1988-1997: daktaro dis. soc. mokslai: edukologija (07 S). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.
24. **Bruzgelevičienė R., Žadeikaitė L.** Ugdymo paradigms kaita XXI a. Sandūroje – unikalus Lietuvos švietimo istorijos reiškinys.//Pedagogika. 2008. T. 89. P. 18-28.
25. **Bruzgelevičienė R.** Švietimo sistema XX a. pabaigoje. Apžvalga.//Nacionalinis švietimo plėtots raportas.
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/RAPORTAS__taisymai_.pdf;
prisijungimo laikas: 2011-01-25.
26. **Būdienė V.** Lietuva Europos Sąjungos švietimo erdvėje. ALF Švietimo ir mokslo programa. 2002//<http://www.osf.lt/lt/mai.htm>; prisijungimo laikas: 2011-02-02.
27. **Cibulskaitė N.** Mokymo humanizavimo galimybės realizmo ir pragmatizmo ugdymo didaktuose.//Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. Lietuvos valstybingumas ir mokykla. V tarptautinė mokslinė konferencija, I dalis Mokslo darbai. II dalis Pranešimai. Vilnius, 1998. P. 26-32.
28. **Čepulienė G., Senkus V.** Mokyklos bendruomenės mikroklimatas.//Šiuolaikinė mokykla: jaunimo savijauta, prioritetai ir nuostatos. Jaunųjų sociologijos mokslininkų darbai (V). Vilnius: Vilniaus Pedagoginio universiteto leidykla, 2010. P. 193-221.
29. **Černius J. V.** Žmogaus vystymosi kelias nuo vaikystės iki brandos. Kaunas, 2006.

30. **Dambrauskienė G.** Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.
31. **Delors J.** Learning: the Treasure within. Report to UNESCO of the International Community on Education for the Twenty-first Century. Paris: UNESCO, 1996.
32. **Duoblienė L.** Etikos didaktika: fenomenologinis aspektas.//Pedagogika. 2004. T. 71. P. 32-36.
33. **Duoblienė L., Bulajeva T.** Ugdymo kokybė bendrojo lavinimo mokykloje. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai – kokybiško ugdymo garantas?//Acta Paedagogica Vilnensia. 2008. T. 21. P. 59-74.
34. **Duoblienė L.** Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų naudojimas/naudingumas planuojant ir organizuojant ugdymą mokykloje. Tyrimo ataskaita.//Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. Vilnius, 2008. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/BP-Tyrimo_Ataskaita.pdf; prisijungimo laikas: 2010-11-25.
35. **Dumčienė A., Bajoriūnas Z.** Ugdymo pagrindai – Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija, 2006.
36. **ELSA Lietuva** // <http://www.elsa.lt/mtsp/apie.htm>; prisijungimo laikas: 2011-01-18.
37. **Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija.** //Trečioji ataskaita apie Lietuvą. 2005//<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/lithuania/LTU-CbC-III-2006-2-LTU.pdf>; prisijungimo laikas: 2011-01-10.
38. **European Commision.** Employment in Europe 2001- recent trends and prospects. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Commision. 2001.
39. **Gedvilienė G., Zuzevičiūtė V.** Edukologija. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007
40. **Halder A.** Filosofijos žodynas. Vilnius: Alma littera, 2002.
41. **Hasaltz G.** Individual competencies and the demands of society. Strasbourg: Council of Europe, 1996.
42. **Heater D.** mokymo programos mozaika ir švietimas apie žmogaus teises.//Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai. Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras. Vilnius, 1996. P. 64-174.
43. **Jakavičius V.** Žmogaus ugdymas. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1998.
44. **Janiūnaite B.** Edukacinės novacijos ir jų diegimas: monografija. Kaunas: Technologija, 2004.
45. **Jankevičius S.** Ugdymo sąvokų vartojimas švietimo reformos dokumentuose.//Pedagogika, 2008. T 92. P. 56-61.

46. **Jovaiša L.** Hodegetika. – Kaunas: Agora, 1995.
47. **Jovaiša L.** Ugdymo mokslas ir praktika. – Vilnius: Agora, 2001.
48. **Jovaiša L.** Edukologijos pradmenys. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001.
49. **Jovaiša L.** Edukologijos įvadas. Trečiasis leidimas. Vilnius, 2002.
50. **Jovaiša L.** Hodegetika. – Vilnius: Agora, 2003.
51. **Jovaiša L.** Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
52. **Jucevičiene P.** Europinės švietimo dimensijos Lietuvos aukštajame moksle. Aukštojo mokslo sistemos ir didaktika. Kaunas: Technologija, 1998.
53. **Kliminskas R., Janiūnaitė B.** Bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo programos kaitos sąlygos Lietuvoje: konstruktyvistinio požiūrio aspektas.//Pedagogika. 2009. T 95. P. 58-67.
54. **Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje** //Žmogaus teisių stebėjimo institutas.2010//http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Vilmorus_Apklausos_Rezultatai_20101210.pdf; prisijungimo laikas: 2011-01-25.
55. **Lapinskas K.** Visuomenės teisinis švietimas neturi apsiriboti Konstitucijos egzaminu.2009-11-11.//[http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-11-11-kestutis lapinskas-visuomenes-teisinis-svietima-sneturetu-apsiriboti-vien-konstitucijos-egzaminu/35158](http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-11-11-kestutis-lapinskas-visuomenes-teisinis-svietima-sneturetu-apsiriboti-vien-konstitucijos-egzaminu/35158); prisijungimo laikas: 2010-12-03.
56. **Lepaitė D.** Programų vertinimo metodologija. Kaunas: Technologija, 2003.
57. **Letukienė N., Deveikis L.** Žmogaus teisių mokymas (is) vidurinėje mokykloje. Vilnius, 1999.
58. **Lickona H.** Curriculum Development: Theory and practice. New York: Harcourt Brace and World. 1992.
59. **Lister I.** Švietimo apie žmogaus teises uždavinys.//Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai. Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, Vilnius, 1996. P 175-186 .
60. **Lukšienė M.** Jungtys. Vilnius: Alma littera, 2000.
61. **Martišauskeinė E.** Fundamentinės ugdymo idėjos ir jų sklaida šiuolaikinėje edukologijoje.// Pedagogika. 2006. T. 83. P. 45-51.
62. **Mcdaughlin H. Terence.** Šiuolaikinė ugdymo filosofija demokratiškumas vertybės įvairovė. Kaunas, 1997.
63. **Merkys G.** Mokykloje dominuoja kumščio politika: straipsnio rankraštis. 2003.
64. **Mockus K.** Žmogaus orumo ugdymas: filosofinė, psichologinė ir pedagoginė interpretacija. Tiltai. Nr. 4 (27). P. 49-60.
65. **Pekauskas A., Grigaliūnaitė G.** Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo

- turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė//Pedagogika.. 2008. T. 89 P. 107-114.
66. **Pekauskas A.** Vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė//Pedagogika. 2010. T. P. 95-103.
67. **Petrauskaitė A.** Dorinės vertybės ir šiuolaikinė kariuomenė.//Šiuolaikinės visuomenės vertybinės orientacijos ir Lietuvos kariuomenė. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2008. P. 93-116.
68. **Petkuvienė R.** Teisių į saugumą ir kokybišką išsilavinimą užtikrinimo teisinės problemos Lietuvoje//Teisė ir demokratija. Demokratija Lietuvoje: tarp Vakarų ir Rytų (1990-2007 m.): kolektyvinė monografija. Vilnius, 2009. P. 395-414.
69. **Prakapas R., Žilinskienė R.** Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogų požiūris.//Socialinis darbas. 2008. Nr. 7 (2). P. 51-58.
70. **Prakapas R., Motiejūnaitė I.** Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: mokinių požiūris.//Socialinis ugdymas. Švietimo kaita 1988-2008 m. – Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009. T. 2. Nr. 9 (20). P. 15-22.
71. **Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos.** PATVIRTINTA Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymu Nr. ISAK-2433// <http://www.pedagogika.lt/index.php?-469374926>. prisijungimo laikas: 2011-03-09.
72. **Projektas „Švietimo demokratizavimas. Mokyklos bendruomenė – pilietiškumo ir pagarbos žmogaus teisėms ugdymo centras 1999-2000 m.“.**//Pilietinių iniciatyvų centras. // <http://www.pic.lt/index.php?pid=page&cid=8&tid=39>; prisijungimo laikas: 2010-12-16
73. **Railienė L.** Humanizmas ir asmenybės ugdymas.//Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. Humanizmas, demokratija ir pilietiškumas mokykloje. IV tarptautinė mokslinė konferencija. Pranešimai ir tezės. Vilnius, 1997. P. 289-293.
74. **Rajeckas V.** Mokymo organizavimas.- Kaunas: Šviesa, 1999.
75. **Rajeckas V.** Pedagogikos pagrindai. – Vilnius: VPU, 2004.
76. **Ranonytė A.** Lietuvos moksleivių pilietiškumo ir tautinio tapatumo formavimosi prielaidos.//Acta Paedagogica Vilnensia. 2006. T. 16. P.63-73.
77. **Sakalauskas G.** Vaikų ir jaunimo teisių apsauga Lietuvoje.//Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. Vilnius, 2001. P. 89-94.
78. **Schubert K.** Curriculum theory and practice. New York: Macmillan Publishing. 1998.
79. **Simonaitienė B.** Mokyklos – besimokančios organizacijos vystymas. – Kaunas: Technologija, 2007.
80. **Starkey H.** Europos Tarybos rekomendacijos dėl žmogaus teisių mokymosi ir mokymosi

- mokykloje.//Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai. Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras. Vilnius, 1996. P. 28-48.
81. **Svėrienė A.** Teoriniai mokyklinio vadovėlio aspektai// Knygotyra. 2006.47. P.28-47.
 82. **Šiaučiukėnienė L., Visockienė O., Taliūnienė P.** Šiuolaikinės didaktikos pagrindai. - Kaunas: Technologija, 2006.
 83. **Šveikauskas V.** Demokratinis ir liberalusis ugdymas: panašumai ir skirtumai. – Kaunas: Technologija, 1998. P. 15-28.
 84. **Targamadzė V.** Ugdymo ir ugdymosi paradigma bendrojo lavinimo mokykloje: realija ar vizija.// Acta Paedagogica Vilnensia. 2010. T. 24. P. 69-77 .
 85. **Teisinio švietimo („StreetLaw“) programa.** 1998.
http://www.nplc.lt/centrov/prog/teis_sviet/_teissviet.aspx; prisijungimo laikas: 2010-12-14.
 86. **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius, 2003.
 87. **The Concrete Future Objectives of Education Systems.** Report from the EU Commision. January, 2001.
 88. **Tumenienė V., Janiūnaitė B.** Pedagogo veiklos pokyčiai pasaulinių ir europinių švietimo dimensijų kontekste.// Socialiniai mokslai. 2000 Nr. 2 (23). P. 24-33.
 89. **Teisės edukologijos programos aprašas//**
http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/educacines_veiklos_katedra/informacija/Teises_edukologija_progr_11.doc; prisijungimo laikas: 2011-01-05.
 90. **Vabalaitė M. R.** Hegelio etika. - Vilnius, 2004.
 91. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2009.
 92. **Valančius L. K.** Teisės pagrindai: konstitucionalistinis aspektas. – Vilnius: Technika, 2008.
 93. **Vansevičius S.** Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
 94. **Vasiliauskas R.** Vertybių pedagogika: išvalgos į vertybių ugdymo teoriją ir praktiką. Vilnius, 2005.
 95. **Vidurinio ugdymo bendrosios programos.** PATVIRTINTA Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. vasario 21 d. įsakymu Nr. V-269// <http://www.pedagogika.lt/index.php?159258531>. prisijungimo laikas; 2011-03-09.
 96. **Vilimienė R.** Teigiamo savęs vertinimo ugdymas mokykloje.//Žmogaus teisės Lietuvoje teoriniai ir praktiniai aspektai. Vilnius, 1996. P. 146-155.
 97. **Zaleskienė I.** Humanizmas, demokratija ir pilietiškumas mokykloje.//Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. IV tarptautinė mokslinė konferencija. Pranešimai ir tezės. Vilnius, 1997.
 98. **Zaleskienė I.** Pilietinio ugdymo socialinė dimensija: monografija. Vilnius: Regioninis

pilielinės edukacijos centras, 2004.

This document was created using
Smart PDF Creator

To remove this message purchase the
product at www.SmartPDFCreator.com

Abramovič N. Teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrojo lavinimo bendrąsias programas ypatumai / Teisės edukologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas dr. S. Neifachas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukologijos katedra, 2011. – 81 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuojami teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrojo lavinimo bendrąsias programas ypatumai. Įvade atskleidžiamas tyrimo aktualumas, formuluojama tyrimo prielaida, tyrimo tikslas, objektas ir uždaviniai. Pirmoje darbo dalyje tiriama teisinio ugdymo samprata bei teorinių kontekstų turinys, o antroje darbo dalyje aptariami teisinio ugdymo organizavimo bendrojo lavinimo mokykloje ypatumai. Trečioje darbo dalyje aptariama teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrąsias programas metodologija, pristatoma tyrimųjų imtis. Tyrimo rezultatai apibendrinami ir pateikiami baigiamojo darbo išvadose.

Pagrindiniai žodžiai: teisinis ugdymas, atnaujintos bendrosios programos

Abramovič N. The peculiarities of the organization of legal training according to renewed general education programs / Law pedagogy Master's thesis. Supervisor dr. S. Neifachas. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Social politics faculty, Pedagogy department, 2011. – 81 p.

ANNOTATION

Master's thesis analyzes the peculiarities of the organization of legal training according to renewed general education programs. The introduction reveals the topicality of the research, states the assumption of the research, its goal, object and tasks. The first part of the thesis explores the conception of legal training and the content of theoretic contexts; the second part of the thesis discusses the peculiarities of the organization of legal training at general education school. The third part of the thesis discusses the methodology of the organization of legal training according to renewed general education programs and represents the samples of persons under investigation. The results of the research are summarized and given in the conclusions of the thesis.

Key words: legal training, renewed general programs

Abramovič N. Teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrojo lavinimo bendrąsias programas ypatumai / Teisės edukologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas dr. S. Neifachas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukologijos katedra, 2011. – 81 p.

SANTRAUKA

Teisės edukologijos magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali. Švietimo sistemoje įvyko reikšmingos permainos, t.y. atnaujintos pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosios programos, kurios reglamentuoja ugdymo planavimą ir organizavimą, kelia naujus reikalavimus bendrojo lavinimo mokykloms, mokyklų vadovams ir pedagogams, pertvarkant ugdymo procesą. Bendrosios programos yra pagrindinis valstybės lygmens dokumentas, reglamentuojantis ugdymo planavimą ir organizavimą bendrojo lavinimo mokykloje. Nuo pirmųjų bendrųjų programų atsiradimo, bendrosios programos buvo keletą kartų tobulinamos. Tai rodo, kad ugdymo turinį reikia periodiškai atnaujinti. Išsamių pačias programas analizuojančių tyrimų atlikta nebuvo. Tik 2008 metais, kai ekspertų komisijos, bendrojo ugdymo tarybos nariai, nepriklausomi ekspertai ir kiti svarbūs asmenys dirbo prie pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų tobulinimo, Švietimo ir mokslo ministerija inicijavo „Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų naudojimo/naudingumo planuojant ir organizuojant ugdymą mokykloje“ tyrimą. Teisinio ugdymo organizavimas pagal atnaujintas bendrojo lavinimo bendrąsias programas yra nauja ir mažai tyrinėta tema.

Teorinį darbo pagrindą, analizuojant teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrojo lavinimo bendrąsias programas ypatumus, sudaro teisinio ugdymo samprata ir teorinių kontekstų turinys, aprėpiantis teisės ugdymo apibrėžimą, teisinio ugdymo koncepcijos interpretavimą skirtingose mokslo šakose bei teisinio ugdymo dimensijų aptarimą. Taip pat nagrinėjami teisinio ugdymo organizavimo bendrojo lavinimo mokykloje ypatumai, t.y. apžvelgiamas teisinio ugdymo koncentras atnaujintose bendrojo lavinimo programose, jo modeliavimo ypatumai, veiksniai, lemiantys teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje. Atsižvelgiant į temos aktualumą tyrimo objektu šiame darbe tampa teisinio ugdymo organizavimo ypatumai.

Tyrimo tikslu buvo siekiama atskleisti teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrojo lavinimo bendrąsias programas ypatumus. Siekiant minėto tiklso, užsibrėžti tokie uždaviniai: remiantis literatūros šaltiniais aptarti teisinio ugdymo sampratą bei teorinių kontekstų

turinį; išanalizuoti teisinio ugdymo organizavimo bendrojo lavinimo mokykloje ypatumus; atlikti teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrąsias programas tyrimą.

Iškeltam tikslui pasiekti pasirinkti kokybinio ir kiekybinio tyrimo metodai: atnaujintų vidurinio ugdymo bendrųjų programų analizė, kokybinė, kiekybinė duomenų analizė.

Teisinio ugdymo proceso ypatumai, naujai kontekstualizuotose bendrosiose programose, buvo analizuojami, atsižvelgiant į vertybinį pagrindą, socialinį-edukacinį kontekstą ir veiksmingumą. Šios trys dimensijos teisinį ugdymą kontekstualizuoja atitinkamomis charakteristikomis t.y. socialinio teisingumo kriterijai, teisinio ugdymo sąlygos, įvairios teisinio ugdymo formos ir jų atvirumas, socialinių vertybių ugdymas, edukacinių paslaugų atitikimas ugdytinio reikmėms, teisės ir gyvenimo praktikos ryšys. Teoriškai pagrįstu metodologiniu pagrindu edukacinei praktikai buvo atliktas teisinio ugdymo modelio ekspertinio vertinimo tyrimas bendrojo lavinimo mokykloje. Ekspertinis vertinimo tyrimas atskleidė, kad teisinio ugdymo modulis yra tikrai vertinamas ir tikima jo perspektyva. Daugiausiai dėmesio teisinio ugdymo programoje skiriama naujo ugdymo modulio sandarai, institucijoms ir veikėjams. Teisinio ugdymo modulio įgyvendinimui svarbus yra pačios organizacijos pasiruošimas.

Baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys dalys, išvados, literatūros sąrašas, anotacija, santrauka ir priedai.

Pagrindinės sąvokos: teisinis ugdymas, atnaujintos bendrosios programos.

Abramovič N. The peculiarities of the organization of legal training according to renewed general education programs / Law pedagogy Master's thesis. Supervisor dr. S. Neifachas. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Social politics faculty, Pedagogy department, 2011. – 81 p.

SUMMARY

The theme of Law pedagogy Master's thesis is on the front burner. Educational system has undergone significant changes, i.e. there were renewed primary, general and secondary education programs which regulate training planning and organization, put forward new requirements to general education schools, school heads and educators reforming education process. General programs are the main state level document that regulates training planning and organization at general education school. Since the appearance of the first general programs they have been improved some times. This shows that educational content should be renewed from time to time. There were no comprehensive researches analyzing the programs. Only in 2008 when expert commissions, the members of general education council, independent experts and other important persons worked at the improvement of the general programs of primary and basic education the Ministry of Education and Science initiated the research of „The use/usefulness of general programs and educational standards during planning and organizing education at school”. The organization of legal training according to renewed general education programs is a new and little investigated theme.

The theoretical ground of the thesis analyzing the peculiarities of organization of legal training according to renewed general education programs is the conception of legal training and the content of theoretic contexts covering the definition of legal training, the interpretation of legal training conception in different scientific branches and the discussion of the dimensions of legal training. The thesis also examines the peculiarities of the organization of legal training at general education school, i.e. overlooks the center of legal training in renewed general education programs, its simulation peculiarities, factors determining legal training at general education school. With regard to the topicality of the theme the subject of the research in this thesis is the peculiarities of the organization of legal training.

The goal of the research is to reveal the peculiarities of the organization of legal training according to renewed general education programs. On purpose to achieve the abovementioned goal the following tasks were set: on the ground of literature source to discuss the conception of legal training and the content of theoretic contexts; to analyze the peculiarities of the

organization of legal training at general education school; to fulfill the research of the organization of legal training according to renewed general education programs.

To achieve the set goal there qualitative and quantitative methods were chosen: the analysis of renewed general programs of secondary education, quantitative and qualitative data analysis.

The peculiarities of legal training process in newly set general education programs were analyzed with regard to valuable ground, social-pedagogical context and effectiveness. These three dimensions define legal training with a help of appropriate characteristics i.e. t social justice criterions, legal training conditions, different legal training forms and their openness, the training of social valuables, the correspondence of pedagogical services to the need of an educates, the connection of law and practice of life. On the theoretically justified methodological ground there was conducted the research of expert evaluation of legal training model at general education schools. Expert evaluation research revealed that legal training model is really valuable and its perspective is believed to increase. Most attention in legal training program is given to the organization of new training module for institutions and participants. For the implementation of legal training module the preparedness of organization itself is very important.

The final thesis consists of the introduction, three parts, conclusions, literature sources list, annotation, summary and appendixes.

Key concepts: legal training, renewed general programs.

This document was created using
Smart PDF Creator

PRIEDAI

To remove this message please the
product at www.SmartPDFCreator.com

ANKETA

Gerbiami ekspertai!

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Teisės edukologijos magistrantė N. Abramovič atlieka tyrimą, siekdama atskleisti teisinio ugdymo organizavimo pagal atnaujintas bendrąsias ugdymo programas ypatumus. Šį tyrimą inicijavo siekis įvertinti teisinio ugdymo koncepciją, todėl tikiu, kad tyrimo sėkmė priklauso nuo Jūsų, pildančių šią anketą, atsakymų teisingumo. Labai svarbus Jūsų nuoširdus noras atsakyti. Anketa anoniminė. Pažymėkite tik vieną skaičių vertinimo skalėje.

**EKSPERTINIO VERTINIMO FORMA
TEISINIO UGDYMO KAIP INOVACINIO BENDRŪJŲ PROGRAMŲ MODULIO
ĮGYVENDINIMAS**

BŪTINOS SĄLYGOS INOVACIJŲ ĮGYVENDINIMUI		VERTINIMO SKALĖ											
I	Teisinio ugdymo modulio vertingumas	Teisinio ugdymo modulio vertingumas (numatomi rezultatai)	Labai žemas					Labai aukštas					
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Teisinio ugdymo modulio perspektyva	Labai žemas					Labai aukštas					
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Teisinio ugdymo modulio potencialumas	Labai žemas					Labai aukštas					
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
II		Teisinio ugdymo modulio aktualumas	Neaktualu					Labai aktualu					
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
III		Teisinio ugdymo modulio kontrolė	Visiškai nekontolijuojamas					Visiškai kontolijuojamas					
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
IV	Teisinio ugdymo modulio įgyvendinimas	Laiko ištekliai (laiko sąnaudos moduliui perprasti)	Visiškai neaprūpintas					Visiškai aprūpintas					
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Žmogiškieji ištekliai	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Materialinė – techninė bazė	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Programinė metodinė bazė	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Finansiniai ištekliai	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Teisiniai – normatyviniai aktai	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Psichologinis bendruomenės klimatas	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Bendruomenės sutelktumas moduliui taikyti	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Dėkojame už atsakymus

Teisinio ugdymo kaip inovacinio bendrųjų programų modulio įgyvendinimo ekspertų vertinimo rodikliai

Nr.	Skalės pavadinimas	Ekspertinis vertinimas																				
		Aukštas vertinimo lygis						Vidutinis vertinimo lygis						Žemas vertinimo lygis								
		10		9		8		7		6		5		4		3		2		1		0
Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	
1.	Teisinio ugdymo modulio vertingumas (numatomi rezultatai)	9	9,0	8	8,0	8	8,0	24	24,0	23	23,0	23	23,0	5	5,0	-	-	-	-	-	-	-
2.	Teisinio ugdymo modulio perspektyva	10	10,0	10	10,0	10	10,0	20	20,0	20	20,0	22	22,0	4	4,0	4	4,0	-	-	-	-	-
3.	Teisinio ugdymo modulio potencialumas	35	35,0	35	35,0	-	-	15	15,0	15	15,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Teisinio ugdymo modulio aktualumas	10	10,0	70	70,0	-	-	10	10,0	10	10,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.	Teisinio ugdymo modulio kontrolė	-	-	60	60,0	10	10,0	10	10,0	10	10,0	10	10,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	Laiko ištekliai (laiko sąnaudos moduliiui perprasti)	80	80,0	-	-	-	-	10	10,0	-	-	10	10,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	Žmogiškieji ištekliai	-	-	20	20,0	-	-	20	20,0	20	20,0	10	10,0	10	10,0	10	10,0	10	10,0	-	-	-
8.	Materialinė – techninė bazė	-	-	-	-	10	10,0	-	-	10	10,0	20	20,0	5	5,0	5	5,0	50	50,0	-	-	-
9.	Programinė metodinė bazė	-	-	50	50,0	-	-	20	20,0	10	10,0	10	10,0	10	10,0	-	-	-	-	-	-	-
10.	Finansiniai ištekliai	-	-	-	-	50	50,0	-	-	-	-	40	40,0	5	5,0	5	5,0	-	-	-	-	-
11.	Teisiniai – normatyviniai aktai	-	-	80	80,0	-	-	10	10,0	10	10,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	Psichologinis	-	-	90	90,0	-	-	10	10,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

	bendruomenės klimatas																						
13.	Bendruomenės sutelktumas moduliui taikyti	100	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

This document was created using Smart PDF Creator

To remove this message purchase the product at www.SmartPDFCreator.com